

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ

**SOSYOLOJİK AÇIDAN AİLE VE DİNİN KİMLİK OLUŞUMUNA
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nadide Şeyma TEKİN

Danışman: Doç. Dr. Hasan COŞKUN

TOKAT-2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Hasan COŞKUN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Sosyolojik Açıdan Aile ve Dinin Kimlik Oluşumuna Etkisi” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

...../...../.....

Nadide Şeyma TEKİN

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin başladığı ilk günden bu güne kimlik kavramı var olagelmıştır. Kimlik bireyin kendini algılayış ve ifade ediş biçimidir. İnsan doğası gereği sosyal bir canlıdır ve sosyal ortamda bulunan diğer bireyler tarafından kabul edilme arzusu içerisinde. Bu nedenledir ki varlığını kabul ettirmenin en temel yolu olan kimlik kavramından yararlanır. Kim olduğunu tanımlarken nereye ve neye ait olduğunu ortaya koyar karşılığında bir kabul, bir onay bekler. Bu yüzden kimlik birey için hayati bir öneme sahiptir. Bu çalışmada birey için önemli olan kimlik algısının nasıl oluştuğu, oluşan kimlikte aile ve dinin etkisinin nasıl ve ne boyutta olduğu incelenmiştir.

Bireyin sosyalleştiği ilk yer ailedir. Birey kimlik duygusunu kazanmaya ve kimliğini oluşturmaya ilk olarak ailenin etkisi ile başlar. Kim olduğunu, nasıl biri olduğunu ya da nasıl biri olmak istediğini sorgulayan birey aradığı cevapları aile değerlerinden etkilenecek bulmaya çalışır. Çocuk bu anlamda ailenin bir yansıması olabilmektedir.

Din ise yine toplumun temel yapı taşlarından biridir. Tıpkı kimlik kavramı gibi dinin de ilk insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığı devam etmiştir. İlk dini bilgileri ailede edinen bireyin dini inanışları doğrultusunda kimliği şekillenmektedir. Dine dair bilgi ve ilgi alanları kişinin hayatını, yaşayışını ve davranışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla din de bireyin kimliğini oluşturmada etkili olmaktadır. Bu çalışmada kimlik oluşumunda din ve ailenin etkisi sosyolojik olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kimlik oluşumunda çeşitli faktörlerin etkisi olduğu gerçeğinden hareketle aile ve dinin kimlik oluşumundaki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu anlamda I. Bölümde kavramsal çerçeve başlığı altında kimlik, aile ve din kavramları ele alınmıştır. II. Bölümde kuramsal çerçeve başlığı altında kimlikle ilgili araştırmaya ışık tutacak kuramlar ele alınmış incelenmiştir. III. Bölümde ise kimlik kavramının diğer kavramlarla olan ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmış aile ve din ile olan ilişkisi özellikle detaylandırılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde engin bilgi ve tecrübeleri ile bana her türlü yardım ve destekte bulunan çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Hasan COŞKUN'a, her daim beni destekleyen annem, babam ve nişanlıma teşekkürü bir borç bilirim.

Nadide Şeyma TEKİN

2022/Tokat

Sosyolojik Açıdan Aile ve Dinin Kimlik Oluşumuna Etkisi

Özet

Bu tezin temel problemi, birey için hayati önem taşıyan ve hayatını anlamlandıran kimlik kavramının oluşumunda aile ve din kurumlarının etkisini sosyolojik açıdan inceleyip ortaya koymaktır. Kimlik kavramı, bireyin diğer bireylerle olan özdeşliklerini, benzerlik veya farklılıklarını açığa çıkaran bireyin toplumda tanınmasını ve kendine bir yer edinmesini sağlayan dinamik yapıya sahip bir kavramdır. Kimlik oluşumu pek çok faktörden etkilenir tezin temel konusunu oluşturması hasebi ile aile ve din kavramları üzerinde durulmuş ve bu kurumların kimlik oluşumundaki rolleri sosyolojik açıdan ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin temel problemini ortaya koymak amacı ile çalışmada temel kavramlar olan kimlik, din ve aile kavramları ele alınıp detaylı olarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra, bu kavramlarla yakından ilişkili konulara alt başlıklar halinde değinilmiş ayrıca sosyolojik açıdan kimlik ile ilgili kuramlar ele alınmıştır.

Araştırmanın konusu, amacı ve önemi belirtildikten sonra kimlik, din ve aile kavramları açıklanmış ve kimlik oluşumunda etkili olan din ve aile kurumunun birbiri ile ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Din, Aile, Kimlik Teorileri, Sosyalleşme

The Effect of Family and Religion on Identity Formation from a Sociological Perspective

Abstract

The main problem of this thesis is to examine and reveal the effects of family and religious institutions in the formation of the concept of identity, which is vital for individuals and gives meaning to their lives, from a sociological perspective. The concept of identity is a dynamic structure that reveals the identities, similarities or differences of the individual with other individuals, allowing the individuals to be recognized in the society and to gain a place for themselves. Identity formation is affected by many factors. Since it constitutes the main subject of the thesis, the concepts of family and religion have been emphasized and the roles of these institutions in the formation of identity have been studied sociologically.

In order to reveal the main problem of the thesis, the basic concepts of identity, religion and family were discussed and examined in detail in the study. In addition to this, subjects closely related to these concepts are mentioned under sub-titles and theories related to identity from a sociological perspective are discussed.

After stating the subject, purpose and importance of the research, the concepts of identity, religion and family are explained and the relationship between religion and family institution, which is effective in identity formation, is discussed.

Keywords: Identity, Religion, Family, Theories of Identity, Socialization

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Önsöz	ii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar.....	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. KİMLİK.....	6
1.1.1. Kültürel Kimlik	9
1.1.2. Etnik Kimlik	10
1.1.3. Dini Kimlik.....	11
1.2. AİLE.....	12
1.2.1. Aile Türleri	13
1.2.1.1. Geniş Aile	14
1.2.1.2. Çekirdek Aile.....	14
1.2.2. Ailenin İşlevleri	15
1.3. DİN	18
1.3.1. Sosyolojik Din Teorileri	19
1.3.2. Dinin Toplumsal Fonksiyonları	21
BÖLÜM 2: KURAMSAL ÇERÇEVE	24
2.1. KİMLİK TEORİLERİ	24
2.1.1. İşlevselci Teori	24
2.1.2. Sembolik Etkileşimci Teori.....	26
2.1.3. Cooley ve Ayna Benlik Teorisi	29
2.1.4. Sosyal Kimlik Teorisi.....	31
2.1.5. Bauman ve Akışkan Kimlikler	32
2.2. KİMLİK OLUŞUMU	34

2.3. KİMLİK OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER	35
2.3.1. Toplum Etkisi	36
2.3.2. Sosyalleşme Etkisi.....	38
2.3.3. Eğitim Etkisi.....	41
2.3.4. Akran Etkisi.....	42
2.3.5. Sosyal Medya Etkisi	43
2.3.6. Kültür Etkisi	46
2.3.7. Dini Kültürün Etkisi	48
2.3.8. Etnik Kimlik Etkisi.....	49
BÖLÜM 3: KİMLİĞİN DİĞER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ.....	52
3.1. Kimlik Ve Toplum İlişkisi.....	52
3.2. Kimlik Ve Kültür İlişkisi.....	56
3.3. Kimlik Ve Aile İlişkisi.....	58
3.4. Kimlik Ve Din İlişkisi.....	62
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	73

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
agt.	Adı Geçen Tez
akt.	Aktaran
AÜİF.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çev.	Çeviren
Drl.	Derleyen
Ed.	Editör
vb.	ve benzeri
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
MÜİFD.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kimlik kavramının ortaya çıkması çok eski tarihlere dayanmaktadır. “Ben kimim?” sorusuna yanıt aramak var olan bir durumdur. Bu temel sorunun sorulması ve verilecek yanıtın aranması ile kimlik kavramı da önem kazanmıştır. “Ben kimim?” sorusu ile birey kendini tanımlayabilme yoluna girer, bireyin kim olduğunu ne olduğunu belirleme süreci bireyin bütün yaşantısını, var oluşunu kapsayan bir süreç olması itibarıyla dinamik ve çok boyutludur. Bireyler bu kendini tanımlama sürecinin sonucunda farklı tanımlamalar getirirler de kesin bir şey vardır ki o da her bireyin bir kimliğinin olduğudur. Çünkü kimlik tanımayı sağlar ve aynı zamanda kimliğin tanınmaya önemli bir katkısı vardır.

Tanıma ve tanınma ise her bir birey ve her bir toplum için bir zorunluluk olabilmektedir. “*En geniş anlamıyla kimlik, bireyin kendisini nasıl gördüğü ve de toplumca ona nasıl bakıldığı ile ilgilidir.*”¹ Bu anlamda her birey bir kimliğe sahiptir. Bu tez kimlik, aile ve din etkisi olmadan oluşur mu? sorunu üzerine odaklanmıştır.

Toplumun en küçük yapı taşlarından biri olan aile, ilk insanlık tarihinden beri var olmuş ve var olacak sürekli bir kurumdur. Bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde bulunduğu ve ona tüm yaşamsal desteğin sunulduğu yer ailedir. Aile, bireyin kimlik oluşumunda tıpkı bir binanın temeli olma özelliğini taşımaktadır. Birey içine doğduğu ailenin bir yansıması olabilmekte ve ailenin yetiştirme tarzı kişinin kimliğini şekillendirebilmektedir. Peker’e göre çocuğun şahsiyeti şekillenirken ona etkide bulunan faktör şüphesiz ailedir.² Çocuk sosyal deneyimini ailede kazanır dolayısıyla kimliğinin oluşmasındaki ilk etki aileye aittir.

Din, her zaman toplumlarda var olmuştur. En ilkel topluluklarda dahi bir din veya inancın var olduğunu görürüz. İnsanlar fitri olarak bir şeylere inanmadan yaşayamaz. Hayatı anlamlı kılmak, açıklayamadığı durumlarda sığınacak bir liman bulmak gibi birçok sebeple din insanların hayatlarında var olur. Din de kimlik ve aile

¹ Muhittin Aşkın, Giydirilmiş Kimlikler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 2007, s.30.

² Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, Samsun, 1993, s.85

gibi sosyal bir olgudur. Dinin bireylerin üzerindeki etkisi her alanda hissedilmektedir. Kimlik oluşumunda dinin etkisinden söz edilebilir. Dinin metafizik yönü bir yana birçok sosyologun da vakıf olduğu gibi toplum için oldukça önemli rollere sahip olan yön verici ve temel bir olgudur. Bazı teorisyenler dine olumsuz bir işlev yükleseler bile din esasen dört önemli işleve sahiptir: Anlam verme, kimlik kazandırma, yapısal ve kültürel işlevler.³ Dinin birey ve toplum açısından çok önemli işlevleri olduğu yadsınamaz. Tezin konusu ve temel varsayımı gereği bir de dinin kimlik oluşturmadaki rolü üzerinde durulacaktır.

Bu tez; kimlik, aile ve din kavramlarının analizi ile aile ve din kurumlarının kimlik oluşumunda nasıl bir etkiye sahip olduğu ile ilgilidir.

Alt Problemler

1. Kimlik birey için ne kadar önemlidir?
2. Kimlik oluşumunda ailenin önemli bir etkisi var mıdır?
3. Kimlik oluşumunda dinin rolü hangi boyuttadır?
4. Kimlik oluşumunu etkileyen faktörler nelerdir?
5. Akran etkisi, sosyal medya, kültür gibi faktörler kimlik oluşumunu nasıl etkiler?
6. Kimlikle ilgili ortaya atılan teoriler nelerdir?

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tezin konusu, bireyin hayatını anlamlandırdığı, bireye aitlik hissini verdiği, kendisini tanımlamasını diğer bireyleri tanımasını sağladığı kabul edilen kimlik kavramını incelemek, “kimlik” oluşumunda etkili olduğu düşünülen aile ve din kavramlarının rolünü araştırmaktır. Kısaca tezin konusu, kimlik oluşumunda aile ve dinin etkisidir.

Bu doğrultuda bölüm birde kimlik, aile ve din kavramları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kimlik kavramının tanımı, kimlik türleri, aile kavramının tanımları, ailenin işlevleri ve türleri, din kavramının tanımı ve sosyolojik din tanımlarına yer verilmiştir.

³Ali Coşkun, Din ve Kimlik, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt:1 sayı: 24, 2003, s.15.

İkinci bölümde ise kuramsal çerçeve ortaya konmaya çalışılmış, önemli kimlik teorilerine değinmenin yanı sıra kimlik oluşumunu etkileyen faktörler ele alınmıştır. Kimlik oluşumunu etkileyen faktörler içinde başta toplum olmak üzere sırasıyla sosyalleşme etkisi, eğitim etkisi, akran etkisi, sosyal medya etkisi, kültür etkisi, dini kültür etkisi, etnik köken etkisi başlıkları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, kimlik kavramının toplum, kültür, aile ve din kavramları ile ilişkisi ele alınmış bu kavramların kimlik oluşumundaki etkileri üzerinde durulmuştur. Son olarak da sonuç kısmında araştırmadan elde edilen sonuçların değerlendirmesi yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezin amacı bireyin sosyo-psikolojik açıdan hayatında önemli bir yere sahip olan kimlik kavramının oluşumunda aile ve din kurumlarının etkisini ortaya koymaktır. Kimlik, sosyal bilimler açısından önemli bir yer tutan kavram niteliğindedir bu açıdan tezin bir diğer amacı ise kimlik kavramı üzerine sosyolojik bir araştırma yapmaktır.

Kimlik, bireyin kendisini tanıması ve diğer bireylere kendisini tanıtmaması, ayrıca onları tanıması açısından son derece mühim bir kavramdır. Çünkü birey ait olmak ve tanınmak ister bu bağlamda kimlik oluşumunda toplumun iki temel yapı taşının nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymak oldukça önem arz etmektedir. Din ve aile kavramlarının bireyin hayatında ne denli önemli bir noktada olduğunu açığa çıkarmak da tezin önemini ortaya koyacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kimlik oluşumunda aile ve din kurumlarının etkisini analiz etmeye yönelik yapılan bu çalışmada, kimlik, aile ve din olgularının izahı yapılmıştır. Yine bu amaçla kimlik, aile ve din olgularının birbiri ile olan ilişkileri ele alınmış aynı zamanda çalışmaya ışık tutacak kuramlara değinilmiştir. Yöntem, çeşitli bilim dallarının gerçekliğe ulaşmak için yararlandığı zihinsel işlemlerin tümünü kapsar.⁴ Sosyal bilimler için yöntem, incelemek adına ele alınan konunun nasıl yapılması gerektiği, nasıl uygulanacağı ve nasıl analiz edileceği konusunda rehber niteliğindedir. Bu yüzden

⁴ Asım Saldamlı, *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknikleri*, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2013, s.10.

yöntem, araştırma için zorunlu ve ayrılmaz bir parça halindedir.⁵ Bu bağlamda tez çalışmasında amaca uygun ve tez için en güvenilir, en geçerli yöntemi seçmek oldukça önemlidir. Yöntemler belirlenen konuyla ilgili olarak; alan araştırması, tanıtıcı, araştırma, istatistiksel ya da deney vb. olabilir.⁶ Sosyal bilimlerde sosyal olgular araştırılırken araştırma sürecindeki yaklaşımı değişebilir. Örneğin, bazı araştırmalarda niceliksel yöntemler ağır basarken bazı araştırmalarda niteliksel yöntemler tercih edilebilmektedir. Kimlik oluşumunda etkili olduğu düşünülen aile ve din olgularının sosyolojik bir yaklaşımla sunulmaya gayret edildiği bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemleri olan içerik analizi ve doküman incelenmesinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde birey bilgisini her defasında tekrar yapılandırır. Olmuş bitmiş bir bilgiden bahsedilemez. Nesne, yaşam, birey sürekli değiştiği için elde edilen bilgi de net değil görelidir. Bu anlamda olgular arasında evrensel ve değişmez ilişkiler de olmaz.⁷ Nitel yöntemde genelleme yapmaktan daha ziyade konuyu anlamaya odaklanılmalıdır. Bu sürekli değişim içerisinde bulunmanın doğurduğu bir sonuçtur.

“Sosyolojik Açıdan Aile ve Dinin Kimlik Oluşumuna Etkisi” adlı çalışma teorik bir tez olduğu için literatür taraması yapılmıştır. Nitel araştırmada doğrudan gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda doküman incelemesi yapılmaktadır. Doküman incelemesi var olan her türlü belgenin incelenmesi olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili belgelerin yeniden okunması, bu bilgilerin değerlendirilmesi, bilimsel gelişmeler ışığında tekrar ele alınması her zaman gerekli olabilmektedir. Araştırmacının konusuna bağlı olarak incelenecek ve yararlanılabilecek kaynaklar değişebilmektedir.⁸ Bu çalışmada araştırma konusuna yönelik, araştırmaya ışık tutacak kitap, makale ve tezler incelenmiştir. Yararlanılan kaynaklardan elde edilen bilgilerin açıklanması maksadıyla içerik analizi yönteminden de faydalanılmıştır. İçerik analizi ile araştırma konusuyla alakalı elde edilen bilgiler tasnif edilmiş ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

⁵ Saldamlı, age. s.23.

⁶ age. s.24

⁷ Veysel Sönmez, Füsün G. Alacapınar, Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2013:71.

⁸ Sönmez, Alacapınar, age. s.109.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın temeli kimlik kavramının oluşumunu açıklamak, kimlik kavramının oluşumunda etkisi olduğu düşünülen aile ve din kavramlarını ele almaktır. Kimlik, çok boyutlu bir kavramdır. Tam olarak anlaşılması ve aktarılması için farklı bilim dallarının ele alıp incelemesi gerekmektedir. Kimlik sosyoloji, psikoloji, siyasal bilimleri vb. alanları ilgilendiren bir kavram olması neticesiyle etraflı incelenip ortaya koyulması ancak bütün bilimlerin işbirliği ile mümkün olacaktır. Fakat alan gereği kimlik kavramı ve kimlik kavramının oluşmasında etkili olduğu düşünülen aile ve din kavramları yalnızca sosyolojik açıdan ele alınmış bu durum da araştırmada sınırlılığa sebebiyet vermiştir. Başka bir sınırlılık konunun sadece din ve aile özelinde alınmasıdır.

Sosyoloji bilim dalında yapılan araştırmalar somut veriler ile desteklendiği için daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyabilmektedir fakat bu tez tamamen teorik bir çerçevede oluşturulduğu, saha araştırması tercih edilmediği için somut veriler ortaya koyulamamıştır bu da tezin bir diğer sınırlılığı olmuştur.

Ayrıca tek bir toplum tipinden bahsetmenin, dünyayı düşündüğümüzde farklı kültür ve yaşam tarzlarının var olduğunu da hesaba kattığımızda, pek de mümkün olmadığı görülecektir. Farklı toplum tipleri, farklı kimlik yapılarını ve oluşumlarını beraberinde getirecektir. Ancak bu araştırmada farklı toplum tiplerinin birçoğuna değinilememiştir, bu da araştırmaya sınırlılık getiren bir diğer faktördür.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KİMLİK

“Kimlik sosyal bilimler için oldukça önemli bir kavramdır. Kimlik kelimesinin kökü olan “*kim*” kelimesinin soru tarafı ağırlıklıdır ve bu da bir belirsiz bir durum ortaya çıkarır. Ayrıca bu soru ortaya sorulan bir sorudur. Başka bir tabirle, bireyin kimlik tanımlaması aslında başkaları tarafından da belirlenebilmektedir. İngilizce *identity* kelimesi bu kelimeye mukabil gelmektedir. Bu terim Latince’nin ‘aynı’ anlamına gelen *identitas* kelimesinden gelmektedir”⁹ Farklı bağlamlarda değişik anlamlar kazanabilen bu kelimenin hâlihazırda yapılmış oldukça fazla tanımı vardır. Çünkü çok boyutlu kavram olan kimlikle farklı farklı bilim dalları ilgilenmiştir. Bu nedenle farklı tanımlara sahip olan kavram, hala tanımlanmaya devam edilmektedir. Çeşitli bilim dallarının ortak terimi sayılabilir.

Psikoloji, benlik ve kişiliği, kimliğin merkezinde sayarak kimlik kavramını incelerken, felsefe kimliği “özdeşlik” üzerinden, yine sosyoloji bilimi de kimliği çeşitli yönlerden ele alır. Bunlardan biri cinsiyetin toplumdaki konumu ayrıca sınıf farklılıklarına sebebiyet vermesi gibi aşamalara değinir.¹⁰ “Kimlik farklı bilim dallarınca araştırılıp incelenmesine rağmen ortak ve üzerinde uzlaşılmış bir tanıma sahip değildir. Toplumsal sitemde yapı taşı niteliğindeki kimlik, kişinin kendi hakkındaki görüşü ve başka kişilerce var olan kendisi hakkındaki görüşleri özümseyip harmanlayarak oluşturduğu davranışların tamamıdır. Kimlik bir oluş sürecidir. Bu oluş hali, zihniyet, inanç, ahlak, tutum, değer yargıları gibi kolektif ve bireysel yaşam pratiklerini içermektedir. Kimlik kendisinin ne olduğu değil ne olmadığından yola çıkarak, ait olduğu ve ait olmadığı, hem farklı hem benzer durumlardan da hareketle olunan bir konumu, bir yeri, bir bağlamı tanımlamaktadır.”¹¹

İnsana özgü olan kimlik kavramı aynı zamanda bir kimsenin var oluşunun ifadesi niteliğindedir. Kimlik toplumu ve milleti diğer toplum ve milletlerden ayıran kültürel ve milli değerlerin tamamıdır. İnsan bir bütün şeklinde değerlendirilmelidir ve

⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, Kimlikler Okyanusu, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:23, 2003, s.155

¹⁰ Mine Gözübüyük Tamer, Kimliklerin Seyrine Bir Keşif, *Folklor/Edebiyat*, cilt:20, sayı:77, 2014, s.84.

¹¹ Ümit Hüseyin Girgin, Gelenekten Postmoderne Kimlik İnşa Süreci ve Yeni Medya: Facebook Örneği, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, cilt:5, sayı:3, 2018, s.205-206.

bu bütünü oluşturan parçalar birbirinden ayrıldığı zaman ‘insan’ anlamını kaybetmektedir. Dolayısıyla kimlik, bir bütünün ifadesi olup insanın tek yönünü ele almaz ve ona eşsizlik kazandırır. Kimlik, insanları ve grupları birbirinden ayıran karakteristik özelliklerin tamamıdır. Bireyin ve grubun kimliği toplumsal faktörler tarafından belirlenir.¹² Kimlik; bireylerin, toplumların ve grupların kendilerini tanımlama şekilleri, kendilerine attettikleri veya atfedilen niteliklerin tamamıdır denebilir. En genel manada kimlik, insanları sahip olduğu özelliklerle diğer insanlardan ayırır demek yanlış olmayacaktır.

Bazı bilim adamlarına göre kimlik tanımları şöyledir: Kirman’a göre kimlik bir grubun niteliğini ya da bir insanın kişiliğini belirleyen ve onları öbürlerinden ayıran karakteristik özelliklerin tamamıdır.¹³

Kılıçbay’a göre kimlik, bir aidiyet oluşturarak çoğunlukla aynı olmayı beraberinde getirir. Bu anlamda kimlik bir farklılaşma değil, bir aynılışma ibaresidir. Kimlik mecburen bireysel bir talep şeklindedir, çünkü bireyi açıklamayan şey, bireyin mensubiyetini de tanımlayamaz. Bireyin kimliğinin oluşmasında, asıl unsur kan bağı olsa bile toplumsal unsurlar dil ile derhal devreye girmektedir. Başka bir ifade ile kimlik, insanın sosyal bir varlık olmasıyla daha çok alakalıdır. Özsel olarak sosyal bir canlı olan insan öteki insanlar ile birlikte yaşadığında var oluşunu daha net hissetmektedir ve böylece yaşamın anlam ve önemine vakıf olabilmek için çaba harcamaktadır. Kişi kendi kimliğini oluşturmak için hususi gayret sarf etmedikçe, kişinin dışındaki öteki bireyler tarafınca temel kimlik bilgileri kişiye yüklenmektedir.¹⁴

Bostancı’ ya göre kimlik, ortak aidiyetlerden ayrı hayallerimiz, arzularımız, kendimizi tasavvur etme şeklimiz, yaşama biçimimiz ve hayata karşı duruşumuzu bildiren niteliklerin bütünüdür. Bireyler sosyal yaşama kimlikleriyle dâhil olurlar. Yaş, cinsiyet, meslek, gelir, sosyal ilişkilerde üretilebilir atıf meydana getirilen belli başlı kıstaslardır. Bunun yanında dürüst olmak, yetenek, cesaret, entelektüel güç vs. gibi daha

¹² Hasan Coşkun, Modern ve Postmodern Toplumlarda Kimlik ve Din İlişkisi, Uluslar Arası Avrupa Disiplinler Arası Bilimsel Araştırmalar Konferansı 15-17 Kasım 2019 / Paris, Fransa s. 7-16.

¹³ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.185.

¹⁴ Kılıçbay, age. s.155-156

spekülatif değerler de kimliğe içkindir.¹⁵ Bostancı'nın maddi değerlerin yanında bazı ahlaki değerleri de kimlik tanımının içine dâhil ettiği görülmektedir.

Köseoğlu'na göre kimlik, bireyin ya da bir toplumsal grubun muhtelif mensubiyetlerini izah eden, onun tanınmasına olanak veren ve dış gözlemle kavranabilen özellikleridir. Kimlik, özneyi en yakın ötekilerden ayıran farklılıklar olarak da tanımlanabilir. Mesleki, siyasi, ailevi, dini, toplumsal mensubiyetleri belirten kimlik kavramı, bununla beraber bireyin toplumsal statü ve rolleri yansıtır.¹⁶

Köseoğlu kişilerin sahip olduğu rolleri kimlik terimi içine dâhil eder. Bostancı da tıpkı Köseoğlu gibi, sosyal-toplumsal rolleri kimlik terimi içine almaktadır: Ona göre toplumsal ilişkiler kimlikler ve kimliklerin belirlediği roller ile kurulur. Her ilişkide bir kimlik çeşidi bulunmaktadır. Örneğin; okulda öğrenci veya öğretmen, markette müşteri, evde eş, anne, baba, kız, oğul gibi kimlikler ve de bu kimliklere karşılık gelen roller vardır.¹⁷

Günay'a göre en sade anlamıyla kimlik, toplumsal ve kişisel var oluşun kendisini bir şeylerle özdeşleştirip tanımlamasını sağlayan olgudur. Birey açısından düşünüldüğü takdirde kimlik, bir sosyal grup içinde ya da sosyal bir ortamda bireyi diğerlerinden ayıran çeşitli özellikleri ifade eder. Toplumsal açıdan bakıldığında ise kimlik, milleti ve toplumu diğer millet ve toplumlardan ayırt eder. Bu bağlamda şahsi, toplumsal, bireysel, kültürel, ulusal vb. kimlik türleri bulunmaktadır ve bu kimlik türlerini birbirinden ayırmak yerinde olacaktır. Buna göre, bireysel kimlik, kurumlar tarafından kişiye verilen resmi bir özellik taşır ve kişiyi diğer kişilerden ayırmak için kullanır. Şahsi kimlik ise sosyal ilişkileriyle alakalı psiko-sosyal yönü ifade etmektedir. Millet, toplum, grup veya kültür yönünden kimlikler ise o millet, toplum ve kültürü yansıtan bireylerin ortak bilinçle oluşturdukları kimlik özelliklerini sergiler burada ortak simge ve ülküler etrafında birleşme söz konusudur. Her durumda, hangi kategoride ele alınsa da, kimliğin oluşmasında ve belirlenmesinde, şart ve durumlara göre kan bağı, dil, topluluk duygusu, ortak kültürel, tarihî, toplumsal, dini, ahlâkî, vb. çok çeşitli

¹⁵ Naci Bostancı, *Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik*, Türkiye Günlüğü, 1998 s.42

¹⁶ Abdullah Alperen, *Türkiye'de Kimlik Arayışları ve İslam*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2), 2008, s.45

¹⁷ Bostancı, age. s.100

faktörlerin arasında özellikle değerlerin çok önemli rolünün bulunduğu görülmektedir.¹⁸

Kimlik, en kapsamlı manada bireyin tüm özelliklerini içine alır. Bireyin kendisi ile ilgili fikirlerinin yanında başka bireylerin onun hakkındaki görüşleri kimlikle ilintilidir. Kimlik, bireyin hayatta kendine biçtiği rol ya da kendini algılayış biçimidir şeklinde tanımlanabilir. Bu yüzden kimlik arayışı insan hayatında en önemli temel gelişim özelliğidir. Kimlik uzun uğraşlar sonucunda varılabilen sürekli, tutarlı bir bütünlük duygusudur. Bireyin kendine sorduğu ben kimim sorusunun cevabı onun kimliğini ifade eder. Bu kendisine yönelttiği sorunun yanıtları; cinsiyet, yaş, meslek, fiziksel özellikler, statü, yaşanılan çevre, bireylerle olan sosyal ilişkiler çerçevesinde şekil almaktadır.¹⁹

Kimlik, bir kimsenin varlığının doğal bir sonucudur. Çok boyutlu olan kimliğin oluşum sürecinde sosyalleşme ve kültür fazlasıyla etkili olmaktadır. Kimlik dil, din, ırk, kültür gibi öğeler çerçevesinde oluşur ve onu diğerlerinden ayırır. Bünyesinde var olan bu öğeler bir birine bağlı ve bir uyum içerisindedir. Öğelerin hepsi bireyin duygu dünyasına etki edecek gerçekliktedir. Kimlik farklı kategorilere sığdırılarak açıklanır dolayısıyla dini kimlik, etnik kimlik, siyasi kimlik, kültürel kimlik olarak sınıflandırılabilir. Bu kimlik tanımlarının ayrıntılı ele alınması isabetli olacaktır.

1.1.1. Kültürel Kimlik

Kültürel kimlik, bir grup ya da kültüre olan aidiyet duygusunu ifade eder. Oluşan kültürel kimlik ortak bir kültürün, ortak değerlerin sonucudur. Aynı toprak sınırları içerisinde yaşayan bireylerin paylaştıkları, hissettikleri, yaşadıkları biz duygusu kültürel kimliğin bir yansımasıdır.²⁰

Kültürel kimlik, sürekli bir oluş içerisindedir. Durağan olmayıp sadece geçmişe dayanmaz yani bir anlamda var oluştan öte bir oluşu ifade eder. Kültürel kimlik geçmişin öyküsünü barındırdığı gibi bugünün de yansımasıdır. Aslında kimlik, kişinin kendisini konumladığı ve başkalarının onu konumlandığı çeşitli durumların

¹⁸ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2017, s. 418-419

¹⁹ Hasan Onat, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri*, www.hasanonat.net

²⁰ Necla Mora, *Medya ve Kültürel Kimlik*, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:5 Sayı:1, 2008, s.4

isimleridir.²¹ Kültürel kimlik birey için oldukça önemli bir yer tutar çünkü kültürel kimlik olmadan kişi var olamaz. Kültürel kimlik birbirine kültürel bağlarla bağlanmış olan insanları, grupları ifade eder. Kültürel kimlik bireyler arasında kurduğu bu bağ ile insanlarda ait olma hissini uyandırır. Kişi için ait olma hissi temel bir ihtiyaçtır. Kültür, bireyi ve toplumu etkileyen bir unsurdur dolayısıyla toplumun, ailenin, bireyin mensubu olduğu kültürel yapı diğer tüm alanları etkilediği gibi bireyin kimliğinin oluşmasını da etkilemekte ve hatta bireye kültürel bir kimlik sunmaktadır.

1.1.2. Etnik Kimlik

Kültürel norm ve değerler toplumsal bir grubu diğer toplumsal gruplardan ayırır. Etnik kimlik, kültürel bağlar ile birbirine bağlanan insanları ifade eder. Etnik kimlik aynı zamanda kolektif kimliğin kültürel, milli, dini formlarını kendi bünyesinde barındırır.²² Etnik kimlik toplumları oluşturan topluluklara farklılık katar.

Bir topluluğun üyelerini diğer topluluklardan ayıran, kendilerine ait özellikleri bulunan gruplar etnik kimliği oluşturur. Bu topluluğun üyelerini ortak aidiyet duygusunda toplayan etnik kimlik “biz” ve “onlar” ayırımına götürür. Etnik kimlik, bireyin yaşadığı toplumdaki yaygın kültür öğelerinden değişik olarak özgün bir kültürel sistemin yapısını bünyesinde taşır.²³

Etnik kimlik aynı toplum içerisinde farklı topluluk gruplarının oluşturduğu aidiyet duygusuyla ortaya çıkmaktadır. Bireyin kimliğinin oluşması tek bir sebebe bağlı olmayıp kendisini bir yere bir gruba ait hissetmek istemesi temel sebeplerden sadece biridir. Etnik kimlik ise bireye bu fırsatı sunmaktadır. Toplum, çeşitli toplulukların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır ve etnik kimlik de var olan bu topluluklarda şekillenmektedir. Kimlik kavramının farklı boyutlarının olmasının sonucu olarak toplumda çeşitli kimlik kategorileri oluşturulmuştur. Bu durum da aynı toplum içerisinde farklı toplulukların ve etnik kökenlerin oluşturduğu farklı kimlik tiplerini ortaya çıkarabilmektedir.

²¹Gürsoy Akça, Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Güz 2005, sayı 15 s.10

²² Kirman, age. s.106.

²³Mehmet Cüneyt Birkök, “Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994) s. 118

Etnik grup çeşitli kültürel özelliklere sahiptir. Etnik grup üyeleri kendine has bu kültür ve değer yargılarını nesilden nesle aktarır. Etnik grubu diğerlerinden farklı kılan bu kendilerine has özellikler önemli bir yer tutmaktadır. Sahip olunan bu özellikler grubu diğerlerinden ayırt edilebilir yaparken, sosyal yapı içerisinde ayrılmayı beraberinde getirmemektedir. Grup her durumda toplumun parçası olarak varlığını sürdürür.²⁴ Etnik kimlik bireylere diğerlerinden farklı olunan özellikler kazandırır. Toplumda farklı etnik kimliklere sahip olmak toplumda dışlanmaya neden olmaktan ziyade toplumlara renk katar, kültür çeşitliliği oluşturur.

1.1.3. Dini Kimlik

Dinden yola çıkarak kişinin kendine bir kimlik oluşturması ve kendini buna göre tanımlaması dini kimliği ifade etmektedir. Dinin insan hayatında üstlendiği en önemli görevlerden biri üyelerine bir kimlik sunmasıdır. Din aynı zamanda üyelerine sunduğu bu kimliğin devamlılığı için de bir referans noktasıdır.²⁵ Dini kimlik, bir insanın kendine has dini özelliklerinin bütününe kapsar. Dini kimlik duruma göre bireyin söylemleri, davranışları ya da hayat karşısındaki duruşu noktasında temel referans kaynağı olabilmektedir.²⁶

Dini inanışlar kişilerin kimliklerini etkilemekte ve şekillendirebilmektedir. İnsanın bu dünyadaki var oluş amacını anlatan, ona yol gösteren ve bu dünyayı anlamlı kılan dindir. Din bu dünya sona erdikten sonra ahir dünya* için de insanları hazırlar. İslâmi kimlik modeli insanın yaratılış öncesinden başlayıp, bu dünya hayatını kuşatan ve ahrette de devam eden bir çizgi takip eder.²⁷ Dini kimlik bireyler için önemli bir yer tutabilmektedir.

Din bireye aidiyet hissi veren kutsal bir alan olmaktadır. Dinin buyruklarını yerine getirmek, inandığı din doğrultusunda yaşamına yön vermek bireylerin kimlik oluşumunu etkilemekte bireye dini bir kimlik sunmaktadır. Dinin insana kazandırdığı bu

²⁴Zeynep Türkan, “Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011) s.23.

²⁵ Asım Yapıcı, Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet, Abdullah Özbolat (Ed.), Kimlik ve Din (41-64), Adana: Karahan Kitapevi, 2016, s.49

* Öldükten sonra tekrar diriltileceğimiz ve ebedi olarak kalacağımız alem, ahret.

²⁶ Ümit Harun Akkaya, Kimlik, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (382-424), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020, s.406.

²⁷Alperen, agm. s.65.

özellik sayesinde aynı dini inanışa sahip olan bireylerin bir araya gelerek topluluklar oluşturması bireyin aidiyet duygusunu destekler. Çünkü birey kendini bir yere bir gruba ait hissetmek ister. Dini kimlik insanın bu isteğine destek sağlamaktadır.

1.2. AİLE

Sosyoloji biliminde en çok üzerinde durulan temel kurumlardan biri ailedir. Bireyin doğduğu andan itibaren ona yaşam desteği sunan aile, bireyi sosyal ortama alıştırmakta ona gerekli bilgileri aktarmaktadır. Aile sosyal bir yapıya sahiptir dolayısıyla topluma hâkim olan kültür, değer ve normları sosyalleşme yoluyla bireye öğretir.²⁸ Aile, bireyin kimliğinin ve benliğinin oluşmasında en etkin ve yetkin kurumdur. Kişinin kimlikle ilgili ilk tecrübeleri aile etkisiyle oluşur ve sağlanır. Sosyalleşme, toplumu anlama ve ona uyum sağlama ilk olarak aile tarafından bireye verilir.

Aile ilk insan topluluklarından beri var olmuş sürekli ve temel bir kurumdur. Bu yüzden ki aile, sosyal bilim dalları tarafından ilgi çeken ve çeşitli incelemelere konu olan bir olgu olmuştur. *“Dünyada toplumları etkisi altına alan dinlerin kutsal kitaplarında ilk aile Adem ile Havva’nın yaratılışıyla ve birlikteliğiyle başlar. Bu manada aile insanlığın başlangıç temelidir. Adem’in ilk insan ve aynı anda ilk peygamber olduğu da hesaba katılırsa, din ve aile kurumu, ilk insan toplumunda ortaya çıkmış asli ve kadim toplumsal kurumlardır denebilir.”*²⁹ Temel kurum niteliğindeki aile, bireyin kimlik oluşumunda tıpkı bir binanın temeli olma özelliğini taşımaktadır. Kimlik oluşumundaki temel ailede atılır, kimliğin inşasını ise sosyalleşme yoluyla toplum tamamlar.

Bazı aile tanımlarına bakacak olursak; Kirman’a göre aile, çeşitli yollarla oluşur bu evlenmek, evlat edinmek ya da süt yahut kan bağıyla mümkündür. Toplumda en küçük birlik olan aile; eş, çocuk ve kardeşlerden meydana gelir. Birlikte yaşayan bu aile üyeleri karşılıklı ilişkilerde bulunur ve her birinin belirli toplumsal rolleri vardır. Aile

²⁸ Onal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, (İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), s. 2; Aygen Erdentuğ, Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1, (Ankara Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 321.

²⁹ Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifi ve Gelişimi*, İstanbul, 2013, s.21.

üyeleri müşterek bir yaşama, duygu, düşünce etrafında birleşir.³⁰ Aile toplumu, toplum da aileyi etkiler. Çift taraflı bir etkileşim vardır.

Freyer'e göre aile, yaşamlarını birlikte sürdürür ve işbölümüyle birbirine bağlı kişilerden oluşur. Aynı zamanda aile, dinsel törenlerin yerine getirildiği daimi, doğal bir çevre durumundadır.³¹

Önal'a göre aile, insanlığın devamını sağlayan biyolojik münasebet sonucu oluşur. Sosyalleşme ilk olarak ailede ortaya çıkar. Ailede ilişkiler belirli kurallara dayanır. Toplumsal değer ve yargılarla ilgili bilgi birikimi kuşaktan kuşağa aile tarafından aktarılır. Ailenin psikolojik, biyolojik, toplumsal, ekonomik vs. birçok yönü bulunur.³² Aile çok boyutlu bir kavramdır toplumdaki her kurumu etkilediği gibi var olan kurumlardan da etkilenen birçok işleve sahip temel bir olgu olarak karşımıza çıkıyor.

Aile toplumun en küçük ve en temel kurumu olma özelliğini taşımaktadır. Toplumun temel yapı taşı olan aile kültür aktarımında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Aileler, kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık göstermekte ve hatta aynı toplum içerisinde birçok aile tipi görülmektedir. Bu yüzden ki evrensel ve genel geçer bir aile tanımlaması yapmak olanaklı görünmemektedir. Yapılan tanımlamalar aileyi farklı perspektiflere göre ele almış, kimisi işlevine kimisi de türüne göre tanımlamıştır.

1.2.1. Aile Türleri

Toplumun var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için aile kurumuna ihtiyaç vardır. Tarihin her döneminde aile var olmuş fakat zaman içerisinde aile yapısında ve türlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. *“Ortaya çıkışı insanlık tarihi ile eş zamanlı olan aile kurumu, tarih içerisinde yapısal olarak değişerek de olsa varlığını devam ettirmeyi sağlayabilmiştir. Ailenin; ‘geniş aile’, ‘çekirdek aile’, ‘burjuva ailesi’, ‘karı koca (çocuksuz) aile’, ‘eşitlikçi aile’ gibi çok çeşitli tipleri vardır.”*³³ Aile türleri ve

³⁰ Kirman, age. s.21.

³¹ Hans Freyer, Din Sosyolojisi, Ankara, 2016, s.68.

³² Sayın Önal, Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990, s. 2.

³³ Kirman, age. s. 21.

ailenin sınıflanması ile ilgili pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Burada geniş aile ve çekirdek aile türlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

1.2.1.1. Geniş Aile

Geniş aile, geleneksel toplumlarda görülen birçok aile üyesinin bulunduğu ve geniş akrabalık bağlarının var olduğu aile yapısıdır. Bu ailenin üyeleri genel olarak anne, baba, çocuklar, kuzenler, dedeler, nineler, ağabeyler, yengeler, kardeşlerdir.³⁴ *“Genel olarak kırsal kesimlerde fazlasıyla bulunan geniş ailede erkek kadın üzerinde, yaşlı ise genç üzerinde net bir otoriteye sahiptir. Yani aile içinde ilişkiler eşitlikçi ve müşterek değildir. Otoritenin belirlenmesinde cinsiyet ve yaş iki önemli temel belirleyicidir.”*³⁵ İbn-i Sina geniş aileyi şu şekilde anlatır: Bütün insanlar korunacağı, sığınacağı ve barınacağı bir eve, geçimini sağlayacağı bir işe, sosyal, psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayıp evini ve kazancını koruyup kollayacak bir eşe, neslini devam ettirecek, yetişemediği yerde ona destek çıkacak çocuğa muhtaçtır.³⁶

Geleneksel toplumda birincil ilişkiler söz konusudur bu toplumda dayanışma, din, akrabalık ilişkileri, gelenekler, ekonomik faaliyetler aileyi belirleyen önemli etmenlerdir. Pek tabii ailenin tipi, içerisindeki ilişkiler bireyin kimliğinin şekillenmesinde de yakından ilgilidir.

1.2.1.2. Çekirdek Aile

Çekirdek aile sanayileşme ile oluştuğu varsayılan ve sanayileşme ile karakterize edilen aile tipidir. *“Çekirdek aile, genel kaniya göre sanayileşme olgusuyla birlikte toplumsal-ekonomik yapıda ortaya çıkan değişmelere koşut olarak geleneksel geniş ailenin yapısal işlevsel dönüşümü sonucu ortaya çıkmıştır.”*³⁷ Çekirdek ailenin üyeleri anne, baba ve çocuklardır. Geniş aile gibi üye sayısı fazla değildir. Çekirdek aile ve sanayileşen toplum arasında bir bağlantı olduğunu savunanlardan biri de Parsons'tır. Ona göre çekirdek aile, sanayi toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilecek mükemmel uyumu yakalamış bir aile tipidir. Çekirdek ailenin işlevleri geniş aileye göre daha

³⁴ Canatan, Yıldırım age. s.71.

³⁵ Kasım Karataş, Toplumsal Değişme ve Aile, Hacettepe Üniversitesi, Cilt:12 Sayı:2 Nisan 2001, s.93.

³⁶ İbn-i Sina, Aile Siyasetine Dair Risale, Aile Yazıları III İçinde, (Çev. V. Akyüz) Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1992, ss.907-917.

³⁷ Karataş, agm. s.94.

sınırlanmıştır, çünkü eskiden tüm işlevleri karşılayan aile iken sanayileşen modern toplumda bazı ihtiyaçlara cevap veren farklı kurumlar oluşmuş bu da ailenin işlevlerinde azalmaya sebebiyet vermiştir. Bazı işlevlerden uzaklaşsa bile ailenin sürdürdüğü temel işlevler de vardır elbette. Bu temel işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür; çocukların doğması, yetiştirilmesi ve yetişkin bireylerin şahsiyetlerinin istikrara ulaştırılmasıdır. Parsons, aile yaklaşımı ailenin iki temel işlevinden bahseder bunlar; çocukların sosyalleşmesi ve yetişkin bireyler arasında duygusal-kişilik yapıların dengelenmesidir.³⁸

Günümüzde daha çok çekirdek ailenin varlığı söz konusudur. Çekirdek ailenin de bireysel gelişmeye olumlu katkıları fazladır. Dolayısıyla çocuğun kişilik ve kimlik oluşumu çekirdek ailenin durumuna göre şekillenecektir.

1.2.2. Ailenin İşlevleri

Aile, birey hayatında her açıdan çok önemli bir noktadadır. Çünkü aile, çok boyutlu bir olgudur. Aile birey üzerinde birçok etki ve işleve sahiptir. Keza fonksiyonalistler açısından da toplumun devamlılığı için aileye ihtiyaç vardır.³⁹

Aile birçok alanda farklı işlevlere sahiptir. Ancak tarih boyunca ailenin işlevlerinde bazı değişimler yaşanmış bazı işlevler geçerliğini yitirmiştir. Ailenin işlevleri konusunda pek çok farklı sınıflamalar yapılmaktadır. Örneğin Nijole V. Benokraitis, ailenin işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Çocukları koruma ve sosyalleştirme işlevi
- b) Cinsel ilişkileri düzenleme işlevi
- c) Toplumsal rol ve statüleri belirleme işlevi
- d) Duygusal destek işlevi
- e) Koruma işlevi
- f) Eğitim işlevi
- g) Dini işlevi
- h) Ekonomik işlevi⁴⁰

³⁸ akt. Canatan, Yıldırım age. s.75.

³⁹ Mehmet Ali Kirman, Din ve Sekülerleşme, Adana: Karahan Kitabevi, 2005, s.303.

⁴⁰ akt. Canatan, Yıldırım age. s.85.

Benokraitis'in yaptığı gibi birçok sosyologun yaptığı benzer sınıflamalar mevcuttur fakat burada hepsini ele almak mümkün değildir. Bu yüzden burada genel geçer ve tarih boyu ailenin üstlendiği görevler ve bireye sunduğu işlevler ele alınıp özetlenecektir.

Ailenin en önemli işlevlerinden biri olan biyolojik işlev, insan neslinin devamını temin etmektir.⁴¹ Birey kendi kendine yetebilen ve tamamen bağımsız bir varlık değildir, her zaman diğer bireylere ihtiyaç duyar. İhtiyaçların karşılanmasında ve birbirine destek olmak açısından kadın ve erkek en yakın fertlerdir. Kadın ve erkek tabiatları gereği birbirini en iyi tamamlayan varlıklardır.⁴² Ailenin en temel ve en önemli fonksiyonu, soyun devamını sağlamaktır demek, yanlış olmayacaktır.

Ailede yoğun bir şekilde duygusal alışveriş gerçekleşir. Aile üyelerine yeteri kadar psikolojik destek sunmalıdır bu yüzden ki ailenin yine önemli işlevlerinden biri de psikolojik işlevdir.⁴³ Aile yerine getirdiği işlevler sayesinde aile üyelerine bir bütün olma duygusu, bir yere ait olma hissi sağlar.⁴⁴ Aile, sevgi ihtiyacını karşılayan bir kurum olması sebebiyle bireylerin psikolojik durumlarına olumlu katkıda bulunur. Çünkü insan sevme sevilme duygularına her zaman ihtiyaç duyar. Aile üyeleri birbirine psikolojik destek sağlar, en zor zamanlarında yardım eder, tüm duyguları paylaşır bu da bireyin yaşamı için oldukça önemlidir. Psikolojik tatmin sağlamak ailenin en vazgeçilmez fonksiyonudur ve biyolojik işlevi kadar önemlidir. Aile var olduğu sürece psikolojik doyum işlevi de var olacaktır.

Modern öncesi dönemlerde ailenin ekonomik işlevi yüklendiğini görmek mümkündür. Ailede iş bölümü vardı ve ailenin erkekleri üretime katkı verirdi. Aile üyelerinde yapılan iş bölümüyle herkes üzerine düşeni yerine getirirdi. Modernleşmeyle birlikte ailenin maddi ihtiyaçların üretimiyle ekonomi alanı ilgilenmeye başladı ve aile

⁴¹Canatan, Yıldırım, age. s.85.

⁴²Feramuz Aydoğan, "Ailenin Fonksiyonları ve Bu Fonksiyonlardaki Değişmeler" (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), s.62.

⁴³ Canatan, Yıldırım age. s.86.

⁴⁴ Saliha Hallaç, Fatma Öz, Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2014; 6(2):142-153.

üretim birimi olmaktan çıktı. Fakat aile, tüketim başta olmak üzere çeşitli ekonomik işlevlerini sürdürmektedir.⁴⁵

Sosyal bir varlık olan insan bir toplum içerisine doğar, bu toplumda ilişkilerini sağlıklı sürdürebilmesi ve toplum içerisinde varlığını devam ettirebilmesi için belli bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Burada ailenin eğitim işlevi devreye girmektedir. Eğitim süreci bireyin hem sosyalleşmesini hem de toplumu anlamasını sağlar. Bu eğitim de ilk olarak ailede başlar. Aile bireyleri, sosyalleşme süreci sayesinde daha güçlü fertler haline gelir.⁴⁶ Ailede eğitimin temelleri atılır, aileler evlatlarına her türlü eğitimi vermek durumundadır. Çünkü ona eğitim vermek ailesinin sorumluluğundadır. Çocuk ailesinden aldığı bu eğitim sayesinde hayata hazır hale gelir, mesleki tercihini yapar.⁴⁷ Ailede verilen eğitim birey ve toplumu oluşturan diğer bireyler için de oldukça önemlidir. Bireyin kişilik gelişimi de yine ailede başlar. Ailede sosyal norm ve değerler öğrenilir. Çocuğun beş yaşına kadar olan süreçte aile bilerek veya bilmeyerek tuvalet eğitiminden cinsel rollere kadar, küçüklere sevgi büyüklere saygı vb. sosyal yaşama dair her bilgiyi öğretir. Bu anlamda bu dönemler çocuğun ilk sosyalleştiği dönemlerdir ve sosyalleştiği ilk yer ailedir. Sosyalleşme çocuğu direkt etkisi altına alan bir süreçtir.⁴⁸ Günümüzde ailenin eğitim işlevinde değişme olsa da hala eğitimin temeli ailede verilir.

Aile, dini işlevi sayesinde aile üyelerine dini inanç kazandırır, onlara dini, ahlaki bilgileri öğretir, dini bir kurum olarak ibadetlerin uygulamasını organize eder.⁴⁹ Birey doğduğu andan itibaren ailesinin eğitimine tabidir keza din eğitimini de ailede alır. Birey dinsel törenleri, dini ibadetleri, dini bayramları ailesinde görüp öğrenir bu açıdan ailenin dini işlevi bireyler için çok önemlidir. İslam'a göre genel hatlarıyla eğitimin gayesi; bireye kendini tanıtmak, fitratını korumak, çocuğu yaratılış amacına uygun yetiştirmek, insanları doğru istikamette tutarak, iyi insan yetiştirmek, bireydeki gizli

⁴⁵ Canatan, Yıldırım age. s.86.

⁴⁶ age. s.87.

⁴⁷ Birsen Gökçe, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Aile Yazıları I, (Drl: B.Dikeçligil ve A.Çiğdem) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1, s.205-223.

⁴⁸ İbrahim Kır, Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2011 Cilt:10 Sayı:36 (381-404).

⁴⁹ Gökçe agm. s.218.

kabiliyetleri ortaya çıkarıp geliştirerek topluma kazandırmaktır.⁵⁰ Nitekim çocukları iyi, ahlaklı yetiştirmek ailenin en asli görevidir.

Ailenin bir diğer işlevi ise boş zamanları değerlendirmektir. Aile bireyleri kendi içerisinde boş zamanları değerlendirecekleri, eğlenebilecekleri aktiviteleri gerçekleştirerek hem birbirlerine olan bağlılıklarını artırırılar hem de psikolojik yönden pozitif tavırlarının artmalarını sağlarlar. Aynı zamanda bu süreyi dinlenme olarak da değerlendirebilirler. Modern zamanda eğlence aktiviteleri aile dışında da çok fazla alana yayıldığı için ailenin bu konudaki etkinliği azalmış görünmektedir.

Elbette ailenin işlevleri sadece yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Ailenin daha pek çok işlevinden söz etmek mümkündür sevgi saygı sağlamak, güvenlik ihtiyaçlarını gidermek, toplumda statü elde etmeye yöneltmek ve daha birçok işlev saymak mümkündür.

1.3. DİN

Din tanımlaması güçtür çünkü din komplike bir olgudur. Birçok düşünür dini tanımlarken bu olguyu başka başka yönleriyle ele almışlardır. Bu yüzden de birbirinden farklı birçok din tanımı ortaya çıkmıştır. Farklı tanımlamalara neden olan hem dinin kompleks bir olgu olmasıyla hem de dini tanımlayan düşünürlerin duygu, düşünce, değer yargıları ve hayata bakış açılarıyla alakalıdır.⁵¹ Aile gibi din de toplumun en temel kurumudur. Din toplumdan soyutlanamaz, bu yüzden din hem bağımsız kültürel bir kurum hem de bütün kültürel kurumlara bağlı bir kurumdur, dolayısıyla genel geçer bir din tanımlaması yapmak olanaklı görünmemektedir.

Her bir disiplin araştırma ve inceleme konusu olarak dini seçtiğinde aslında kendi alanı adına işe yarayacak bir din tarifini seçmiş olur. Bu manada bir psikologun, bir sosyologun ya da bir kelamcının seçtiği din tarifleri farklıdır. Psikolog dinin psikoloji boyutunu, sosyolog dinin toplumsal boyutunu ele alır. Bunlara ek olarak dini yok sayanların din ile ilgili görüşlerinin varlığı hesaba katıldığında durum daha karmaşık hale gelmektedir. Bu komplike yapı dinin tanımlanması sorunsalını ortaya çıkarmıştır. Bir din tanımı yapmak kolay hadise değildir. Herkesin ortaklaşa kabul

⁵⁰ Kır, agm. s.397.

⁵¹ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013, s.42.

edebileceği, genel geçer bir din tanımı yapmak birden fazla dinin var olduğu düşünüldüğünde hatta aynı din içerisinde farklı yorumlamaların sebep olduğu değişik uygulamaların varlığı da söz konusuysa pek de mümkün görünmemektedir. Tüm bunlara farklı disiplin dallarının farklı bakış açıları ile dini ele almaları eklendiğinde durumun zorluğu anlaşılır. Yine de bir din tanımlaması yapılabilmesi adına kelimenin kökenine bakmak faydalı olacaktır. Din, Arapça dil bilimi ışığında 'd-y-n' fiil kökünden gelmektedir. İdare etme, hâkimiyet kurma, yönetme, buyruk altına alma, otorite sahibi olma gibi anlamlara gelmektedir. İslam dininin kutsal kitabında da din bu gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵²

Dini literatürde din tanımı, İslam inanç ilkelerine dayalı olarak Müslüman düşünürler tarafından yapılan en yaygın tanıma göre din, *“akl-ı selim sahiplerini, kendi ihtiyaçlarıyla, bu dünyada doğruluğa, salaha; öteki dünyada kurtuluşa götüren ve Yüce Allah tarafından konan bir kanundur.”*⁵³ Bu tanımda, Müslüman düşünürlerin, bir taraftan dinin hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki fonksiyonlarını göz önüne alarak bir din tanımı geliştirdikleri, diğer taraftan ise onun akli kullanmaya engel olmadığını vurguladıkları görülmektedir.⁵⁴

Manevi, milli tüm değerlerin esas kaynağı dindir. Dinin birçok işlevinden en önemli olan işlevi bireye kimlik sunmasıdır. Bireyin kimlik oluşturmada din, önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü birey kim olduğundan bahsederken bulunduğu sosyal ortamdan, mensubu olduğu dinden ve kendini ait hissettiği etnik kökenlerden yola çıkarak tanımlamalar yapar. Birey kimlik kazanırken aynı anda, din ona bir aidiyet bilinci de kazandırır.⁵⁵

1.3.1. Sosyolojik Din Teorileri

Sosyologlar, dini farklı boyutlarda ve şekillerde ele alıp incelemişlerdir. Sosyologların din yaklaşımlarını araştırmak ve bu yaklaşımları anlamaya çalışmak, Din Sosyolojisi çalışmaları adına önemlidir. Durkheim'a göre din, bütün toplumlarda var olan evrensel, toplumsal bir olgudur. Durkheim dini, sosyal tecrübenin bir yansıması

⁵² Türkkân, agt. s.37-38.

⁵³ Akyüz, Çapcıoğlu, age. 2013, s.42.

⁵⁴ age s.42.

⁵⁵ Coşkun, agm, s.12.

olarak ele almak suretiyle, kutsal ile sosyalin aynı şeyler olduğunu kaydetmiştir.⁵⁶ Durkheim, *Dinî Hayatın İlkeli Biçimleri* adlı eserinde, modern sosyolojik terimler olan hiyerarşi, rol, cemaat ve sosyal etkileşimi din bağlamında ele almıştır. Toplumsal yaşama ilişkin evrimsel bir yaklaşıma sahip olan Durkheim, toplumsal dayanışmanın mekanik ve organik biçimleri arasındaki ideal tip diyalektiğine dayalı soyut bir din tasavvuru geliştirmiş; temelde “İnsanları birleştiren bağ nedir?” sorusu üzerinden din kavramını sosyolojik perspektifle çözümlemiştir. Din sosyolojisine ilişkin görüşlerini aile kavramı üzerine kurgulayan Durkheim, ailenin şehir yaşamının bir parçası oluncaya değin dini bir kurum olarak toplumsal işlev gördüğünü, sanayileşmeyle birlikte dinin ailenin temel görünümünden uzaklaştığını savunmaktadır.⁵⁷ Comte’un ise din sosyolojisi tamamen dinî bir karaktere sahiptir. Öyle ki, O’nun eserlerinde sosyoloji ve din kavramları, adeta bir ve aynı şeyi ifade eder gibi görünmektedir.⁵⁸

Din tanımları din sosyolojisinde temel olarak iki kategoriden oluşmaktadır. Bunlar işlevsel ve özsel tanımlardır. Dinin içeriği üzerinde durulan tanımlar, özsel tanımlardır. Dinin ilahilik, aşkınlık ve kutsallık yönlerini öne çıkaran tanımlar özsel tanımlardır. Özsel din tanımlarının önde gelen temsilcisi R. Otto’ya göre din, kutsal olanın tecrübesidir. İnsan var oluşu gereği kutsal olan ile ilişki kurar. Bu tanım da insanın kutsalı yaşayabileceğine vurgu yapmaktadır.⁵⁹

Özsel din tanımı yapan Berger’e göre ise din kendisiyle kutsal bir kozmosun kurulduğu insani bir girişimdir.⁶⁰ Anlatılmak istenen dinin kutsal bir kalıp çerçevesinde evrenselleştirilmesidir. Kutsal olan insandan ayrı fakat insanla ilişkili yüce bir güç, korkulacak bir otorite olarak konumlandırılmaktadır.⁶¹ Özsel tanımlar dinin aşkınlık boyutuna vurgu yaptığı için Berger de dini tanımlarken onun aşkın ve kutsal yönünün üzerinde durmuştur.

Dinin toplumsal hayattaki fonksiyonları üzerinde durularak yapılan tanımlar, işlevsel tanımlardır. Durkheim, Weber, Wach gibi sosyologlar dinin işlevsel

⁵⁶ Emile Durkheim, *Din Hayatının İbtidâî Şekilleri*, c.1-2. (çev. Hüseyin Câhid), İstanbul: Tanin Matbaası, 1924, s.34.

⁵⁷ Durkheim, *age.* s.38.

⁵⁸ Günay, *age.* s.121.

⁵⁹ Akyüz, Çapcıoğlu *age.* 2013, s.39.

⁶⁰ Peter Berger, *Kutsal Şemsiye*, (Çev. Ali Coşkun), İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, s.64.

⁶¹ Türkkan, *agt.* s.40.

tanımlamalarını yapmışlardır.⁶² Dini kutsal olan şeylerle ilgili ibadetler ve inançlar olarak tanımlayan sosyolog Durkheim'dır. Weber'e göre ise din, insanı anlamlandırmayla ilgili eylemlerin tümüdür. Wach'a göre dini tecrübe, insanın kutsalla olanla ilişkisi sonucu ortaya çıkan uygulamalardır. Bu tanıma göre insan kutsalın iradesine yönelik davranışta bulunur. Wach, dinin 'sosyal bütünleşmeyi sağlama' ve 'sosyalleşme' gibi amaçlarının olmadığını fakat aşkın varlıkla kurulan ilişki sonucu ortaya çıkan dini tecrübenin bu iki fonksiyonu gerçekleştirdiğini savunur.⁶³

Özsel ve işlevsel tanımların sadece bir tanesini değil her ikisini benimsemek daha uygun görünmektedir. Her iki tanım dikkate alındığında dinin hem ilahi, aşkın ve üstün yönü olduğu hem de bireylerin toplumsal yaşamda çeşitli işlevleri yerine getirmesini sağladığı kabul edilmiş olur.

1.3.2. Dinin Toplumsal Fonksiyonları

Nerede bir toplum var ise orada bir din mevcuttur. Nerede bir din mevcut ise oradaki din kendi toplumunu da var etmiştir. Din insanların tutum ve davranışlarını düzenler. Din ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Din toplumu, toplum da dini belirleyebilmektedir. Dinin en önemli toplumsal fonksiyonlarından biri toplumsal yapıdaki değer ve normları etkileyerek ona şekil vermesidir. Dinin dinamik yapısı toplumsal değişimi tetiklemektedir. Din, toplumun devamlılığı açısından önemlidir.⁶⁴

Her şeyden önce din kişiler arasında adaleti, iyiliği sağlamak için önemli bir noktada durmaktadır. Din kötülüğün, haksızlığın ve ahlaksızlığın karşısında durmakta bu tip durumları engellemek adına kurallar belirlemektedir. Yani din insanlar arası ilişkileri düzenlemektedir. Aynı zamanda din toplumların kültür ve değerlerini şekillendiren baş unsurlardan olabilmektedir. Özetle din, tarihte ve hayatın her alanında bulunan bir olgudur.⁶⁵

⁶² Akyüz, Çapcıoğlu age. s.44-45.

⁶³ Joachim Wach, Din Sosyolojisine Giriş, (Çev. Battal İnandı), Ankara: A.Ü.İ.F Yayınları, 1987, s.227-250.

⁶⁴ Celil Abuzar, Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 26, Şanlıurfa: Temmuz–Aralık 2011, s.144-145.

⁶⁵ Ali Rıza Gül, Dinin İşlevleri Ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 29, Samsun: 2010, s.142.

Dinin metafizik yönü bir yana birçok sosyologun da vakıf olduğu gibi toplum için oldukça önemli rollere sahip olan yön verici ve temel bir olgudur. Bazı teorisyenler dine olumsuz bir işlev yükleseler bile din esasen dört önemli işleve sahiptir: Anlam verme, kimlik kazandırma, yapısal ve kültürel işlevler.⁶⁶ Din ve toplum arasında bulunan karşılıklı etkileşim ilk olarak toplumsal davranış, toplumsal örgütlenmenin şekil ve içeriğini etkiler. Kültürel yapıyı şekillendirir bireylere kimlik kazandırmada yardımcı olur.

Bireysel anlamda, insanların aşkın olanla bağ kurmalarını sağlama, dünya kurma, içinde yaşanan dünyayı tanıma ve bu dünyada insanın kendisini belirli bir yere yerleştirmesinin modeli olma gibi bir takım fonksiyonları üstlenen din, toplumsal düzeyde de birçok fonksiyon yerine getirmektedir. Dinin en temel fonksiyonlarının başında, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma veya yeni bir dünya kurma vizyonu sağlaması gelmektedir. Bir dine has zihniyetin, o dine mensup bireyler arasında paylaşılması veya yayılması neticesinde, insanlar günlük işlerini görürken ve hatta tabiatı seyrederken bile bu zihniyetin tesirinde kalırlar. Dinin, insanların zihniyet yapısını oluşturmasının en önemli yansıması, toplumların kültürleri üzerinde kendisini göstermektedir.⁶⁷

Dinin en önemli toplumsal işlevlerinden bir diğeri ise, toplumda sembolik bütünleşmeyi sağlamasıdır. Toplumda gerçekleşen olaylarının bir kısmının kutsallık yükleyerek yapılmaya teşvik edilmesi, bazılarının ise günah kategorisine dâhil edilerek yasaklanması, bireylerin her çeşit tavırlarının, ilgili toplumun değer yargılarına uygun olmasını sağlar. Ayrıca, toplumun tüm bireyleri tarafından ortaklaşa yapılan dinsel ayin ve törenler, grup ruhunu geliştirerek, bireyler arasındaki toplumsal kaynaşmayı sağlar. Böylece din, toplumdaki istikrarı ve devamı beraberinde getirir.⁶⁸ Toplumda çeşitli nedenlerden dolayı çatışma ve farklılaşma çıkabilmektedir. Bu durum ayrışmalara yol açar bu noktada ise dinin bu bütünleştirici işlevi devreye girmektedir.

Dinin diğer bir önemli toplumsal işlevi de ‘toplumsal kontrol’ yani insanları toplum kuralları çizgisinde tutmaya yardım etmesidir.⁶⁹ Din toplumun sosyal düzenine

⁶⁶Coşkun, age. s.15.

⁶⁷Mustafa Keskin, Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004), Sayı: 2, s.11

⁶⁸ Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Ankara 1984, s.24.

⁶⁹ Kurtkan Bilgiseven, Eğitim Sosyolojisi, İstanbul 1987, s.114

ait olan kurallara da etki edebilmektedir. Bu durum da dinin toplumda sosyal kontrolü sağlamasına yardımcı olmaktadır. Evlilik, mal edinme, hak davaları vs gibi birçok konuda din yetkin bir kurum halinde görülmektedir. Hemen her dinde evlilik kutsal olarak değerlendirilebilmektedir. Bunlar gibi birçok konuda dinin düzenleyici işlevi söz konusudur. Dinin toplumsal yapıyı değiştirici özelliği bulunmaktadır. Nitekim dinin en önemli fonksiyonlarından birisi de bizzat sosyal değişimin bir aracı olmasıdır. Bu bağlamda her din, kendine özgü yeni kurumlar, örgütler, zihniyet ve dünya görüşüyle içinde doğduğu sosyal çevrede hazır bulduğu toplumsal yapı, kurum ve grupları yapısal ve fonksiyonel özellikleri ile bir takım değişikliklere uğratmakta ve yeni bir toplumsal yapının oluşmasını temin etmektedir.⁷⁰

⁷⁰ Keskin, age. s.16.

BÖLÜM 2: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KİMLİK TEORİLERİ

Sosyoloji kuramcıları kabul ettiklerini ve varsaydıklarını belirli bir sistematığe göre geliştirirler ve ortaya atılan bu kuramların toplumsal hayatı ne derecede açıkladığını detaylı olarak anlatırlar. Bir toplumun işleyiş şekli ve toplumdaki bireylerin davranış ve kabulleriyle ilgili yeni genel anlayışlar ortaya çıkarırlar.

Kimlik, birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkilerin sonucunda oluşan bir olgudur. Dolayısıyla kuramcılar kimlik kavramı ile ilgili yeni ve genel anlayışlar oluşturmayı amaç edinerek çeşitli kuramlar ortaya atmıştır. Kimlik kavramını daha geniş ve gerçekçi boyutlarla anlamak açısından ortaya atılan kimlik teorileri önemlidir ve çalışmanın seyri gereği aşağıda kimlik teorilerine değinilecektir.

2.1.1. İşlevselci Teori

İşlevselcilik, toplumsal yapıda bulunan sosyal sistemlerin yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesidir. İşlevselcilere göre toplum bir bütündür ve hiçbir kısmı bu bütünden ayırmak mümkün değildir. Toplumda var olan bu sistemin herhangi bir kısmında yaşanan aksaklık veya değişim diğer kısımları da etkiler. Yaşanan problemler sistemde dengesizliğe yol açsa da daha sonra sistem yeniden düzene girer. Bu durum toplumun bir kısmında çıkan her aksaklıktan sonra tekrarlanır. Toplumsal sistemde kurulan ve korunan bu denge paylaşılan değerlerle yakından ilgilidir. Değerlere verilen önem işlevselcilik kuramında göze çarpan en önemli özelliktir.⁷¹

İşlevselciler toplumun bireyi belirlediği görüşündedir. Toplumsal olay ve olguları örf adet, kültürü açıklamada bu unsurların yerine getirdiği işlevleri ele almak gerektiği kanısındadırlar. İşlevselcilik kuramının önemli temsilcileri; Auguste Comte, Herbert Spencer, Vilfredo Pareto, Emile Durkheim, Talcott Parsons gibi sosyologlardır. İşlevselci teorisyenleri toplumu organizmaya benzetmiştir. Toplumu organizmaya benzetenlerden biri Comte olsa da, konu üzerinde fazla durmamıştır. Durkheim ise Comte'un yaptığı bu benzetmeyi geliştirmiştir. Organizma ile toplum arasında bir

⁷¹ Ruth A. Wallace, Allison Wolf, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. M.Rami Ayas, Leyla Elburuz), Ankara: 2012, s.43-44.

benzerlik kurmuş toplumun da tıpkı organizma gibi birbirine bağlı parçalardan oluştuğunu savunmuştur. Toplumun her bir parçası birbirinin devamlılığını sağlayan işlevlere sahiptir. Toplumun herhangi bir parçasında meydana gelen bir aksama toplumda var olan diğer parçaları da etkilemektedir. Durkheim, toplumun aksamadan çalışması için bir ahlaki sisteme ihtiyaç olduğunu savunur.⁷² Çağdaş işlevselciliğin en önemli temsilcisi olan Durkheim, toplumsal dengeyi sürdürmede toplumsal dayanışmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bütünleşme/dayanışma gibi kavramlar üzerinde önemle duran Durkheim, iki tür dayanışmadan söz eder: Mekanik Dayanışma, Organik Dayanışma. İlkel toplumlarda mekanik dayanışma bulunmaktadır. Mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda ortak bir vicdan söz konusudur. Farklılaşmanın az olduğu bu toplumlarda din, kuvvetli bir bütünleştirme aracıdır. Ona göre toplum, toplumu meydana getiren bireylerin etkileşimidir. İş bölümü ve farklılaşmanın arttığı toplumlarda ise organik dayanışma söz konusudur. Bu gibi toplumlarda bireyler bencilleşmiştir ve ortak vicdandan, yani kolektif bilinçten söz etmek pek mümkün değildir. Durkheim, çok fazla veya çok az bütünleşmenin görüldüğü toplumların sağlıklı olduğunu söyler.⁷³ Bu düşüncelerden yola çıkarak toplumun bireyi, bireyin de toplumu etkileyip şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Parsons ise kuramında sistemlerden söz eder. Kültürel sistem, toplumsal sistem, kişilik sistemi ve bir sistem olarak davranışsal organizma sistemlerini ele alır. Kültürel sistemde paylaşılan, dinsel inançlar gibi, değerler üzerinde odaklanır. Bu paylaşılan değerleri ise toplumsallaşma kavramı ile açıklar. Toplumsallaşma, toplumu bir bütün haline getirip onu bir arada tutmakta güçlü bir etkidir. Toplumsallaşma, bireye toplumun beklentilerini empoze etmektir yani bireyin kimliğinin oluşmasında toplumun önemini ortaya koyan bir kavramdır. Parsons, toplumsal sistemde ise rol etkileşimi üzerinde durur. Ona göre toplumsal sistem, paylaşılan değerler sayesinde kültürel sistemini tamamlamış, yani kimliğini oluşturmuş bireylerin tatmin olma güdüsü ile etkileşime geçtikleri durumdur. Roller sayesinde toplumsal sistemde bir uyum meydana gelir. Kişilik sisteminde ise yapıp eden birey olarak insanı merkeze alır. Tatmin olma güdüsü taşıyan insan, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Bir sistem olarak

⁷² Sema Çınar, Talcott Parsons ve İşlevselci Kuram, Sosyoloji Notları 3 Aylık Yaygın Sosyoloji Dergisi, Ankara: Ekim-Kasım-Aralık 2007, s.35.

⁷³ Emile Durkheim, The Rules of Sociological Method,(akt.) Wallace, Wolf, age. s.47-50.

davranışsal organizma da, insanın yaşadığı fiziki çevre ve insanın fiziksel yönü üzerine odaklanır.⁷⁴

Bir diğer teorisyen Spencer ise kuramında farklılaşma kavramı üzerinde durur. Farklılaşma kavramı ile sistemin farklı kısımlarında, toplumların büyümesinde doğal olarak ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık halini anlatmaktadır. Spencer, toplumsal farklılaşmanın gerekliliği üzerinde durur ve Spencer'ın işlevselciliği farklılaşma üzerine kuruludur. Toplumlar geliştikçe farklılaşma artacak bu farklılaşmanın gerçekleşmesi toplumları dengeye kavuşturacaktır.⁷⁵

İşlevselciler toplumun devamlılığıyla ilgilenirler. Toplumu oluşturan parçaların birbirine bağlılığı ve bu parçaların bir bütünü oluşturduğunu savunurlar. Bireyler ise toplumun gereksinimlerini yerine getirmek için çeşitli rollerde sosyalleşirler. Bireylerin davranışları ise değerlere, normlara ve rollere göre şekillenir. Yani bireylerin kimliklerinin oluşmasında toplumun, değer ve normların çok büyük etkiye sahip olduğunu söylemek bu teori için yanlış olmayacaktır.

2.1.2. Sembolik Etkileşimci Teori

Sosyolojik olarak kimlik hakkında ortaya atılmış en önemli teorilerden biri sembolik etkileşimci teoridir. Sembolik etkileşimci teori Herbert Blumer tarafından ortaya konmuştur. Blumer, toplumsal psikologların insan doğası hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu izah etmek için “sembolik etkileşimcilik” terimini kullanmıştır. Blumer'e göre bireyin toplumsal hayata dâhil olup sosyal yönden nasıl geliştiğini ortaya koymayı esas alan toplumsal psikoloji, bireyin toplumsal gelişimiyle yakından ilgilenir.⁷⁶

Bu teori büyük yapıli toplumla ilgilenmek yerine bireyin faaliyetlerine odaklanır ve bireyle toplum arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır. Sembolik etkileşimcilik teorisyenleri, bireylerin faaliyetlerinin ve toplumla etkileşiminin sembol alışverişi yoluyla olabileceğini savunur. Sembolik etkileşimci teoride toplum tarafından sosyal etkileşim yoluyla oluşturulmuş anlamların varlığı söz konusudur. Toplum belli temeller

⁷⁴Talcott Parsons, On Building Social System Theory, (akt.) Wallace, Wolf, age. s.55-57.

⁷⁵ Herbert Spencer, The Principles of Sociology, (akt.) Wallace, Wolf, age. s. 45.

⁷⁶ Herbert Blumer, Symbolic Interactionism: Perspective and Method, (akt.) Wallace, Wolf, age. s.267-268.

üzerine kuruludur. Bu temeller ise bireylerin iletişim kurabilmek için oluşturduğu semboller, davranışlar ve beklentiler doğrultusunda şekillenir. Tüm bunlar insanda bulunan benlik unsuruyla mümkün olabilmektedir. İnsan zihninde var olan toplumsal kural, ilişki ve roller bireyin bunları içselleştirmesi yoluyla gerçekleşir.⁷⁷

Blumer'in açıklamasına göre; Mead'in benlikle ilgili görüşü sembolik etkileşimciliğin temelini oluşturur. Mead'e göre benlik hareket eden bir organizma olup bir dürtüye maruz kalarak yanıt veren pasif bir alıcı değildir, benlik bir aktördür. Blumer, şu açıklamayı yapar: Mead'e göre benlik, toplumsal bir süreç olup toplumsal yapıdaki kültürün koşulsuz kabulünden farklı bir şeydir. Benlik, öyle bir etkileşim süreci ki, orada beşeri aktör, içinde hareket etmekte olduğu durumlardaki meseleleri kendisi belirler ve bu meselelerle ilgili kendi yorumları yolu ile hareketlerini düzenler. Mead, *“aktör, başkalarının rollerini alarak, bu roller yolu ile kendisine hitap eder ve bunlara yanıt vererek, kendisi ile bu toplumsal etkileşime girer”* der.⁷⁸ Yani Mead, benliği ötekinin rolünü alan aktör olarak tanımlar. Başkalarıyla kurulan iletişim ve etkileşim yoluyla bir kimlik oluşturmaya, geliştirmeye başlar ve kim olduğumuz hakkında düşünüp karşıdaki ile duygudaşlık kurarız. Böylece insanlar karşısındaki ile roller üzerinden iletişim kurmakta ve kimliğini oluşturmaktadır.

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre birey diğer bireylerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan simge, sembol ve anlamlar sonucunda kimliklerini oluştururlar. Birey davranışını kendi belirler. Sembolik etkileşimci yaklaşım gündelik yaşamdaki ilişki biçimlerinin sosyolojik analiz açısından son derece verimli ve zengin bir içeriği içinde barındırdığını vurgulamaktadır. Sembolik etkileşimcilere göre bireylerin mikro ilişki ağları ve bu ağlar içerisindeki etkileşim biçimleri dünyaya yönelik algılarının oluşmasında temel öneme sahiptir. Bu bakımdan toplumsal ilişkileri anlamaya yönelik bir girişim bu mikro etkileşim bağlamlarında ortaya çıkan anlamları incelemek zorundadır. Sembolik etkileşimci yaklaşım sadece anlamların bu etkileşimsel bağlam içerisinde ortaya çıktığını öne sürmezler. Bireyin kim olduğunu belirleyen benlik algısı da sembolik etkileşimcilere göre diğerleriyle kurmuş olduğumuz etkileşimler sonucunda

⁷⁷İbrahim Daşkiran (akt.), “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile Ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” (Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2009), s.18.

⁷⁸Herbert Blumer, Symbolic Interactionism: Perspective and Method, (akt.) Wallace, Wolf, age s. 276-277.

şekillenmektedir. Bu anlamda birey kendi kimliğini bebeklikten itibaren diğerlerinin kendisine yönelik geri bildirimleri üzerinden şekillendirmekte ve benlik algısını oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre başkalarının bizim hakkımızdaki düşünceleri kim olduğumuzu doğrudan etkileyen bir süreci ifade etmektedir.⁷⁹

Sembolik etkileşimci yaklaşımda bireyler kendi kendileriyle iç konuşmalar gerçekleştirir ve bu iç konuşmalar bireylerin birbirini etkileşimi sonucunda ortaya çıkar. Bu Meadci bakış açısı için zaruri bir durumdur. İç konuşmalar sayesinde insanlar etrafındaki şeyleri hesaba katarak hareket ederler. Benlik etkileşimi de Mead'ın teorisinde önemli bir yere sahiptir. Benlik etkileşimi ile insan davranışlarının ve üstlendikleri rollerin temelini oluşturur. Benlik etkileşimi ile birey hem başkasında var olan tavrı takınır hem de yine bu etkileşimle aynı tavrın başkasında da oluşmasına vesile olur.⁸⁰

Daşkiran'ın aktarımına göre; Mead, kimliğin çok boyutlu bir olgu olduğunu ve toplumsal süreçlerin sonunda geliştiğini ileri sürer. O, bireyin benlik kavramının toplumsal etkileşimden ayrılamayacağını iddia eder. Kimlik, bireyin geniş bir toplum parçası olarak kendini farklı bir birey olarak görmesidir. Mead'a göre insan toplumunu kendine özgü bir biçimde yaratan şey kimliktir. Ancak kimliği yaratan toplumsal deneyimlerdir. Mead, sembolik etkileşim perspektifini kullanarak kimliği biyolojik öğelerden ayırmış ve bireyin diğerleriyle olan ilişkisinde kendi hakkında düşünebilme yetisi olarak görmüştür.⁸¹

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, toplumsal aktörler olarak bireyler, davranışlarını içerisinde bulundukları mikro toplumsal süreçlerde şekillendirirler. Toplumsal etkileşim sürecinde ortaya çıkan anlam ve semboller, bireyler tarafından yorumlanmakta ve bu yorum doğrultusunda eylem ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bireyler yapının gerekliliklerini yerine getiren pasif birimler olmaktan ziyade, mevcut yapıyı belirleyen, kimi zaman beklenen rol ve davranışlara direnen, kimi zaman da bu

⁷⁹Gökhan Gökulu, Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları, *Ekev Akademi Dergisi Yıl: 23 Sayı: 80 (Güz 2019)*,s.174-175.

⁸⁰ Wallace, Wolf, age. s.281.

⁸¹ Daşkiran, agt. s.18.

rol ve davranışları değiştirmede aktif rol üstlenen öznelere konumuna yükselmektedirler.⁸²

Sembolik etkileşim teorisinde birey için başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğü önemlidir. Çünkü bireyin kişiliğini, kimliğini belirleyen toplumla olan etkileşimidir. Eğer bireyin davranışları içinde bulunduğu toplum tarafından kabul ediliyorsa birey onaylanır fakat tam tersi durumda birey dışlanacaktır. Bu açıdan sembolik etkileşimci yaklaşımında kimliğin oluşması toplumla yakından ilişkilidir demek yanlış olmayacaktır. Toplumdaki semboller ve bireylerin birer aktör olarak takınacakları roller sayesinde hem kimliklerini oluşturur hem de diğer bireylerin kimliklerinin oluşmasına yardımcı olurlar.

2.1.3. Cooley ve Ayna Benlik Teorisi

Ayna Benlik teorisini ortaya atan Cooley toplum ve benliği birbirini tamamlayan iki parça olarak izah eder. Toplum ve benliği bir madalyonun iki farklı yüzü olarak değerlendirir. Ona göre toplum, benliğin oluşum sürecinde bireyin diğerleriyle ilgili fikirleri sonucu oluşan bir algıdır.⁸³

Ayna benlikte bireyin benlik algısı diğer bireylerin kendisi hakkında ne düşündüğüne göre oluşur. Ayna benlik, kişinin kendi hakkındaki ve diğer kişilerin de kendisi hakkındaki görüşlerine yönelik algısıdır.⁸⁴ Bireyin benliğinin oluşmasında madalyanın iki yüzü de etkili olmaktadır. Bu teoride kişinin, kendi benliği hakkında diğerlerinin ne düşündüğünü önemseydiği kadar kendi düşüncelerini de hesaba kattığını görüyoruz. Öyleyse bireyin benlik oluşumu iki önemli faktöre dayanmaktadır. İlk önemli faktör, bireyin benlik algısında görülür. Kişi sahip olduğu potansiyeli fark ederek neleri başarabileceğini, hangi konularda yetenekli olduğunu duyumsar. İkinci önemli faktör ise diğer bireylerin kendi hakkında ne düşündüğünü hayal ederek davranışlarını ve benliğini ona göre şekillendirmesidir. Cooley, bireyin benlik algısının oluşmasında toplumun olumlu bir etkiye vesile olduğunu savunmaktadır.⁸⁵ Bu teoriye göre toplum

⁸²Charles Horton Cooley, Human Nature And The Social Order. Transaction Publishers. New Brunswick, N.J (akt.)Gökulu, agm. s.176-177.

⁸³ agm. s.180.

⁸⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayna_benlik

⁸⁵Charles Horton Cooley, Human Nature And The Social Order. Transaction Publishers. New Brunswick, N.J (akt.) Gökulu, agm. s.180-181.

ve birey bir puzzle tamamlayan en önemli iki parçadır. Toplum olmadan birey, birey olmadan toplum olamaz. Bu iki kavram birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz. Toplum ve bireyin aynı şeyin farklı görünüşleri olduğunu savunur. Teoride bireyde benliğin oluşumu tek başına var olmaz, farklı benlerin ayırımına varmakla mümkün olur. Benlik ancak diğer benliklerin varlığıyla mümkün olacaktır. Oluşan benlik ise, diğer benliklerin etkisiyle şekillenir. İşte tam bu noktada da toplum ve birey arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Bireyler arasındaki bu etkileşim ise sosyalleşme ile mümkün olmaktadır. Bireyin kendisi ve sosyal davranışları hakkında yani benliği hakkında kendi nazarında oluşan yargısı, toplumdaki diğer bireylerin kendi hakkındaki düşünce ve yargılarını idraki ile oluşur.⁸⁶

Cooley'ye göre, bireyin kendi hakkındaki duygu, fikir ve yargılarının birçoğu, çocukluk döneminde etkilendiği diğer kişilerle ilişkileri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Cooley, verilen değer, karşılığında alınan değere göre geliştiğini ve şekillendiğini ileri sürmüştür. Böylece, başkalarının kendisi hakkında olumsuz görüş ve düşüncelere sahip olduğu kanısına varır ise kendi ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olacak ve bu durum benliklerini olumsuz etkileyecektir.⁸⁷ Bireyin aynaya baktığında gördüğü kişinin, yani kendisinin, benliğinin oluşması, aynadan yansımaları gören diğer kişilerin bunu nasıl değerlendirebileceğine dair o kişide oluşan fikirlere bağlıdır demek bu teori için yanlış olmayacaktır.

Bu teoride üç öğeden söz edilir; a) Başkasının bizim görünüşümüzle ilgili olarak kabul ettiğimiz bize dönen imgemiz, b) onun bu görünüşümüzle ilgili düşüncesi ile ilgili imgemiz, c) gurur veya küçük düşme gibi kendimizle ilgili duygular.⁸⁸ Benlik kavramı kişinin kendisiyle ilgili düşüncelerinden daha çok başka kişilerin kendisiyle ilgili düşüncelerin etkisiyle oluşur. Bu da toplum içinde bireylerin birbiri ile iletişim ve etkileşimiyle mümkün hale gelir. Birey burada pasif değil aksine aktif bir rol oynar.

⁸⁶ Ahmet Özalp, Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley Ve Din Örneği, Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; Yıl: 2017; Cilt: 9/Sonbahar, Sayı: 36.s.615-616.

⁸⁷ Özlem Sarıca, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5 Ve 6 Yaş Grubu Çocuklarının Benlik Kavramlarının Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi İstanbul, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010), s.4.

⁸⁸ Bahset Karslı, İlahiyatçı Kimliğinin İmkânı Üzerine Bir Deneme: Sosyal Benlik Sürecinde Nesneleşen İlahiyatçılığın Analizi, Türk veya Türk Dilleri, Edebiyatı ve Tarihi Uluslararası Süreli Yayın Cilt 11/12 Yaz 2016, s.110.

2.1.4. Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal Kimlik Teorisi psikolog William James tarafından ortaya atılmış Tajfel ve Turner tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre birey kendisini tanıyan diğer insanların zihninde bıraktığı imajlar sayısınca sosyal kişiliğe sahiptir.⁸⁹ Birey diğer insanlarla sosyal ilişkiler içerisine girer ve her bireyle kurulan ilişki farklı farklıdır. Bu ilişkiler sonucu birey her bir kişinin nazarında farklı kimlik kazanmakta ve kazandığı bu kimliklerin bütününe de sosyal kimlik adı verilmektedir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Tek başına yaşayamayan insan, toplum içerisinde belli gruplar oluşturur ve kendi görüşlerine veya büyüdüğü çevreye göre uygun bulduğu gruplara dâhil olur böylece hayata ayak uydurmak daha kolaylaşır. Dâhil olunan gruplar ise insanlara belirli kimlikler kazandırır veya var olan kimliklerini değiştirip geliştirir. İnsanların üyesi olduğu bu gruplar kişiler tarafından son derece önemli bir noktaya oturtulur ve bireyler bu gruplarla derin özdeşlikler kurar. Özdeş olduğu grubun her türlü başarısında birey de gururlanır diğer gruplara karşı kendi grubunu her zaman savunur ve üstün görür. Bu kabulleniş bireylerin sosyal kimliklerinin oluşması ve korunmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanlarda, gruplara ayrılma ve kendi grubunu diğer gruplardan daha üstün olarak algılama yönünde bir eğilim vardır. Buna neden olarak, insanların olumlu bir öz-değerlendirme yapma yönündeki güdüler gösterilmektedir. İnsanlar bu olumlu öz-değerlendirmeye, üyesi oldukları grubu diğer gruplardan daha üstün görerek, üstün gördükleri bu gruba sıkı sıkıya özdeşleşerek ulaşırlar. Bu noktada da karşımıza sosyal kimlik kavramı çıkar. Söz konusu kavramın tanımlanması ve ilgili süreçlerin açıklanması ile ilgili en yeni ve en kapsamlı girişim de Sosyal Kimlik Teorisi ile kendini göstermektedir.⁹⁰

Bireyin benliği ait olunan gruplara göre şekillenmektedir. “Ben kimim?” sorusuna verilen yanıtların büyük çoğunluğu sosyal gruplara atıfta bulunur. Örneğin, “Ben kadınıam” “Ben Müslümanım” “Ben Türküm” gibi ait olunan gruplar belirtilir. Bireyler kimlik tanımlamalarını gruplarla olan ilişkileri doğrultusunda gerçekleştirir.

⁸⁹ Daşkiran, agt. s.18.

⁹⁰ Demirtaş, agm. s.124.

Öyleyse kimim sorusunun cevabı büyük ölçüde hangi gruplara ait olduğuyla örtüşür.⁹¹

Sosyal kimlik teorisyenleri, bireylerin hem kendilerini hem de diğer bireyleri farklı gruplara ait olarak idrak etme yöneliminde olduğu görüşündedir. İnsanları gruplandırırken kullanılan çeşitli ölçütlerin var olduğunu çıkarsamak zor değildir fakat bazı durumlarda bazı ölçütler daha fazla ön plana çıkar. Bunlara yaş, meslek, cinsiyet, mensup olunan din, ten rengi örnek verilebilir. Sosyal kimlik teorisi bireylerin bu gruplar ile özdeşim kurmasının önemi üzerinde dururlar.

Sosyal kimlik teorisi gruplarla özdeşleşmenin psikolojik önemi üzerinde durur. Bu teori özellikle; bireylerin hal, hareket, düşünce ve tutumlarında, mensup olduğu ya da ait hissettiği gruplardan etkilenmesi üzerinde durur. Yani bireyin kendi hakkında sahip olduğu fikirler, benlik algıları ya da kim olduklarına ilişkin düşünceleri kendini özdeşleştirdiği gruplarla yakından ilgilidir. Sosyal kimlik teorisinin bir diğer önemli tezi ise insanların öz saygılarını yani benliklerine olan saygılarını ve dışarıya karşı oluşturdukları imajları koruma içgüdüsünde olmalarıdır. Bireyin dâhil olduğu bir dans grubunun yarışmada elde ettiği başarıyla bireyin de gururlanması bahsedilen duruma uygun olacaktır. Grubun başarısıyla bireyin imaj ve benlik saygısı da yükselmiştir. O halde, diyebiliriz ki; sosyal kimlik, benliğin sosyal bir gruba üyelikten doğan ve duygusal bağlılık taşıyan parçasıdır.⁹²

Sosyal kimlik, kişinin hem duygusal hem de mantıksal olarak uygun gördüğü gruba dâhil olması olarak tanımlanabilir. Bireyin benlik algısı onun sosyal kimliğinin oluşmasında da etkilidir.

2.1.5. Bauman ve Akışkan Kimlikler

Kimlik, insan varlığından ayrıştırılamaz bir gerçekliktir. Kimlik bireyleri herkesleşmekten kurtararak özel biri haline getirir. Kimlik sayesinde herhangi biri olmak değil, öznel ve özel bir varlıktan söz etmek mümkün hale gelir. Toplumsal yapının bir yansıması olarak karşımıza çıkan kimlik olgusu, toplumda meydana gelen değişikliklerden de etkilenir. Bu açıdan düşünüldüğünde stabil bir toplum yapısı varsa

⁹¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Zeynep Cemalcılar, Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, İstanbul: Evrim Yayınları, 2014, s.262.

⁹² age. s.263

kimlik bundan etkilenererek stabil olarak kalır aksine değişken/akışkan bir toplumdaki söz ediyorsak bu toplumda kimlikler de değişken/akışkan bir hal alacaktır. Yani burada kimlik geçici, farklılık gösteren bir halde olacaktır. Durağan/stabil toplumların modern toplumlara, değişken/akışkan toplumların ise postmodern toplumlara denk geldiği söylenebilir.⁹³

Toplumlar bir oluş içerisinde. Dolayısıyla kimlik de buna paralel olarak sürekli bir değişim içerisinde. Bu bize kimliklerin akışkan olduğunu, oluşumunu tamamlamamış sürekli bir değişime tabi olduğunu göstermektedir. Bauman'ın akışkan kimlik kavramı ile açıklamaya çalıştığı bu teori toplumların modern ve postmodern ayrımı temeli üzerine kuruludur. Bauman'ın görüşünde kimlik, değişim kanununa tabidir sürekli bir oluş içerisinde olan kimlikler hayat boyu bu değişime devam etmekte ve hiçbir zaman stabil konuma geçmemektedir. Bu durum toplumsal değişimle paralellik göstermekte açık uçlu olarak devam etmektedir.⁹⁴

Kimliğin durağanlık ya da akışkanlık özellikleri sosyokültürel yapıyla yakından alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında modern öncesi dönemlerde kimlik olgusunun durağan bir yapıda olduğunu söylenebilir. Çünkü bu dönemde toplum görece daha sabit bir durumdadır, bireyler içerisinde doğduğu toplumsal gruptan çıkmamakta kimliği mensup olduğu bu gruptan edinmekte ve ömür boyu aynı kimlikle yaşamaktaydı. Geleneksel toplumlarda kimlik oluşumunda kültür, iş/meslek, aile ve dini tutumlar etkili olmakta ve daha çok verili kimlikler bulunmaktaydı yani daha anlaşılır bir ifadeyle kimlik stabil yapılar etkisiyle oluşmaktaydı. Kimliğin bu sabit değişmez yapısı modern zamanlarda da varlığını korumaktaydı. Modern toplumda kimlik tanımlamaları kişinin yaptığı iş, aile içerisindeki konum ve işlevine göre şekillenmektedir. Yani modernitede bir kimlik kümesi bulunmaktadır bu küme içerisinde bulunan mevcut roller, normlara göre bireyler üzerine düşen kimlikleri edinmektedir. Ne kadar değişken kimlik oluşumu var gibi görünse de modern zamanda kimlikler görece sınırlandırılmış ve sabittir. Postmodern

⁹³ Süleyman İlhan, Akışkan Toplumda Kimlik İnşası: Geçişken, Eklektik, Ben Odaklı Kimlikler, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 233-246.

⁹⁴ Zygmunt Bauman, *Etik Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, (Çev: F.Çoban, İ. Katırcı), Ankara: de ki Yayınları, 2010, s.16-21.

toplumlarda ise radikal değişiklikler söz konusudur ve Bauman'ın görüşüne göre kimlik de bu değişimlerden etkilenmektedir.⁹⁵

Postmodern dönemde hız ve sürekli değişim/dönüşüm en önemli görüngüler olmuştur. Sürekli kurulup bozulan, süratle bir var olup sonra kaybolan gerçeklik bir oluşun varlığını gözler önüne sermektedir. Nitekim hızla değişen bu toplumsal yapıda akışkanlık metaforunun var olduğu ve daha işlevsel olduğu söylenebilir. Postmodern dönemde sanal ilişkiler sosyal ağlarda kurulan bağlantılar söz konusudur. Giriş ve çıkışların kolay olduğu, hiçbir riskin bulunmadığı bu sosyal ağlarda kurulan ilişkiler sonucu insanlar eksikliğini hissettiği aidiyetleri kolayca elde edebiliyorken bu durum aynı zamanda kişileri gerçeklikten bir o kadar uzaklaştırmaktadır. İlişkiler anlık ve kısa süreli olmakta bu da ilişkilerin tamamen araçsallık temelinde olduğunu ortaya koymaktadır. 'Kullan at' anlayışı merkeze yerleşmektedir, sadece meta anlamında değil kurulan ilişkilerde de aynı zihniyeti görmek mümkündür. Dolayısıyla birey bu geçiciliğin içerisinde istikrarlı davranmamaktadır. Bu durumda da bireyin kararlı bir kimlik sahibi olması mümkün görünmemektedir. Çünkü kimliği belirleyen sabit olgular olmayıp sürekli akan durumlar söz konusudur bu da sabit, durağan bir kimliğe sahip olmayı engeller. Sürekli akan bir toplumda sabit kimliğe sahip olmak intihar gibi bir durum olacaktır. Birey bu sistem içerisinde duruma bağlı, anlık kimlikleri kullanmaktadır.⁹⁶

Kimliğin toplumla yakından bir ilişkisi bulunmaktadır. Toplumdaki bütün unsurlar bireyin kimliğini dolaylı ya da doğrudan etkileyip şekillendirebilmektedir. Toplumsal yaşam, toplumsal dönem, topluma hâkimiyet kurmuş din, toplumdaki aile yapıları gibi faktörler bireylerin kimliklerine yön verebilmektedir. Dolayısıyla kimliğin yapısında ve oluşmasında farklı etkenlerden söz edilebilir.

2.2. KİMLİK OLUŞUMU

Kimlikler insan ilişkilerinin bir sonucu olarak da ortaya çıkarlar. Kimlikler hiyerarşik bir sıralama içerisinde bulunurlar en merkezde olan kimlik en etkili kimliktir.

⁹⁵ İlhan, agm. s.234-237.

⁹⁶ agm. s.236.

Hiyerarşi içerisinde bulunan bütün kimlikler bireye aittir ve ona özeldir. Daha açık ifadeyle var olan kimlikler toplamı bireyi yansıtır.⁹⁷

Toplumlar kendine özgü kültürel ve sosyal değerlerle yoğrulmuş kimlik çeşitlerine sahiptir. Toplumlar mensubu olan bireyleri, oluşturulan bu nesnel kimlikleri edinmeleri doğrultusunda yönlendirir ve eğitir. Bireyler nesnel olan bu kimlikleri öznelleştirildikten sonra içselleştirirler. Böylece toplumda var olan bu nesnel kimliklerin yanında bir de öznel kimlikler oluşur. Zira öznel kimlikler ancak nesnel kimliklerin var olduğu ortamda söz konusu olabilir. Nesnel kimlik olmadan öznel kimliğin oluşturulması, geliştirilmesi ve yaşaması imkânsız olarak görünmektedir.⁹⁸

Kimlik oluşumunda iki tür yaklaşım bulunmaktadır: Öznelci Yaklaşım, Nesnelci Yaklaşım. Öznelci yaklaşımda kimlik, pek değişiklik göstermeyen yaşam boyunca tutarlılık gösteren bir özdür. Bu yaklaşım bireyin içyapısına önem verir. Bireyin dış çevresini ve orada olan değişimleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Nesnelci yaklaşıma göre ise kimlik, bireyin iç dinamikleri ile onun dış çevresi arasındaki etkileşim ve iletişimi yoluyla oluşmuş olan bütünlük, tutarlılık ve süreklilik halidir.⁹⁹

Kimlik bireyin bu hayatta var oluşunun bir yansımasıdır. Bireyin kim olduğu ve toplumdaki diğer bireyler tarafından nasıl algılandığı onun oluşturduğu kimlikle alakalıdır. Kimlik oluşumu ise toplumdan topluma farklılık gösterse dahi her bir bireyin kimlik oluşumunda toplumda var olan kurum, kuruluş, kültür gibi faktörlerin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan kimlik oluşumunu etkileyen faktörlerden tezin konusuyla yakından ilgili olanlar ele alınmaya çalışılacaktır.

2.3. KİMLİK OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Her toplumun kendine has sosyal ve kültürel değerleri bulunur. Kimlik ise toplumlarda bulunan bu sosyal ve kültürel değerlerin sonucunda şekillenir. Toplumlar var olan değerlerini bireylere aktarır. Topluma has değerlerin korunması ve öğrenilmesi dolayısıyla bireylerin kimliklerinin oluşumu toplumsal etkileşim yoluyla gerçekleşir.

⁹⁷ Birkök, agt. s. 77.

⁹⁸ Ali Kuşat, Bir Değerler Sistemi Olarak "Kimlik" Duygusu ve Atatürk, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı :15, 2003, s.48.

⁹⁹ Muhittin Aşkın, Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 2007, s:214.

Toplumsal kendisi, unsurları ve toplumda bulunan kurumlar ise bu etkileşimin araçlarıdır denebilir. Bu anlamda kimlik oluşumunu etkileyen bazı faktörlere değinilecektir.

2.3.1. Toplum Etkisi

Sosyolojinin en temel kavramlarından biri de toplumdur. Toplum kavramının genel geçer bir tanımlamasını yapmak ise oldukça güçtür. Çünkü tek bir toplum tipinden bahsetmenin, dünyayı düşündüğümüzde farklı kültür ve yaşam tarzlarının var olduğunu da hesaba kattığımızda, pek de mümkün olmadığı görülecektir. Toplum tanımlaması yaparken sadece geniş insan topluluklarının bir araya gelmesini öne sürenler olduğu gibi tüm dünyadaki insanları bir toplum olarak tanımlayanların var olduğunu da görebiliriz.

Toplumlar birbirinden farklı yaşam tarzlarına sahiptir. Çünkü her toplumun farklı coğrafi çevresi, normu, kuralları, nüfusu, değerleri ve yaşam koşulları vardır. Bu farklılıklar her toplumda farklı bir kültürel yapı oluşturmuştur. Sosyoloji bilimi ise toplumları kendi özgün değerleri içerisinde incelemeyi konu edinmiştir.¹⁰⁰

İnsan sosyal bir varlıktır ve diğer insanlara her zaman ihtiyaç duyar. Bu yüzden ki insanlar tek başlarına değil topluluklar halinde yaşarlar. Bu durum sosyoloji biliminin de yakından ilgilendiği toplumun tanımlanması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Birkaç toplum tanımına bakılacak olursa;

Kirman'a göre toplum, belli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan, temel toplumsal gereksinimlerini karşılamak için çeşitli gruplar şeklinde bir araya gelerek iş birliği yapan, ortak bir kültüre bağlı, ayrı bir kimliği ve sürekliliği olan insanların oluşturduğu bütün; cemiyet. Sosyolojinin temel kavramlarından olan toplum, genellikle bir bölgede oturan, üreme yoluyla oluşan bir nüfusa sahiptir.¹⁰¹

Giddens, Durkheim'ın toplumu kendine özgü, kendi ayakları üzerinde durabilen bir gerçeklik olarak gördüğünü söyler. Toplumsal düzen ve toplumsal dayanışma her şeyden önemlidir. Giddens'a göre toplum, bireylerin bir araya gelmesine ya da basit bir

¹⁰⁰Abdullah Alperen, Çeşitli Toplum Tiplerinde Din, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (227-267), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020, s.229.

¹⁰¹ Kirman, age. s.327.

toplamına indirgenemeyecek olan büyük bir insan topluluğundaki yapılandırılmış sosyal ilişkileri ve kurumları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.¹⁰²

İbn-i Haldun, insan toplumu zaruridir ifadesi ile toplum hayatının gerekliliğini ortaya koymuştur. Genel anlamda toplum, bir insan topluluğu gibi görünür. Fakat bu durum tamamen yanıltıcı bir görünümünden ibarettir. Çünkü toplum hayatı, insanların bir gaye etrafında birleşmesiyle oluşur. Toplumu basit bir insan sürüsü olarak görmek doğru değildir. İnsanların gagesiz bir şekilde bir araya gelmesi toplum niteliği taşımamaktadır. Toplumsal hayat insanların bilinçli ve karşılıklı iletişim, etkileşim ve ilişkilerine dayanmaktadır.¹⁰³

Burada toplumun birkaç özelliğinden bahsetmek yerinde olacaktır.

- Toplum, ortak duygu, düşünce ve kültürel (dil, din, örf, adet) öğelere sahip bireylerden oluşur.
- Toplum kültürel olarak benzer grupların toplamıdır.
- Toplum karşılıklı iş birliğine dayalı işlevsel bir birimdir. Her insanın toplum içerisinde belirlenmiş rolleri ve statüleri bulunmaktadır.
- Statülerine uygun rolleriyle toplumun işleyişine katkıda bulunurlar.
- Toplumu oluşturan insanlar arasında düzenli karşılıklı ilişkiler bulunmaktadır.
- Ortak bir geçmiş ve tarihleri vardır. Süreklilik gösterirler.¹⁰⁴

Birey, toplumun yol göstericiliği sayesinde yani toplumsal bilincin katkısı ile kendi bilincine işlenenleri yorumlayarak kimliğini oluşturur. Sonuç olarak toplum tarafından oluşturulmuş kuralları alıp benimseyip bununla pasif kimliğini oluşturan bireyler her toplumda vardır.¹⁰⁵

¹⁰²Anthony Giddens, Philip W. Sutton, Sosyolojide Temel Kavramlar, Ali Egin (Çev), Ankara: 2018, s.46.

¹⁰³ İbn Haldun, el- Mukaddime, (akt.) Günay, age s.19.

¹⁰⁴ Alperen, age. s.231.

¹⁰⁵ Zeynep Beyza Oğuzhan, “Tüketim Toplumu Kimlik ve Din” (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019) s.79.

2.3.2. Sosyalleşme Etkisi

Sosyalleşme, kişinin doğduğu andan başlayarak toplum üyeliğini kazanmasında geçirdiği tüm aşamalardır. Yani bireyi sadece biyolojik ve fizyolojik bir varlık olmaktan çıkarıp toplumla bütünleşmesini sağlamak sosyalleşmenin ta kendisidir.

Sosyalleşme, toplumdaki bireylerin birlikte yaşayabilmeleri için onlardan beklenen değerleri temsil eder. Sosyalleşme, kişinin grup normlarına uyması bunları öğrenmesini sağlayan süreçtir.¹⁰⁶ Sosyalleşme bireyin içinde bulunduğu topluma uyum sağlayabilmesi için gerekli bir süreçtir. Sosyalleşme sayesinde birey yaşadığı toplumun norm ve kurallarını öğrenir, davranışlarını bu norm ve kurallara göre gerçekleştirdiği takdirde toplum tarafından kabul edilir ve birey yaşamını olağan seyrinde devam ettirebilir.

Sosyalleşme, bireyin içinde birtakım işlevleri olabileceği belirli bir toplum ya da toplumsal kümenin tarzlarını öğrenme sürecidir. Başka bir deyişle, bir kişi ile diğer kişi ya da kişiler arasında gerçekleşen ve toplumsal davranış örneklerinin kabulünü ve uygulanmasını sağlayan karşılıklı bir etkileşim sürecidir.¹⁰⁷ Sosyalleşme insanın yaşama ayak uydurmasını kolaylaştıran bir olgudur. Birey sosyal bir varlıktır ve sosyalleşme kaçınılmazdır.

Sosyalleşme yoluyla bireyler toplumun kültür, örf ve adetlerini öğrenip bunları içselleştirirken kendine has kimliklerini de oluşturmaya, kazanmaya başlarlar. Her toplum, kendi nesnelleşmiş manalarını, değerlerini, davranış kalıplarını sonraki kuşaklara aktarır. Sosyalleşme adı verilen bu süreçte birey, nesnelleşmiş manalarını öğrenmekle ve onlara sahip olmakla kalmaz, onları hem ifade hem de temsil eden biri olur. Sosyalleşmenin başarısı, toplumun nesnel dünyası ile bireyin öznel dünyası arasında bir simetri kurmaya bağlıdır. Toplumsal olarak nesnelleşen dünyayı içselleştirme süreçleriyle, yine toplumsal olarak belirlenen kimlikleri içselleştirme süreçleri aynıdır. Birey, belli bir şahıs olmak için sosyalleşmiştir.¹⁰⁸ Sosyalleşme birey var olduğu sürece hep var olacaktır. Bu karşılıklı etkileşim kişinin hayatı boyunca

¹⁰⁶Zeki Arslantürk, *Sosyoloji Nedir?* İhsan Çapcıoğlu, Hayati Beşirli (Ed.), *Sosyolojiye Giriş* (19-35), Ankara: Grefiker Yayıncılık, 2013.

¹⁰⁷ Mahmut Tezcan, *Gençlik Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1991, s.240

¹⁰⁸ Akyüz, Çapcıoğlu age. 2013, s.373.

devam eder. Sosyalleşmenin durması bireyin hayatının durması anlamına gelmektedir, demek yanlış olmayacaktır.

Kirman'a göre sosyalleşme, bir bireyin ait olduğu toplumun veya grubun kültürünü öğrenmesi, benimsemesi ile ortaya çıkan toplumsal iletişim ve etkileşim sürecidir. Daha geniş anlamda, bireyin, içinde yaşadığı gruba, topluma, kültüre ve medeniyete özgü duyuş, düşünüş, yapış ve inanış biçimlerini alması ve kendi içinde özdeşleştirmek suretiyle şahsiyetine mal etmesi, içselleştirmesi ve böylece çevresine uyum sağlamasından ibaret olan bir süreçtir.¹⁰⁹

Sosyalleşme süreci sayesinde birey, grup normlarını öğrenir ve buna uyum sağlar. Sosyalleşme bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir. Sosyal düzen varlığını sosyalleşme sayesinde devam ettirir. Çünkü sosyal bir canlı olan insanın sosyal düzen çerçevesinde hareket etmesi beklenir. Bu sebeple sosyologlar “sosyalleşme” ile yakinen alakalıdır.¹¹⁰ Sosyolojide önemli konulardan biri olan sosyalleşme aynı zamanda kimlik oluşumunda da önemli bir noktadadır. Kirman'a göre ise sosyolojik açıdan bakıldığında bireyin sosyal çevrede bir benlik edinmesi, kimlik ve kişilik kazanması, toplumun bir üyesi olması ve hatta bir insan olması ancak toplumsallaşma ile mümkün olmaktadır. Sosyalleşme, kültürün yeni kuşaklara aktarılmasını sağlayan bir araç olup, her şeyden önce bir eğitim ve öğretim konusudur. Bu yüzden sosyolojide “öğrenme süreci” olarak da nitelenen sosyalleşme, doğumla başlar ve bireyin hayatı boyunca devam eder.¹¹¹

Burada değinilmesi gereken bir nokta da sosyalleşmenin ilk olarak ailede gerçekleştiği gerçeğidir. Sosyalleşme, akran grupları, aile, medya ve okullar gibi birçok aracı ile gerçekleşir. Birincil sosyalleşme esnasında ana aracı ailedir.¹¹² Aile, bireyin dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren bireyin içinde olduğu ve onu şekillendiren sosyal bir ortamdır. Dolayısıyla ilk sosyalleşme burada başlar ve kimlik oluşumunda da en etkili kurumdur.

Bireye, toplum içinde yaşama dair kılavuzluk yapan, sosyalleşme sürecidir. Birey sosyalleşme sayesinde topluma adapte olur. Sosyalleşmeden anlamamız gereken

¹⁰⁹ Kirman, age. s. 296.

¹¹⁰ Münir Koştas, Sosyalleşme, Ankara Üniversitesi: İlahiyat Fakültesi Dergisi C:XXIX, s.329.

¹¹¹ Kirman, age. s. 296.

¹¹² Giddens, age. s. 255.

bireyin sosyal hale gelmesi durumudur. Birey sosyalleşirken toplumun norm kuralları, gelenek ve görenekleriyle tanışır bazısını kabul eder bazısını reddeder bazısını benimser ve taşıyıcısı olur. Bu süreç birey için kaçınılmazdır, mecburi olarak birey sosyalleşir ve toplumsal bir varlık haline gelir. Geniş manada sosyalleşmeyi bir öğrenme eğitim süreci olarak tanımlayabiliriz. Sosyalleşme aynı zamanda bir bütünleşme olarak ifade edilebilir. Kimlik oluşumu bireyin en çok gençlik dönemlerinde etkinlik kazanmaya başlar. Kimlik arayışı en çok bu dönemde ortaya çıkar ve birey sosyalleşme süreçlerinden geçerek ve aynı zamanda kendi tercih ve seçimleriyle kimliğini oluşturur.¹¹³

Sosyalleşmiş birey, toplumun bir üyesi olur, üzerine düşen görevleri yapar, rolüne uygun davranır. Her toplumda çeşitli yollarla, eğitilerek-model alarak, öğrenilen kültür ve toplumsal değerler toplumda tipik kimliklerde bireyler olmasını sağlar. Sosyalleşme bireylere yaşadığı toplumun kullanım kılavuzunu kazandırarak toplumsal yaşamın gerekli bilgileriyle donatır. Bir taraftan bireylere kimlik kazandırır diğer taraftan bunun kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Aile, bireyin hem toplumsal yönden hem de dini yönden sosyalleşmesini sağlar. Bireyin içine doğduğu ve olgunluğa eriştiği kültürel ortamlar davranışlarını etkiler. Birey sosyalleşme yoluyla diğer bireylerle etkileşimde bulunur. Birey etkileşimde bulunduğu sosyal çevreden aldıklarını kendi süzgecinden geçirerek bir kimliğe sahip olur. Birey sosyalleşirken toplum da bireyi çeşitli yönlerden etkileyerek kimliğinin şekillenmesinde rol oynar. Sosyalleşme sayesinde birey birçok kimliğe de sahip olur demek yanlış olmayacaktır. Kısacası sosyalleşme bireyin kimlik kazanmasını sağladığı kadar toplumun da devamını sağlayan önemli bir olgudur.¹¹⁴

Sosyalleşme birbirini tamamlayan iki süreç içerir. Bunlardan ilki bireyin benlik ve kişiliğinin oluşmasına sunduğu katkıyla onun sosyal varlık olmasını sağlar. Diğer süreç ise toplumun değerlerini kuşaktan kuşağa aktarmaya vesile olmasıdır. Buradan şu noktaya ulaşmak mümkündür birey sosyalleştiği sürece toplumsal bir varlık haline gelir.¹¹⁵

¹¹³ Akkaya, age. s.388.

¹¹⁴ Daşkiran, agt. s.35-38.

¹¹⁵ Ömer Aytaç, Sosyoloji Bir Giriş Denemesi, Elazığ: Üniversite Kitapevi, 2002, s.165-173.

2.3.3. Eğitim Etkisi

Eğitim, insana özgü olup sürekli devam eden bir süreçtir. Eğitim, evde, çevrede ve eğitimsel düzlemde gerçekleştirilen sistemli bir sosyalizasyon sürecidir.¹¹⁶ Eğitim kurumu bireyin hayatı için oldukça önemlidir ve her toplumda mutlaka vardır. Bu hem bireyin topluma kazandırılması için hem de toplumun devamlılığı için şarttır. Bireyin toplumun kurallarını, gelenek göreneklerini, inançlarını ve o toplumda yaşama yollarını öğrenebilmesi kimlik kazanabilmesi ve bir duruş sergileyebilmesi için eğitim zorunludur. Eğitim tüm bu süreçlere uyum sağlamada etkili olan sosyal süreçlerin tümünü kapsar denebilir. Eğitim başlangıçta tekil bir varlık olan bireyi ‘sosyal kişi’ haline getirir.¹¹⁷ Eğitim ilk olarak ailede başlar. Birey ilk sosyalleşme sürecini ailede yaşadığı için kendi yaşamı için gerekli olan bilgileri ilk olarak aileden alır. Aile eğitim yoluyla, bireyin topluma ve hayata uyumunu sağlar.

Eğitim, topluma yeni katılmış bireyleri bu toplumun bir parçası haline getirmek adına onlara bilgi, beceri ve davranış kurallarını kazandırma sürecidir. Eğitim sayesinde bireyin kişisel ufku genişler ve bilgi, beceri kazanır. Durkheim, eğitimi bir sosyalleşme aracı olarak değerlendirir, çünkü eğitim, sosyal dayanışmayı devam ettirmek amacıyla topluma mal olmuş ortak değerlerin bireylere aktarılması sürecidir.¹¹⁸

Türk Dil Kurumu eğitimi; bireylerin toplum yaşamında yerlerini almaları için bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmeye yardım etme, terbiye şeklinde tanımlamaktadır.¹¹⁹

Eğitimin işlevleri birçok alanda kendini hissettirmektedir. Ailesel, ekonomik, dini, siyasi alanlarda pek çok işlevi bulunur. Toplumlar her alanda var olan kendi birikimlerini nesilden nesle eğitim/öğretim yoluyla aktarmaktadır.¹²⁰ Doğan’ın tanımına göre eğitim; bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi amacıyla yapılan bütün çalışmalar olarak anlaşılmaktadır.¹²¹ Eğitim sayesinde nesiller arasındaki uyum artar bireyin sağlıklı kimlik oluşturması

¹¹⁶ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Nilgün Çelebi (çev.), Ankara: Atilla Kitapevi, 2001, s.115.

¹¹⁷ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 3. Baskı, Ankara: Kadim Yayınları, 2011, s. 191.

¹¹⁸ Giddens, age. s. 159-160.

¹¹⁹ TDK, <https://sozluk.gov.tr>

¹²⁰ Günay, age. s.424.

¹²¹ Recai Doğan, “Din ve Eğitim”, Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ed.), *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* (334-341), Ankara: Grefiker Yayınları, 2013, s.334.

sağlanır. Eğer eğitim olmasaydı toplumun tüm birikimi kaybolur, bu durumda da birey kendi başına kalır ve kendi tecrübesiyle yetişmek zorunda olurdu, dolayısıyla çok ilkel bir yaşam sürerdi. Birey geçmiş nesillerin bilgi birikiminin üzerine bilgiler ekleyerek bugünkü seviyeye ulaşmıştır. Eğitim sayesinde kültür de gelişir ve devamı sağlanır. Dolayısıyla eğitim, geçmişle bugün arasında çok önemli olan köprüyü kurar. İnsanoğlunun yaşama mücadelesinin bam teli eğitimidir.¹²² Bireyi şekilsiz bir çamur olarak farz edersek eğitimi de çamurdan olan bu bireye şekil veren bir araç olarak düşünebiliriz. Eğitimin bireyin kimlik oluşumunda etkisi inkar edilemez.

Eğitim, bireylerin topluma uyumunu ve ahlaki ve kişisel gelişimini sağlamada, toplumda var olan normları öğrenip diğer kuşaklara aktarmada en önemli araçtır. Eğitimin nihai amacı insanın kendisine dönmesi, kendisini tanıması ve kendisini eğitmesidir.¹²³ Eğitim bireyin kendisine yaptığı keşiftir. Eğitimin kimlik oluşumuna olan önemli katkıları göz ardı edilmemelidir. İlk olarak ailede başlayan eğitim, daha sonra bireyin hem sosyal çevresinde hem de eğitim kurumlarında devam eder. Eğitim bireyin hayatı boyunca devam eden, hem bugüne hem geleceğe ışık tutan bir süreç olarak da çok önemlidir. Bireyler hayatın her alanında maruz kaldığı eğitim sayesinde kimliğini şekillendirir. Öğrenilen her şey bireyde bir kimlik yansıması olarak görülür.

2.3.4. Akran Etkisi

Akranla olan ilişkiler özellikle ergenlik döneminde çok önemlidir. Ergenlik dönemindeki birey için akran; çok fazla anlam yüklenen, önemsenen bir yere sahiptir ve bu nedenle kimlik oluşumunda etkin bir unsur olarak kabul edilmektedir. Erikson, kimlik gelişiminde kişiler arası ilişkilerin önemli olduğu üzerinde durmuştur. Özellikle ergenlik döneminde akran etkisi gelecekteki yetişkinlik rollerinde başarılı olmasında önemli yer tutar.¹²⁴ Akranla olan ilişkiler bireyin sosyal deneyim kazanmasını sağlamanın yanında yetişkinlik döneminde ne tür kimlik özellikleri sergileyeceğine de etki edebilir.

¹²² Doğan, age. s. 335-336.

¹²³ age. s.340-341.

¹²⁴ Pınar Bayhan, Sonnur Işıtan, (akt.) “*Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış*”, Aile ve Toplum Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat-Mart 2010, s.34.

Özellikle ergenlik döneminde bireyler, ailelerinden uzaklaşarak akranlarıyla yakın ilişki içerisine girer. Ergenlerde fazlasıyla bulunan, kendini bir yere ait hissetme, diğer insanlar tarafından kabul görme gibi arzu ve gereksinmelerini, çeşitli akran gruplarına dâhil olarak gidermeye çalışırlar. Ergenler, dâhil olduğu akran grubundaki diğer bireyleri, oldukça önemsemektedir ve o grupta bulunanların her davranışı ve her söylediği birey için fazlasıyla etkili olmaktadır. Dolayısıyla dâhil olduğu akran grubundaki bu bireyler hem birbirini etkiler hem de birbirinden etkilenir bu durum da doğal olarak bireylerin kimlik ve kişilik yapılarına yansiyacaktır. Aynı zamanda dahil oldukları bu akran grupları içinde gençler, birbirlerine her konuda sosyal destek sağlamaktadır. Zira bu gruplarda sürekli ve yüz yüze ilişkiler söz konusu olup genç bireyler her konuda birbirini etkileyip değiştirebilmektedir.¹²⁵ Siyasi görüşten kültürel hayata kadar pek çok tutum ve davranışı belirleyebilmektedir. Kimlik oluşumunu ve şekillenmesini etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Akranların bu etkisi olumlu olabileceği gibi olumsuz olması da pek tabii mümkündür. Burada en büyük görev ailelere düşmektedir. Ergenlik çağında olan çocukların doğru yönlendirilmeye ihtiyacı vardır. Aileler genç yaştaki çocuklarının arkadaş çevrelerini tanımalı, ona zararı dokunacak gruplardan olabildiğince uzak tutmalıdır. Fakat bunu evlatlarıyla zıtlasmadan, anlayışlı tavırlar sergileyerek yapmalıdır. Zira bireyin kimlik gelişiminde önemli bir çağa denk gelen ergenlik hassas bir dönemdir. Akranla kurulan iletişim bireyin kimliğini şekillendirebilmektedir.

2.3.5. Sosyal Medya Etkisi

Sosyal medya, çağımızın en önemli iletişim aracı haline gelmiş hemen bütün toplumları ve insanları çeşitli yönlerden etkilemiştir. Sosyal medya bireyler ve toplumlar için vazgeçilmez bir mecra haline gelmiştir. Sosyal medya sayesinde farklı insanlarla iletişime geçmek mümkün olduğu kadar aynı zamanda; veri toplama, veri saklama, yeni bilgiler edinme gibi çeşitli işlemler de yapılabilmektedir. Bu durum sosyal medyanın etkinliğini ve gücünü artırmakta dolayısıyla bireyleri ve toplumları da olumlu/olumsuz etkilemektedir.

¹²⁵ Mehmet Mahir Savaş, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Akran Etkisi: Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), s.44-45.

İnternet ve sosyal ağlar bireysel hayatı etkilediği kadar toplumlarda var olan kavram ve değerleri de etkisi altına almış bu alanlarda da farklı dönüşümlere vesile olmuştur.¹²⁶ Sosyal ağlar, basit ancak etkili kitle iletişim araçları olarak kabul edilmektedir. Kısa zamanda büyük kitlelere ulaşan sosyal ağlar, toplumlardaki değerler sistemini yeniden üretmekte çok etkili olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının teknolojik gelişimi, ortak değerlerin yaygınlaşmasının yolunu açmıştır.¹²⁷ Kültürler ve kimliklerin, sosyal ağlardaki hızlı ve etkili iletişimden etkilenip şekillendiği ifade edilebilir. Genelde kitle iletişiminin özelde sosyal medya araçlarının değişip çeşitlenmesi ile birlikte bireylerin kimlikleri de yeniden inşa edilir hale gelmiştir. Sosyal medyanın gelişim ve değişimiyle birlikte, kültürel alanda değişim yaşayan bireyler aynı zamanda kimlik kazanma ve geliştirmede de değişiklikler yaşamaktadır. Zira kimlik durağan olmayıp bireyin hayatı boyunca devam eden bir süreci göstermektedir. Dolayısıyla toplumda ve bireyin hayatında var olan değişimler onun kimlik oluşumunda da etkili olacaktır. Bireyin kimliğinin inşası kültür ve toplumla yakından ilgilidir denebilir. Bireylerin bu modern yaşamda sürekli bir oluş ve akış içerisinde olduğu düşünülürse kimliklerinin de sürekli bir oluşum içerisinde olduğu kanısını çıkarsamak yerinde olacaktır.¹²⁸

Sosyal medya bireylere faklı kimliklere bürünme imkânı tanımıştır. Bireyler girdikleri sosyal mecralarda kendilerini olduklarından farklı tanıtabilmekte, hatta olmak istediği ya da insanların onu tanımasını istediği kimliklere bürünerek -aslında kendisine ait olmayan kimlikleri benimseyerek- kendisini dahi kandırabilmektedir. Kişi kimliğini yansıtan değerleri, sosyal medyasında paylaşıp kendinde var olan veya olmasını istediği özellikleri sosyal medyada görücüye çıkararak; onaylanma, beğenilme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bireyler temelde bu ve bunun gibi toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal medyayı aktif olarak kullanmakta ve dolayısıyla birçok sosyal kimliği de üretmektedir. Tüm bu durumlar birleşerek toplumda var olan kültürel yapıyı olumlu/olumsuz etkilemekte kültürün de şekillendirdiği kimliği belirlemektedir.

Genelde kitle iletişim araçları ve internet, özelde sosyal medya toplumların kültürüne yön vererek bireylerin kimliklerini etkilemiş görünmektedir. Giddens'a göre

¹²⁶Elif Arslan, “Sosyal Ağlar, İletişim Ahlakı ve Din”, Diyanet Dergi, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=7148> (25.03.2021), s.1.

¹²⁷ Hasan Coşkun, Küreselleşme Sürecinde Din, Dergipark, 2017, s.120.

¹²⁸ Mustafa Yiğitoğlu, Enver Kapağan, “Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya ve Kimlik İlişkisi” 2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, İstanbul: 4-6 Ekim 2019, s.719.

bireyler, internet kimlikleri yaratabilmekte, gerçek iletişimde kendisini olumsuz etkileyecek özelliklerini sanal ortamdaki iletişimde gizleyebilmekte, bu da bireylere internet ortamında bir özgürlük sağlamaktadır. Ayrıca Giddens, internet kullanımının toplumlar ve insanlar arasındaki etkileşimi artırmakta olduğunu, araştırmalar ile ortaya konmuş olduğunu ifade etmektedir.¹²⁹

Kimliğin şekillenmesi büyük ölçüde kitle iletişim araçlarına bağımlı hale gelmektedir. Günlük yaşamın vazgeçilmezi haline gelen ve gittikçe artan, çeşitlenen sosyal ağlar ve sosyal medya toplumlar arası etkileşimi artırmış bunun yansıması ise toplumdaki kültür ve kimliklerin değişimi olmuştur.¹³⁰ Dolayısıyla sosyal medya kimlik oluşumunu fazlasıyla etkilemektedir. İnsan her zaman beğenilmeyi ve onaylanmayı isteyebilen bir varlıktır. Sosyal ağlar bireylere bu imkânı, beğeni atmaya yarayan butonlar ile sunabilmektedir ve bireyler realitede beğenmediği özelliklerini saklayarak sosyal ağlarda kendilerine yeni kimlikler oluşturmakta gerçekte pasif bir kimliğe sahipken sosyal medyada daha aktif olabilmektedir. Örneğin birey hiç beğenmediği fiziksel özelliğini saklayarak profiline fotoğraflar koyuyor ve sosyal medyada tanıştığı insanlara bu yanlarından hiç bahsetmiyor ve olduğundan farklı/başka kimlik var ediyor.¹³¹ Sosyal ağların insanlara ve topluma sunduğu bu sanal dünyada bireyler farklı kimlik maskeleri takabilmekte ve hatta takındığı bu kimliğe olan inancıyla bir süre sonra ona bürünebilmektedir. Kendini olduğundan farklı tanıtan, kendisine farklı kimlikler atfeden birey gerçekte yüzleşmek zorunda kaldığında olumsuz etkilenecektir. Çünkü kendisini olmayan bir şeye inandırıyor olması psikolojik açıdan normal bir durum olarak değerlendirilmeyebilir. Dolayısıyla pek de sağlıklı olmayan bu tutum bireyin hem kimliğini hem de hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. Değişen küreselleşen dünyada iletişim kaynakları gelişmiş ve sosyal ağlar insanların hayatında etkili hale gelmiştir. Zamanının büyük çoğunluğunu sosyal ağlarda geçiren bireyler sana olarak sosyalleşmekte olsa bile gerçekte yalnızlaşmaktadır bu durum ise kimlik oluşumunu etkilemektedir.

¹²⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Cemal Güzel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012, s.192-195.

¹³⁰ Lokman Cerrah, "Sosyal Medya ve Bazı Kurumsal Etkileşimler ve Sosyal Medyaya Eleştirel Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık 2016, 20(4): 1393-1414.

¹³¹ Cemile Tokgöz Bakıroğlu, "Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları", Marmara Üniversitesi, <https://ab.org.tr/ab13/bildiri/228.pdf> (02.04.2021) .

2.3.6. Kültür Etkisi

Kültür, geçmişte yaşanan zorlukların sonunda edinilen tecrübeyle bugüne ışık tutar ve bugün karşılaşılan benzer zorluklara alternatif çözüm yolları sunar bu çözüm yolları nesilden nesle aktarılır. Kültür bireyin kişiliğini, kimliğini oluşturmada oldukça etkili bir unsurdur. Kültür maddi manevi her şeyin bütünüdür. Bu manada kültürü meydana getiren insanlar ve bu insanların oluşturduğu toplumun ta kendisidir. Bir anlamda da kültür karşılıklı etkileşim sonucu oluşur. Her toplumun kendine has kültürünün bulunması bu duruma açıklık getirir niteliktedir. Kültür dinamik bir yapıya sahiptir ve zaman içerisinde değişiklik gösterebilir. Kültür, toplumda var olan zorluklarla başa çıkma yöntemlerini bireye kazandırır. Kültür, bireyler için bir prospektüs veya bir kullanım kılavuzu olma özelliği taşır demek yanlış olmayacaktır.

Kirman'a göre kültür, insan tarafından, toplum halinde yaşamının bir gereği olarak toplumsal yaşayışı kolaylaştırmak üzere oluşturulan ve geliştirilen; düşünceler, davranışlar, değer yargıları, araçlar, aletler vb. şeyleri içeren karmaşık bir bütün; insanoğlunun tüm toplumsal mirasıdır. Toplumun üyelerinin genel olarak paylaştığı bilgi, inanç ve değerler toplamı olan kültür, içinde barındırdığı mitler, ritüeller ve semboller aracılığıyla insanlara rehberlik eder. Kültür insan davranışları üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Bir halkın yaşama tarzı olan kültür, toplumsallaşma süreciyle yeni kuşaklara aktarılır.¹³²

Kültür toplumu, toplum da kültürü etkilemekte, aralarında çift taraflı etkileşim bulunmaktadır. Toplum kültürün hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Kültür bireylere toplum, hayat ve inanç ile alakalı konularda bakış açısı ve değerlendirme biçimi sunar. İnsanlara sunduğu yaşam formuyla hayatın akışının nasıl olacağını belirler. Böylece bireylerin yaşamını organize eden toplumsal kurumlar içerisinde yer alır. Din hayatın içinde ve merkezinde yer alarak kültürün özellikle ve öncelikle manevi bölümüne önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Hem dinin hem de kültürün ortak paydasının insan olması aralarındaki döngüsel bağlantıyı ve etkileşimi ortaya çıkarır. Etkileşimin başlangıç noktasını kimi zaman din kimi zaman kültür oluşturur. Ancak zamanla dinin

¹³² Kirman, age. s.196.

kültürel bir forma dönüşmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Elbette bunun aksi olan kültürün din formuna dönüşme durumu da söz konusu olabilmektedir.¹³³

Kültür kalıtımla insandan insana geçebilen bir olgu değildir, her birey doğduğu toplumda var olan kültürel unsurları yaşantısı içinde kazanır ve öğrenir. Yani kültür öğrenilir bir olgudur. İnsan kazandığı ve öğrendiği bu kültür unsurlarını çocuklarına öğretebilen tek canlıdır. İnsanın bu üstünlüğü ve tekliği bir dili konuşabilme yeteneğinden ileri gelmektedir. Kültür kuşaktan kuşağa aktarılabilen ve sürekli var olan olgu olduğundan, bireylerin kimlik oluşumunda oldukça önemli bir faktör olabilmektedir. Kültür toplumsal bir olgudur, örgütlenmiş gruplarda toplumlarda yaşayan insanlar tarafından üretilir ve ortaklaşa paylaşılır. Kültüre ideal kurallar bütünü demek, yanlış olmayacaktır. Kültürler değişebilir ve bu değişim uyum yoluyla sağlanır. Toplumda var olan koşullar değiştikçe kültürel unsurların da değişime uğradığını görebiliriz. Fakat kültürel değişimler bir anda oluvermez bu uzun zaman alan bir durumdur. Kültür öğeleri bir uyum sürecinin sonucudur. Fakat kültürün tüm öğeleri sadece somut maddi şeylerden oluşmaz, kültür aynı zamanda soyut bir kavramdır.¹³⁴

Kültür, insanın ürettiği maddi manevi değerlerden oluşan bir bütündür. Bireyin var olduğu andan itibaren başlayıp, yok olana kadar ürettiği her unsur kültürü meydana getirmektedir. Bireyin ürettiği bu unsurları tecrübe eden aynı zamanda yine bireylerin ürettiği toplum da kültürün oluşmasında zemin olmaktadır. Bireyin yaşam için gerekli faaliyetleri yerine getirebilmesi için, toplumun diğer bireyleriyle hareket etmesi gerekmektedir. Bu anlamda kültürü, toplumu ve bireyleri birbirine bağlayan karşılıklı ilişkiler bütünü olarak ifade edebiliriz.¹³⁵ Kültür sayesinde insanlar hem toplumu ve toplumda bulunan bireyleri anlar ve anlamlandırır hem de bu anlamlandırdığı bütünde yaşama uyum sağlayabilir. Kültür bireylerin kimliğini oluşturmada önemli faktörlerden biridir. Keza kimlik oluşumunda önemli olan bir diğer faktörün din olduğunu ele alırsak, şöyle bir bakış açısı geliştirmemiz mümkün olacaktır. Din hem toplumu hem de kültürü oluşturmada başat bir etkiye sahiptir. Bu öğelerin hiçbirisi birbirinden ayrı düşünülemez, doğrudan veya dolaylı olarak bütün bu öğeler birbirini etkiler, bununla

¹³³ Selçuk Kırtepe, Sefer Yavuz, Toplumsal Kurumlar ve Din, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (289-333), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020, s.299.

¹³⁴ Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979, s.102-107.

¹³⁵ Kırtepe, Yavuz, agm. s.298-299.

kalmaz bireyin kimliğinin oluşumuna da yön verirler. Din, toplum, kültür olgularının ortak noktası insan olduğu için her zaman karşılıklı iletişim ve etkileşim halindedirler. Birey sosyalleşme yoluyla öğrendiği kültürel ve toplumsal kurallara uyarak bireysel davranışta bulunmuş gibi görünse de büyük fotoğrafa bakıldığında bunun toplumu etkileyen bir durum olduğu gözler önüne serilir. Bu öğelerin hem bireysel hem de toplumsal işlevleri söz konusudur çıkarımını yapmak yerinde olacaktır.

İnsan toplumsal bir varlıktır bunun doğal sonucu olarak insan aynı zamanda kültürel de bir varlıktır. Toplumsal hayatta nasıl ki yapıp etmek, yiyip içmek, tasarrufta bulunmak vs. var ise, kültür de doğal olarak her toplumda vardır. Daha anlaşılır bir ifade ile kültür; doğal, insani bir durum, toplumsal bir olgudur. Kültür toplumu şekillendiren, toplumsal hayatta bireylerin tutum ve davranışlarını belirleyen bir etmendir. Bireyi ve toplumu kültürden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Kültürün varlığının devamlılığı sosyalleşme ile sağlanır. Sosyalleşme süreci ile kültürü öğrenen birey topluma uyum sağlar. Toplum ve kültür karşılıklı etkileşim içindedir.¹³⁶ Bu anlamda kültür, toplum ve sosyalleşme birbirinden ayrılmayan birbirine bağlı ve birbirini etkileyecek şekilde bireyin hayatında büyük öneme sahiptirler. Bireyin kimlik oluşumunda bu unsurların önemi inkâr edilemez.

2.3.7. Dini Kültürün Etkisi

Din kurumu ilk insanın var oluşuyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dini, toplum ve kültürden ayrı olarak düşünmek ve açıklamak mümkün değildir. Din kültürü etkilediği kadar kültür de dini etkilemiş ve dini bir kültürün oluşmasına vesile olmuştur. Oluşan dini kültür ise, toplumu ve toplum içinde bulunan bireyleri etkiler. Bu etkileşim karşılıklı olarak devam eder değişime uğrar, değişimden etkilenir. Dinin kutsal yönü toplumlara nüfuz eder, toplumları kültürel olarak değiştirir. Çünkü dinin bireysel yansıması ile ortaya çıkan ibadet ve ritüeller kültürü de etkiler. Din toplumsal bir olgu olması neticesiyle toplumda bulunan diğer unsurları da etkiler dolayısıyla kültürün de değişmez olgusu niteliğindedir. Dini sembollerin topluma kattığı tutumlar ile kültürel işlev bağlamında oluşan objeler bireyler arasında ortak eylem yaratmada önem arz eden bir konumdadır. İnsan davranışlarını yönlendirmede etkin bir role sahip olan dini

¹³⁶ Ejder Okumuş, Toplum Bağlamında Din Kültür Etkileşimi, Türk ve Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Uluslararası Süreli Yayın Cilt 11/7 İlkbahar 2016, s. 273-274.

semboller bir kültürü paylaşan insanlar tarafından bilinen ve aralarında özel bir anlam taşıyan her şeydir.¹³⁷

Din bireyin yaşamını her alanda etkileyen bir kurumdur. Hayatı anlama, anlamlandırma anlamında bireyi etkileyen din kurumu, toplumda dini kültürün oluşmasında ve oluşan dini kültürün bireyi şekillendirmesinde de etkili olarak kabul edilmektedir. Din bireysel ve toplumsal bağlamda çok yönlü bir olgudur denebilir. Birey içine doğduğu toplumun bilerek ya da bilmeyerek o toplumda kendini hissettiren kültürden, dilden, tavır ve hareketlerden, inanç ve ibadetlerden oluşan dini kültürden etkilenir. Sosyalleşme bireyin kimliğinin oluşum sürecinden ibarettir ve birey sosyalleşme sırasında toplumda önemli yer tutan toplumun dini inançları, normları, değerleri, ahlakı, düşünceleri, kaynağını dinden alan davranış ve ritüelleri ve ayrıca toplumun manevi-dini kültür unsurlarıyla ilgili gerekli bilgileri çevresinden alır ve bunları kimliğine mal ederek kendine has kimlik oluşumunu tamamlar. Bu süreç bireyin doğumuyla başlar ve ölünceye kadar devam eder.¹³⁸

Din ahlaki ve sosyal değerlerle alakalı koyduğu kurallarla bir noktada kültürel sahayı etkileyip şekillendirebilmektedir. Kültürün toplumsal değer, tutum ve davranışlar, ahlak gibi öğelerine yön veren unsurun başında din gelmektedir. Kültürel öğelerden olan ahlak din ile yakından alakalıdır. Kültürün dini boyutu ya da tam tersi dinin kültürel boyutu söz konusudur. Dini kültür bireylerin davranışlarını etkilemekte onların kimliklerini şekillendirebilmektedir. Din kültürel yaşamla iç içe ve uyumlu bir haldedir. Din toplumsal hayatta otokontrol mekanizması halinde olabilmektedir. Dinin hayatın her alanında inkâr edilemez bir etkisi bulunmaktadır.

2.3.8. Etnik Kimlik Etkisi

Etnik kimlik aynı dili, kültürü ve ırkı paylaşan bireylerin oluşturduğu topluluktur. Aynı etnik kökene sahip bireyler, ortak bir geçmişe sahip olup bu sayede ortak dil ve kültür oluştururlar. Oluşturulan bu ortak kültür nesilden nesle aktarılır. Keza yine bireylerin kimlikleri bu ortak kültüre göre şekillenir. Örneğin Çerkes kökenli bir

¹³⁷ Elif Yeter, Suriyeli Göçmen Kadınların Dini-Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi: Kahramanmaraş Örneği, *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1 (1): 99-126 s.107.*

¹³⁸ Günay, age. 2017, s. 425-426.

ailede yetişen birey, Çerkes topluluğunun örf ve adetlerine göre yetişir. Tüm toplumlar için önemli olan ‘saygı’ ve ‘ayıp’ kavramları Çerkesler için de oldukça önemlidir, bütün örf ve adetleri bu iki husus üzerine şekillenmiştir. Çerkes ailede yetişen bireyin kimlik oluşumunda özellikle bu iki husus etkili olur ve saygısızlık yapmamaya, ayıp olan davranışlardan kaçınmaya özen gösterir, saygılı bir kimlik kazanır.

Kirman’a göre etnik kimlik, bir toplumsal grubu diğerlerinden ayıran kültürel değerler ve normlardır. Birbirine kültürel bağlarla bağlı olan insanları ifade eden bu kavram, kolektif kimliğin dini, milli, kültürel ve alt kültürel formları bünyesinde toplar.¹³⁹ Kimlik oluşum sürecinde birçok etken vardır. Bunlardan biri de etnik kökendir. Çünkü kimlik oluşumunda çevresel faktörler oldukça etkilidir ve bireyin içine doğduğu topluluk kimlik oluşumunda en can alıcı noktalardan biridir. Kimlik oluşturma sürecinde birçok nesnel ve öznel unsur etkin olur. Kişiler; kimliklerin somut öğeleri olarak kabul edilebilecek din, dil, etnik köken, tarih, toprak/ülke, simgeler, mitler veya gelenekleri paylaşarak, maddi ve manevi gerçekliklere sahip olurlar.¹⁴⁰ Bireyler bu unsurların farkına vararak tüm bunları özümseyip içselleştirir kendi öznel kimliklerini oluştururlar. Dâhil olduğu etnik köken ya da topluluğa kendini ait hisseden birey o topluluğun değerlerini benimsemesi daha kolay olur ve etnik bir kimlik oluşturur.

Göka’ya göre etnik kimlik, “*ortak dil, müşterek kadim inançlar, kozmoloji-kozmogoni ve ortak yaşam ritüelleri etrafında kendisini organize edebilmiş insan grubudur.*”¹⁴¹ Etnik kimlik sayesinde grup içi dayanışma artar bireyler aynı etnik kimliğe sahip bireylerden etkilenir ve aynı zamanda onları etkiler. Etnik kimlik statik değil dinamik bir yapıya sahip olup toplumda meydana gelen değişimlerden etkilenir zamanla etkinliğini ve yetkinliğini kaybedebilir, asimilasyona uğrayabilir. Etnik topluluklar ortak bir köken, ortak dil, din ve geleneğe sahip olan kültürel kolektif tiplerdir. Bu toplulukların ortak tarihsel anıları vardır, ortak farklı bir kültürel değere sahiptir.¹⁴²

¹³⁹ Kirman, age. s. 106.

¹⁴⁰ Aslı Yayak, Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 7 (2), 2018, s. 778-788 778.

¹⁴¹ Erol Göka, İnsan Kısım Kısım: Toplamlar, Zihniyetler, Kimlikler, Ankara: Aşına Kitaplar, 2006, s.311.

¹⁴² Emrah Konuralp, Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* C. 13 (2), Ağustos 2018, ss.133 – 146, s.137.

Etnik kimlik ortak dil, ortak geçmiş ve ortak kültüre sahip olan bireylerin oluşturduğu kavram olarak karşımıza çıkar. Bireyin içine doğduğu; kültür, tarih, aile onun kimliğini şekillendirmede etkin bir rol oynamaktadır. Birey toplumdan, yaşadığı çevreden ve mensup olduğu aileden ayrı düşünülemez, bireyin kimliği bu unsurların etkileşimi sonucu şekillenir. Bu bölümde kimlik oluşumunda etkili olan kavramların birkaçına değinildi. Kimlik oluşumu sadece bu kavramların etkisiyle sınırlı olmayıp burada tez içeriğine uygun olan kavramlar ele alınmıştır. Kimlik oluşumunda daha birçok etkenden söz etmek mümkündür.

BÖLÜM 3: KİMLİĞİN DİĞER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

3.1. KİMLİK VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Kimlik ve toplum birbirini karşılıklı etkilemekte ve belirlemektedir. Toplum, kimlik oluşum sürecinde oldukça etken bir rol oynamaktadır. Kimlik, birey ve toplum arasındaki çok yönlü etkileşime bağlı olarak şekillenmektedir.¹⁴³ Kimlik de toplum da dinamik olgulardır, toplumda var olan değişimler kimliği etkilerken kimlikte oluşan farklılıklar ise, toplum yapısını değiştirip farklı bir şekilde düzenleyebilmektedir.

Kimlik, bir kimsenin kendini tanımlama biçimidir ve bireyler kendilerini yaşadığı toplumda var olan kültür ve değerlerden, inandığı dinden yola çıkarak tanımlar. Dolayısıyla kimlik, bireyin bütün şartlarda içinde bulunduğu nitelik ve koşulların toplamıdır denebilir. Kimliğin toplumla olan yakından ilgisi ortaya konulduktan sonra sosyoloji bilimi kimlik kavramıyla yakından ilgilenmiştir.¹⁴⁴

Sosyoloji bilimi, kimlik kavramını toplumsal yönünün ağır basması sebebiyle ele alıp incelemiş ve kuramcılar toplum ile birey arasındaki ilişkiyi kendi görüşleri çerçevesinde yorumlamıştır. Buna göre yapısal-işlevselci sosyologlar, toplumun bireyi belirleyeceğini, yorumlayıcı sosyologlar ise, bireyin toplumu belirlediğini savunmuşlardır. Yapısal işlevselci sosyologlar, bireyin pasif bir konumda olduğunu dolayısıyla toplumun dinamik yapısının bireyi şekillendirdiğini ileri sürerken yorumlayıcı sosyologlar, bireyin aktif olduğunu, toplumun biçimlenmesinde etkili olduğu görüşünü dile getirir. Onlara göre toplumun bireyden öte bir gerçekliği olmadığı gibi toplum bireyle birlikte var olur ve bu şekilde de devamlılığını sağlar. Yorumlayıcı sosyologlar, gündelik hayatın oluşumunu bireyi ön plana çıkarırlar. Yorumlayıcı sosyologlara göre toplum ve birey arasında karşılıklı etkileşim ve iletişim söz konusudur. Toplum bireylerin eylemlerinin ürünü olarak ortaya çıkar. Yorumlayıcı sosyologlara göre kimlik, birey ve toplum arasındaki diyalektikten doğan bir görüngüdür. Kimliği bireyin içinde bulunduğu sosyal süreçler oluşturur. Her toplumda gerçekliği algılama biçimi vardır ve kimlik de bu gerçekliği algılama biçimi ile

¹⁴³ Akkaya, age. s.382.

¹⁴⁴ Hasan Coşkun, Modernleşme Sürecinde Aile’de Kimlik, Emine Ögük (Ed.), Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar (255-279), Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018, s.262.

şekillenmekte ve içselleştirilmektedir. Ayrıca bireyler kimliklerinin ve algıladığı kendine has dünya görüşünün onaylanmasını ister.¹⁴⁵

Tarihsel süreçte toplumlar geleneksel toplumdan modern topluma sonrasında postmodern topluma doğru evrilmişlerdir. Pek tabii toplumda var olan bu değişim ve dönüşüm de kimlik olgusunu yakından ilgilendirmektedir. Kimlik oluşumu yaşanan dönem ile doğrudan ilişkilidir. Geleneksel toplumlarda kimlik bir bütünlük taşır. Modernleşme ile kişinin kimliğini belirleyen paradigmlar bireyselleşme ve tekilleşmeye yönelir. Postmodern dönemde ise kimlikler çeşitlenmiş, sınır çizgileri belirsizleşmiş, akışkan bir yapıya bürünmüştür. Postmodern toplumlarda kimlik edinmek, geçmiş dönemlere nazaran daha kolay şekilde gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı sabit bir kimlikten söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla birbirinden farklı birbiri ile etkileşim içinde olan birden fazla kimlik vardır. Bugünlerde aranan kimlikler giysi değiştirir gibi giyilebilen ve çıkarılabilen kimliklerdir.¹⁴⁶

Geleneksel toplumlarda kişi kendisini mensubu olduğu din çerçevesinde tanımlamakta, kimliğini ve yaşam şeklini buna göre oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda kan bağı esas alınmakta buna bağlı olarak doğumla birlikte verilen kimlikler hâkim olmaktadır.¹⁴⁷ Bir başka ifadeyle atfedilmiş, yüklenmiş kimlikler vardır. Geleneksel toplumlarda kolektif kimlikten söz etmek mümkündür.

Modernlikle birlikte insanların geçmişte sıkıca bağlı bulunduğu her şey değişmiş, tek başına her alanda otorite olan kilise sahne dışına çıkarılmıştır. Bu süreç bireylerin sosyal, siyasal ve bireysel alanlarını etkilemiş ve farklılaştırmıştır. Modernlik temelde toplumsal dünyanın yönetsel ve iktisadi olarak farklılaşması ve rasyonelleşmesi şeklinde görülür. Bu rasyonelleşme ve farklılaşma, üç boyutlu bir süreç neticesinde ortaya çıkmıştır. Birinci boyut sanayileşme ve buna bağlı olarak insanın doğa üzerindeki denetiminin genişlemesi, ikinci boyut dünyanın tanrısal ya da büyü güçlerden arındırılması temeline dayalı laiklik ve üçüncü görüş de bütün insan davranışlarına ve insan eylemlerine araçsal aklın hâkim olmasını temel alan

¹⁴⁵Abdullah Metin, Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel kadın Kimliğinin Aktarımı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1): 74-92.

¹⁴⁶Girgin, agm. s.204.

¹⁴⁷ agm. s.210.

rasyonelleşmedir.¹⁴⁸ Modernlik akılcılık ve bireysellik üzerine kuruludur, bilimsel bilgi yüceltilir birey ön plana çıkarılır. Modern insan varlığı aynı zamanda kendisini de parçalamıştır. Birey gündelik hayatında birçok rol üstlenmiş ve her rolde ayrı bir kimliğe bürünmüştür. Evde çocuklarına bir kimlik, eşine karşı başka bir kimlik, iş yerinde bir kimlik, çevresine arkadaşlarına başka bir kimlik sergilemektedir. Aynı bireyde taşınan birbirinden soyutlanan bu farklı kimlikler insanı da parçalamaktadır.¹⁴⁹ Batıda parçalanmış hayatlar ve kimlik arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü modernleşme kimlik oluştururken bireyleri tek tip olmaya itmiş aynı zamanda farklı olanlar ötekileştirilip dışlanmaya maruz kalmıştır. Bunu yaparken bireyin bütünlüğünü günlük hayatta parçalara ayırdı. Birey gün içerisinde farklı rollere bürünerek farklı kimlikler sergilemeye başladı sahte ilişkilerle üstlenilen roller birçok kimliği ortalığa saçtı. Tüm bu parçalanmış hayatın oluşturduğu farklı kimliklere maruz kalan birey bu kimlikleri bir bütünde toplama yetkinliğine ulaşamadığından üstlenmek zorunda kaldığı ilk kimliği bir bütün olarak kendi sanmaya başladı.¹⁵⁰

Modernizmin savundukları aldığı eleştirilerle birlikte sorgulanmaya başlamış ve sorgulandıkça geçerliğini yitirmiştir. Sorgulanan ve reddedilen modernizm varsayımları yerini karşıt görüş olan postmodernizme bırakmıştır.¹⁵¹ Postmodernizm, modernizme karşıt olarak ortaya çıkması hasebi ile ilk olarak modern olanla bir hesaplaşmadır. Postmodernizm, modernizme olan inancın yok olması modernizmin sorgulanışıyla dünyayı evrenselleştirmeden, bir çoğulculuk anlayışının var olacağı soru ve sorunlara tek tip kesin çözümlerin üretilmediği bir toplumu öngörür.¹⁵² Aydın bireylerin yaptığı kimlik tanımlamalarının 20. yy'ın ilk çeyreğine kadar referans noktasının milli değerler olduğunu söyler. Fakat ona göre, bundan sonraki kimlik tanımlamaları halk, cemaat, küçük gruplar, cinsel grup vb. kriterlerle yapılmıştır.¹⁵³

Postmodernite, moderniteden farklı olarak siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, alanlarda ikincil planda görülen tüm unsurları ön plana çıkarmıştır. Bunu yaparken hem moderniteyi yermiş hem de modernitede eksik bırakılanları kapatmaya çalışmıştır.

¹⁴⁸Gözübüyük Tamer, agm, s.87.

¹⁴⁹ Coşkun, agm. s.266.

¹⁵⁰ Türkkan, agt. s.28.

¹⁵¹ Süleyman Güven, Postmodern Kimliklerin Kurulumu, Selçuk İletişim, 2015, 9 (1): 270.

¹⁵² Türkkan, agt. s.29.

¹⁵³ Girgin, agm. s.212.

Postmodernizmin sunduğu bakış açısıyla siyasal kültür ve de siyaset, farklı kimlikleri, özgürlükleri, çoğulculuğu gibi farklılıkları ön plana çıkarır.¹⁵⁴

Kimlik çeşitliliğine imkan veren postmodernizm, sabit, değişmeyen bir kimlik oluşturmaya engel olmaktadır sunduğu kimlik çeşitliliği sayesinde bireyler kimliğini yeniden oluşturabilir. Postmodernizm özgürce seçilebilen, basit ve çoklu bir şekilde kullanılıp atılabilecek kimlikler oluşturmaya imkan verir bu durum ise bir yere ait olma duygusundan mahrum eden, istikrarı olmayan kimliklerin oluşumuna sebep olur. Bu istikrarı olmayan kimliklerse toplumsal ahengi erozyona uğratmıştır.¹⁵⁵

Postmodernizmde kimlikler sınırları aşar ve akışkan bir yapıya sahiptir. Postmodern dönemde kimlik mekanı ve zamanı olmayan, geçişken, çok parçalı, çoklu özelliklere sahip bir hal almıştır. Bu dönemde modernizmin aksine kimlikler kaygan bir zeminde gerçekleşir. Postmodernizmde kimlik oluşum sürecinde hakim olan kavramlar; çeşitlilik, belirsizlik, karmaşıklık, heterojenlik, parçalanmışlık ve göreceliliktir. Postmodernizmde kimliğin özü farklılık ve heterojenlik üzerinedir. Yine bu dönemde toplumsal yaşam hızlı aktığı için kimlikler de aynı hızla değişebilmekte ve fazlasıyla kırılğan olabilmektedir. Postmodernizmde ön plana çıkan parçalanmışlık, farklılık, çoğulculuk, bölünmüşlük gibi kavramlar istenildiği zaman terk edilebilen kimlikleri beraberinde getirmiş kimlik farklılıklar ve benzerlikler ekseninde inşa edilmiştir. Postmodern kimlik inşasının temel öğeleri görünüş ve imajdır. Tüketim odaklı bir yapı söz konusu olduğu için oluşturulan kimlikle de aynı şeye maruz kalmış kolayca terk edilebilir olmuştur. Bu anlamda postmodernitenin ruhuna kimlik algısında da rastlamak mümkündür.¹⁵⁶ Postmodernizmle birlikte çoğulcu bir kimlik anlayışının var olmaya başladığı söylenebilir. Birey sabit bir kimlik yerine sürekli yeniden oluşturduğu kimliklere bürünmekte, devamlı bir ayak uydurma yaşanmaktadır.

Toplum ve kimlik dinamik olgulardır ve sürekli değişim dönüşüm halindedir. Yaşanılan zaman ve mekâna göre kimlik algılarının değişebildiği görülmektedir. Bu durumdaki başat rol ise, toplumun yaşadığı değişim ve dönüşümdür denebilir. Toplumun postmodernizme evrilmesi ile kimliklerin de sabit kalmayıp zamana,

¹⁵⁴Girgin, agm. s.272.

¹⁵⁵ Türkan, agt. s.30.

¹⁵⁶ Güven, agm. s.276-277.

mekâna, bulunulan konuma göre dahi değişebildiğine, bireylerin birden fazla kimliğe bürünebildiğine şahit olunmaktadır.

3.2. KİMLİK VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Kültür maddi manevi şeylerin bütünüdür. Kültür karşılıklı etkileşim sonucu oluşur. Bu manada kültürü meydana getiren insanlardır. Bir anlamda kültür toplumun ta kendisi konumundadır. Her toplumun kendine has kültürünün bulunması bu duruma açıklık getirir niteliktedir. Kültür dinamik bir yapıya sahiptir ve zaman içerisinde değişiklik gösterebilir. Kültür konusu kimlik kavramıyla iç içedir ve bu durum kültürün kimliği etkilemesi şeklinde gerçekleşir. Kültürde meydana gelen değişim toplumu ve toplum içerisindeki bireyleri yakından ilgilendirir ve etkiler toplumun her alanında bu etkileşim hissedilir. Kültür hem birleştirici hem de ayırıcı bir unsurdur. Aynı kültüre sahip bireyleri birleştirirken farklı kültüre sahip bireyleri kendisinden ayırır. Dolayısıyla kültürün bireylerin kimlikleri üzerindeki etkisi oldukça geniş kapsamdadır.

Kimlik inşası bireylerin hayatları devam ettiği sürece devam eden bir durumdur. Kültür de bireylerin var oluşundan ölümüne kadar bireyleri etkisi altına alan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi süreçte her dönemde farklı kimlik inşaları söz konusu olmuştur. Bu durumun sebebi, toplumun sürekli değişip dönüşmesi ve toplumda oluşan değişimin tüm alanlara yansıyor olmasıdır. Bu değişim kültürün dinamik yapısını etkilemiş ve kültür unsuru da kendi payına düşeni almıştır. Kültürün bu dinamik yapısı bireylerin hayatlarını kolaylaştırmada oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Kimlik kavramı bireyden başlar toplumsal alana kadar uzanır. Kimlik kavramı bireyin ve toplumun özdeşleşmesiyle oluşur çünkü birey toplumdan toplum da bireyden ayrı düşünülemez nitekim toplumda hâkim olan kültür bireyin kimliğini kazanmada baş aktörlerden biridir. Çünkü toplum bireyin ürünü olduğu kadar birey de toplumun ürünüdür.

Kültür toplumsal yaşam sonucu ortaya çıkan üründür ve kültürün işlevi ise toplumsal yaşamda oluşturulan pratiklerin anlamlandırılmasını sağlamaktır.¹⁵⁷ Hangi koşullar söz konusu olsa da kimliğin belirlenmesinde; kültür, toplum, din, tarih, ahlak vb. birçok faktörün arasından özellikle değerlerin yani topluma ait kültürün rolü çok

¹⁵⁷ Oğuz Adanır, Kültür İle Zihniyet, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *Kimlikler*, 2003:(23), s.24.

önemlidir.¹⁵⁸ Pek tabii toplumda tüm bu unsurlar iç içe geçmiş ve birbirini etkiler vaziyette olup kültür de bu değerlerin aktarımını sağlayan önemli bir unsur konumundadır. Kültür toplumda var olan zorluklarla başa çıkma yöntemlerini bireye kazandırır. Kültür bireyler için bir prospektüs veya bir kullanım kılavuzu olma özelliği taşır demek yanlış olmayacaktır. Kültür, geçmişte yaşanan zorlukların sonunda edinilen tecrübeyle bugüne ışık tutar ve bugün karşılaşılan benzer zorluklara alternatif çözüm yolları sunar bu çözüm yolları nesilden nesle aktarılır. Kültür bireyin kişiliğini, kimliğini oluşturmada oldukça etkili bir unsurdur.

Kültür birikerek ilerler, karmaşıklaşır ve yayılır. İnsana özgü bir sistem olarak var olur, her yeni üye ile kendi varlığını devam ettirir. Kültür bireylere kendileri üzerine düşünme imkanı vermektedir. Kültür sayesinde bireyler değerlerini ayırır ve seçimlerini gerçekleştirir. Kültürün varlığıyla kendilerini ifade edebilen bireyler kendi varlığının bilincine de yine kültür sayesinde ulaşabilmektedir. Kendi varlığını kültür sayesinde tanımlayabilen birey kendi ilişkilerinin sorgusunu yapabiliyor, yeni anlamlar araştırıyor ve yeni eserler oluşturuyor adeta kendini aşıyor.¹⁵⁹ Kültürün bu geniş yelpazedeki insanların hayatını kolaylaştıran özellikleri bireylerin kendi kimliklerini kazanmasında ve şekillenmesinde başat rollerden biridir. Toplum için kültür çok önemli bir unsurdur. Eğer bir toplumun kültürü yok sayılır veya yok edilirse o toplumdaki insanlık zayıflar. Her toplumun kendi kültürünü koruma hakkı olmalı ve kültürel kimlikleri korunmalıdır.¹⁶⁰

Gökalp, bir milletin kendi milli kültürüne sahip çıkması ile ancak bir kimlik kazanacağını savunmuştur. Ona göre bireyin bir şahsiyet kazanması kültüründen ne kadar beslendiğiyle doğru orantılıdır. Birey kültürden yararlandığı kadar bir şahsiyet kazanır. Bir milleti ayakta tutan onu var eden kültürdür. Bireyin şahsiyet kazanması ancak onun kültürle yoğrulması ile mümkündür sadece kültürle yoğrulmuş bireyler kendine has şahsiyet oluşturur ve yalnızca bu bireyler kendine has vicdan, ahlak ve zevke sahip olabilir. Zira fert toplumun aynasıdır, toplumu yansıtır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Günay, age. s. 418-419.

¹⁵⁹ Adanır, agm. s.26-29.

¹⁶⁰ agm. s.29.

¹⁶¹ Akkaya, agm. s.391.

Kültür bir milletin asırlar boyu deneyimleyerek oluşturduğu tüm yaşam tarzlarının kodlarını içine alan bir bellek gibidir. Kültür etkileşimle oluşur ve bir birikimdir. Bu birikim hem toplum için hem birey için geçerlidir. Toplumda birikerek oluşan kültür bireylere aktarılır ve bireyler de ömür boyu kültürün de etkisiyle kendilerini geliştirir. Kültür birleştirici ve bütünleştirici bir özelliğe sahiptir, ait olduğu toplumdaki insanları birbirine kenetler ve bu birleştirici etki diğer toplumlardan ayırıcı bir özellik de taşır. Toplumlara özgü olan kültür, milletleri birbirinden ayırırken o milleti oluşturan bireylerin davranışını ve karakteristik özelliklerini belirlemede ve benimsenmesinde etkili olmaktadır. Olayların bireysel ya da toplumsal açıdan algılanışı ve verilen tepkiler, bireylere yansması sevinç ve üzüntüler her toplumda farklılık göstermektedir. Bu da kültürün diğer toplumlardan ayırıcı özelliğinin bir sonucudur. Kültür dinamik bir unsurdur değişimlere uğrar fakat bu değişimlerin pek çoğu yavaş yavaş olmaktadır. Toplumdaki değişimlerden ve bireylerin ihtiyaçlarının değişimi doğrultusunda kültürde de değişimler olur.¹⁶²

Kimlik kavramının bir değerler manzumesi olduğunu düşündüğümüzde bu değerlerden başat olanının kültür olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Kimlikli bireyler milli manevi değerler, örf ve adetlere bağlı her alanda donanımlı –tarih, sanat, bilim- olan, gerekli bilgi birikimine sahip insanlardır. Her şeyden önce kimlik bilincine sahip bireyler içinde bulunduğu toplumun kültürünü bilen, benimseyen ve bu kültür bilinciyle hareket eden kişilerdir. Bir toplumun hafızası o toplumun tarihi ve kültürüdür, kimlik bilincini kaybeden nesiller ise hafızasını kaybetmeye mahkûm milletler demektir.¹⁶³

3.3. KİMLİK VE AİLE İLİŞKİSİ

Aile anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük ve en temel yapı taşıdır. Aile bireyin kimlik kazandığı ilk ve ana kurumdur. Aile toplumdan ayrı düşünülemez birey ailenin içerisine doğduğu andan itibaren toplumsallaşma süreci başlar. Çocuğun sağlıklı bir şekilde sosyalleşmesi ve kimliğini kazanması ailede başlar toplumda devam eder. Aile toplumun bir parçasıdır ve pek tabii ailenin sahip olduğu kimlik yapısı toplumun norm, kural ve yapısına göre şekillenmektedir. Aile de toplum gibi dinamik bir yapıdadır dolayısıyla sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Birey

¹⁶² Ali Göçer, Dil-Kültür İlişkisi Etkileşimi Üzerine, *Türk Dili Dergisi* 729(1), 2012, s.50-57.

¹⁶³ Coşkun, agm. s.263.

kimliğini aileden aldığı eğitim ve toplumun değer, örf ve adetlerinin katkısıyla oluşturur. Kişinin kimlik ve karakter oluşumunda ailenin rolü çok büyüktür.¹⁶⁴

Her toplum için genel kabul görmüş toplumsal düzen ve kurallar, gelenek görenek topluma ait kültür, değer ve davranışların hepsi aile tarafından yeni yetişen bireye aktarılır. Bu açıdan aile kimlik oluşumunun temelini atıldığı kurumdur. Toplumdan topluma, kültürden kültüre hatta aynı toplum içerisinde bile farklı yapı sergilese de aile her toplum için en küçük ama en önemli yapı taşıdır.¹⁶⁵ Pek tabii bireylerin kimlik oluşumunda en etkin en yetkin kurum özelliğini taşıyor demek yanlış olmayacaktır. Çünkü dünyaya yeni gelmiş çocuk geldiği dünyaya dair bilgileri ilk olarak ailesinden edinmektedir.

Ailenin toplumdan topluma, kültürden kültüre ve hatta aynı toplum içerisinde dahi farklı yapı sergilediği ifade edilmişti. Bu durum aile için evrensel bir tanımlama yapabilmeyi engellemektedir fakat yine de en genel ifade ile *“aile, insan türünün sürekliliğini sağlayan, ilk toplumsallaşma sürecini oluşturan karşılıklı ilişkileri belirli kurallara bağlayan, toplum kültürünü kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur.”*¹⁶⁶

İnsan davranışlarının şekillenmesi daha çok, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde de olsa rol model alma yolu ile gerçekleşir. Bir memleket, sosyal çevre, okul veya toplumdaki benzerlikler bireylerin birbiri ile olan iletişim ve ilişkileri sonucu gerçekleşir. Bu iletişim ve ilişki içinde bulundukları kişilerin toplumun gelenek ve görenekleri kabullenmeleriyle toplumda benzerlikler olur. Başkalarının ve başta ailelerinin davranışları çocuk ve gençlerin sosyal hayatı öğrenmesinde en önemli kaynaktır. Onlar davranış ve tutumlarını çevresindeki insanları gözlemleyerek öğrenir. Bu yüzden gençlerin ve çocukların davranış tutumlarında, kişilik ve kimliklerini oluşturmada model alma yoluyla öğrenme son derece mühimdir. Yetişmekte olan çocuk “ben kimim?”, “kime benzemeliyim?”, “kim gibi olmalıyım?” gibi sorular sorarak kimlik arayışına girer. Genç bireyin kim olduğunu kime bağlanıp inanacağını, neye

¹⁶⁴ Coşkun, agm. s.257.

¹⁶⁵ Daşkiran, agt. s.19.

¹⁶⁶ agt. s.20.

değer verip nasıl davranacağını bulmaya çalışacağı bu noktada bireyin ailesi çok büyük önem taşımaktadır.¹⁶⁷

Ailenin birey için birçok fonksiyonu bulunur bu fonksiyonların en önemlisi de bireyin kimliğini kazanmasındaki rolüdür. Bireyin kimliğinin temeli ailede atılır bu da sosyalleşme yoluyla gerçekleşir. Sosyalleşme, topluma hâkim olan ve herkes tarafından kabul edilmiş olan kültürel değerleri öğrenerek yetişkinlerin dünyasına ayak uydurmayı ve yetişkinlerin dünyasını anlayıp buna göre davranışlarını şekillendirmeyi sağlayan süreçtir. Sosyalleşme sayesinde bireyler yeni değerler öğrenir, topluma daha çabuk adapte olur ve toplum tarafından kabul görülen bir kişi haline gelir. Aile ve diğer kurumlar toplumda belirlenmiş değer ve normları çocuklarına öğretir. Böylece onları hem kendileri ile hem de toplumla dengeli yaşamaya hazırlarlar. Burada önemli olan bu kurallara körü körüne bağlanmak değil, toplumun değerleriyle barışık yaşamayı onlara öğretmektedir. Aileler toplumla dengeli yaşayabilecek bireyler yetiştirmekle yükümlüdürler. Bu noktada önem taşıyan husus bireyi iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış ayırt edebilir konuma getirmektir. *“Aile, çocuğa ilk temel değerleri, insanlar hakkındaki görüşleri, onlarla ne düzeyde ve nasıl yaşayabileceğinin yollarını öğretir. Bunların yanında çocuğa, güven duygusunu, saygıyı, saygınlığı, değer yargısını, benlik bilincini geliştirme olanağı verir. Aile ayrıca, çocuğa gelişmenin temel koşullarından en önemlisi olan ihtiyaçların dengeli bir biçimde giderilmesine olanak hazırlayarak ona mutlu olma fırsatı ve şansı verir.”*¹⁶⁸ Ailenin en önemli görevlerinden biri olan sosyalleşmeyi yani çocuğa öğretilen tüm bu önemli bilgileri samimiyetle içten ve severek yapması çocuğun çok daha hızlı bir şekilde sosyal bir varlık olmasını, topluma çok daha çabuk adapte olmasını sağlayacaktır. Bu yüzden ailenin birey için önemi büyüktür. Ailenin verdiği bu eğitimin temel amacı, çocuğu içinde bulunulan toplumun değer sistemine uygun davranışlar kazandırmak, yani çocuğu kültürlendirmek ve onu sosyalleştirmektir.

Kimlik oluşumunda ailenin etkisi inkâr edilemez bir gerçek olduğu kadar ailede verilen en önemli eğitim de dini eğitimidir. Çocuğa verilen bu dini eğitim sayesinde

¹⁶⁷ Mehmet Akif Kılavuz, Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 41-58.*

¹⁶⁸ Mürüvvet Bilen, “Ailede Toplumsallaşma,” Aile ve Eğitim, Ankara: Türk Eğitim Derneği, 20-21 Ekim 1994, s.62-74.

ahlaki değerleri gelişir bu durum da pek tabii kimliğin şekillenmesinde etkili olacaktır. Bireyin hangi aile yapısına ve dini inancına doğduğu kimliği açısından oldukça önem arz etmektedir. ocuk rnek olarak ilk başta annesi ve babasını görür, anne babası İslami inanç ve değerlerle yoğrulmuş bireyler ise davranışlarıyla çocuklarına iyi örnek olurlarsa, çocuklar terbiye ve ahlaki daha çabuk kavrar ve bu doğrultuda hareket ederler. Bireylerin dini bir kimlik kazanmasında ailenin etkisi büyüktür. Öyle ki bir aile çocuğunda dini duygunun gelişmesini sağlayabileceği gibi dinden soğumasına ve dine karşı önyargılı ve uzak olmasına neden olabilir. İnsanda inanma duygusu fitri olarak yani doğuştan vardır, fakat dini duygunun gelişmesinde çevresel faktörler etkili olmaktadır. ocuk, anne babasının dini inanç ve davranışlarını gözlemleyerek, onları taklit ederek dini öğrenir ve bunları kendi kişiliğinde içselleştirir.¹⁶⁹ çünkü çocuklar her zaman anne babaları ile özdeşim kurar onların davranış ve tutumlarını zmser.

Aile ve din arasında oldukça sıkı bir ilişki söz konusudur. Gerek dini inançları gerek hayat görüşleri gerekse siyasi tutumları hem aileyi oluşturan anne babanın tutumlarını etkiler hem de bu tutumların davranışlarına yansımasıyla yetiştirdiği çocuğu etkiler. ocuk şekil verilmemiş bir çamur olarak düşünüldüğünde ona istediği şekli verecek olan çömlekçinin en başta aile fertleri olduğunu unutmamak gerekir. Bireyin iyi bir insan, iyi bir evlat kendisine, ailesine ve topluma faydalı bir fert olabilmesi kimliğinin ve kişiliğinin sağlam olması için çocukluk döneminde atılan temel büyük önem taşır.

Ailenin çeşitli fonksiyonları bulunur, bunlardan biri olan kültür aktarımı, ailenin en önemli fonksiyonlarındanıdır. Aile kültürün hem taşıyıcısı hem koruyucusu hem de aktarıcısıdır. Topluma hâkim olan kültürel değerler aile fertleri tarafından dünyaya gelen çocuğa aktarılır bu aktarım sayesinde ocuk hem topluma adapte olur hem de kendi kişiliğini kimliğini oluşturur ve geliştirir. Birey aktarılan bu kültürel unsurları aynen olduğu gibi almaz, kendi içerisinde zmser ve kendine has bir şekilde kültürel unsurları benimser. zmsediği bu değerlerin yardımı ile kendi kimliğini oluşturup davranışlarını ona göre sergiler. Topluma faydalı, kendini güzel ifade edebilen, nerde ne yapması gerektiğini bilen, aynı zamanda kendi hayatını idame ettirebilecek bireyler

¹⁶⁹ Feyza Kılıç, “Dini Kimliğin Oluşmasında Yetişkin Tutumlarının Rolü (ocuklukta Yaşanmış Hatıra rnekleriyle)” (Yüksek Lisans Tezi Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012), s.28-30.

yetiştirmek aile için en temel görevdir. Birey için hangi ailede doğduğu tüm hayatını etkileyecek bir durumdur. Çünkü insan bir kültürün içine doğar ve bu kültürle yoğrulur, yaşayacağı hayat ve insanın kimliği böylece şekillenmeye başlar. Nitekim çocuk, içinde bulunduğu ailenin ve toplumun kültürel özelliklerinin farkına varıp bunu ailesinden gördüğü şekilde kopyalayıp zamanla özümseyecektir. Farklı ve aksi durumlar olmadıkça benimsediği ve ait hissettiği kültüre uygun davranışlar sergileyecek bir taraftan da öğrendiği bu kültürel değerleri depolayacaktır. Kültür aktarımı nesilden nesle bu şekilde devam edecektir.¹⁷⁰

Aile, toplum, kültür, din, kimlik iç içe kavramlardır birinde olan farklılık tüm sistemi etkilemektedir ve hepsi birbirinden etkilenmektedir. Bu kavramlar hem birbirinin nedeni hem de birbirinin sonucudur. Çağın ihtiyaçlarına göre değişikliğe uğrayan toplum ve dolayısıyla bundan etkilenen aile ve kültürdür, tüm bu değişimler de pek tabii kimliğe yansıyacaktır.

3.4. KİMLİK VE DİN İLİŞKİSİ

3.4.1. Kimliğin Oluşumunu Etkileyen Bir Faktör Olarak Din

Din, insanların hem çevresini hem kendisini algılama sistemidir. Din insana bir reçete sunar ve nerede hangi konumda bulunduğunu belirleyerek bireylere kimlik kazandırmada yardımcı olur. Din toplumlar için temel kurumlardan biridir. Her türlü tavır ve davranışın alt yapısında dinin esintilerine mutlaka rastlanır. Çünkü din çok kapsayıcı bir kurum niteliğindedir. En başından beri insanın hemen bütün eylemlerine bir şekilde etkide bulunmuş olan din, kimlik oluşumunda da bireyi etkileyen faktörlerin başında gelmektedir.¹⁷¹ Tarihte var olan bütün toplumlarda din olgusu hep olmuştur. Dini unsurlar sadece toplumun maneviyatını karşılamamış aynı zamanda toplumları madden de şekillendirmiştir. Sadece bireye değil toplumlara da kimlik kazandırmıştır. Mabetleri ile kimlik kazanmış şehirlerden söz etmek mümkündür. Örneğin Tahran'da dini bir yapı yoktur ve dolayısıyla sembolik bir şehir değildir fakat Meşhed sembolik bir şehirdir. Şii inancının en önemli ziyaret ve hac yeri olması, altın kubbeler ve çok güzel işlenmiş minarelerinin varlığı onu sembolikleştirmiştir. Bütün binalar şehrin kalbi olan

¹⁷⁰ Ayşe Koca, "Çocuğun Din Eğitiminde Anne ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)" (Yüksek Lisans Tezi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019), s.15.

¹⁷¹ Aydın, age. s. 100-102.

bir ışık etrafına yerleşmiştir.¹⁷² Şehirlere bile kimlik kazandırmada etkin olan din bireylerin kimliklerini kazanmasında pek tabii nüfuzlu bir özellik sergilemektedir.

Dinin, bir toplumun ve kültürün değerlerinin üretimi ve aktarılmasında çok önemli fonksiyonlar üstlendiği görülmektedir. Her şeyden önce, bir sosyo-kültürel ortamda din, kişisel değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Fakat onun aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında da çok önemli rolleri bulunmaktadır. Karşılıklı olarak dîni değerlerin de toplumsal ve kültürel şartlar ve değişmelerden bir ölçüde etkilendikleri bilinmektedir. Ancak, öte yandan yine de din, toplumda, ona inananların paylaştıkları ve böylece onların sıkı bir biçimde bütünleşmelerini pekiştirici kutsal değerler ve idealler yaratmakta, toplum kültüründe bu değerler ve ideallere referanslı bir ‘etos’ (ahlâk) oluşmakta ve hattâ bu yolla din onların davranışlarını da bu kutsal amaçlara kanalize etmektedir. Nitekim, kimlik bağlamında da dinin ona kutsal bir anlam ve değer ilâve etmek suretiyle önemli tamamlayıcı fonksiyon ifa ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷³

Bireyin kimliği kendisinin aidiyetlerinden oluşur. Bu aidiyetler doğuştan gelebildiği gibi sonradan da elde edilebilir. İçinde yetiştiği ortam, toplum, topluma hâkim kültür ve içerisine doğduğu aile, din bu aidiyetlerin başlıca olanlarıdır. Din, kimliğin oluşmasında elbette bir etkidir fakat tek etken değildir. Dinden etkilenmeyen bir kimlikten söz etmek neredeyse olanaksızdır. Din, ilk insanlıktan bu yana yani insanın var olduğu andan itibaren ve insanın var olduğu her yerde vardır. Dinin kimliğin oluşumundaki etkisi de içinde bulunulan toplumun gelişmişliğiyle yakından ilişkilidir. Kimliğin oluşumunda tek etken olmasa da din en önemli etkenlerden biridir ve yine kültür de bu etkenlerin başında gelen olgudur. Kültürün de şekillenmesinde dinin etkisi yadsınamaz. Din-kültür-toplum arasındaki karşılıklı etkileşim sosyal canlı olan insanı doğrudan doğruya etkilemektedir. Dinin kimlik oluşumunda etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir fakat bu etkinin düzeyi ve niteliği bireyin dine karşı tutum ve davranışları ile yakından ilintilidir. Ayrıca bireylerin hangi toplumun ve kültürün içine doğduğu da

¹⁷² Ali Şeriati, *Dine Karşı Din*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2013, s.3-4.

¹⁷³ Ali Coşkun, “Din ve Kimlik”, *MÜİF Dergisi*, 24 (2003/1), 5-23.

bu tutum ve davranışları etkileyecektir.¹⁷⁴ Hiçbir unsur tek başına bir etken değil birbirini belirleyen unsurlardır.

Bireyin dine duyduğu inanç, tasavvur ettiği tanrı ve inandığı tevhidi inanç, kendini bir şeye ait hissetme ve bir amaca, inanca tutunma da kimliğinin şekillenmesinde oldukça önemlidir. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi tamamen dinden bağımsız bir bireysel ve toplumsal kimlik oluşumundan söz etmek olanaksızdır zira insan düşündükleri ve inandıklarıyla bir varlık oluşturur.

Tarihsel süreçte toplumların evirilmelerine bakıldığında geleneksel toplumlardan postmodern toplumlara kadar kültürel ve toplumsal kimliğin belirlenmesinde din tamamlayıcı bir fonksiyon gösterebilmektedir. Kimlik ve din ilişkileri tarihi süreç içerisinde durum ve şartlara göre sürekli değişmiştir ve tamamlayıcı olan bu fonksiyonu her daim var olagelmıştır.¹⁷⁵ Din birleştirici bir nitelik sergilemektedir. Dini inancı olan bireyler hem kendine hem çevresindeki insanlara saygı duyar, Yunus Emre'nin dediği gibi *“yaratılanı yaratandan ötürü sev”*, ahlaki değerleri oluşur dolayısıyla toplum tarafından kabul görülen kimliği kazanması daha kolaylaşır. Birey fitri olarak bir yaratıcıya ve dine inanır durumdadır. Fıtratına uygun sağlıklı bir din anlayışı geliştiren bireylerin kimliklerine dinin olumlu katkılar sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır; fakat tam tersi sağlıklı olmayan, çarpık din anlayışı olan bireylerde durum tersine döner sorunlu, sağlıklı kimlikler, kimlik bunalımları oluşur.¹⁷⁶

Kimlik, bütün bireyler için varlıksal bir kanıt olabilmektedir. Dinin en etkili işlevlerinden biri de bireyin bu varlıksal kanıtına katkıda bulunup bir kimlik kazandırabilmesidir. Çünkü din insana bir aidiyet kazandırır. Sosyal varlık olan insan, her zaman bir yerlere ait olma ihtiyacı taşır, kendini tanımlarken ait hissettiği topluluğu referans alır inandığı dinin ona kazandırdıkları ile kendi kişiliğini anlatır. Din sağlam ve kararlı kişilik oluşturmada bireye önemli bir fonksiyon sağlamakta ve bu sayede birey benliğini daha kolay oluşturmaktadır. Din aynı zamanda bireyin kendi iç dünyasında mutlu olmasını sağlayarak özgüveni de yüksek bireyler yetişmesinde önemli katkılarda bulunur. Dinin kimlik oluşumuna olan bu olumlu katkıları sayesinde birey, toplum

¹⁷⁴ Türkan, agt. s.42.

¹⁷⁵ Günay, age. s.420-421.

¹⁷⁶Hasan Onat, Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri, www.hasanonat.com (18.06.2021), s.8.

içerisinde kendini rahatça tanıtabilir kendine bir konum belirleyebilir. İnsanlar dine kimlik kazandırdığı için inanmazlar doğal olarak buna meyillidirler. Bu doğal bir ihtiyacın sonucudur. Çünkü insanlar fitri olarak buna sahiptir.

3.4.2. Verili Bir Kimlik Olarak Din

Sosyolojik araştırmaların birçoğunda dinin verili bir kimlik olduğu sonucuna varılmıştır. Din sosyologlarından Phil Zuckerman'a göre din, sosyalleşme ile öğrenilir ve bu durum daha çok çevre ve aile tarafından bireye verilir, dolayısıyla verili bir kimlik halindedir. Yaptığı araştırmalarda Yahudi çocukların anne babasının da Yahudi olduğunu keza Katolik çocukların anne babasının da Katolik, Protestan çocukların anne babasının da Protestan olduğunu, herhangi bir dine inanmayan ailenin çocuklarının da aynı şekilde herhangi bir dine inanmadığını gözlemlemiştir. Yine ergenler üzerine yaptığı diğer bir araştırmada araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu kendi kiliselerinin en iyisi olduğunu savunmuştur. Nedeni sorulduğunda ise ezici bir çoğunluk “anne, baba ya da akrabalarımın dolayısı” yanıtını vermiştir. Dini kimliğin oluşumunda aileler ve onların çocukları arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu sosyal bilimciler tarafından gözlemlenmiştir.¹⁷⁷ Araştırmalardan yola çıkılacak olursa birçok şeyde olduğu gibi din de çoğu zaman aile içinde öğrenilir. Buna göre, birçok birey, bir din seçmez bir dinin içine doğar nasıl sosyal kimliklerinin yansımalarını öğreniyorsa dini de bu şekilde öğrenir. Din, sosyal kimliğin bir parçası halinde olduğu için öğrendiği bu verili olan dini takip eder.

Kimlik ailede kazanılmaktadır ve pek tabii dini kimlik kazanımında da ailenin etkisi yadsınamaz. Birey hayat içinde bulunacağı bütün rolleri ilk olarak ailede öğrenmektedir, dolayısıyla dini de ilk olarak ailede öğrenen birey dinsel kimliğini bu etkiyle oluşturacaktır. Yapılan araştırmalara bakıldığında da bireylerin aileden öğrendiği dine inandığı gözlenmiş, kendi araştırmalarıyla bir dini seçen bireylerin azınlıkta olduğu kanısına varılmıştır. Bireyler bir din içerisine doğuyor, basit olarak bir din sahibi oluyor, kendisi bir din seçiminde bulunmuyor. Din, sosyal kimliklerin bir parçası durumundadır dolayısıyla kişiler basit bir şekilde öğrendiği dini benimseyip onun doğrultusunda

¹⁷⁷ Türkkan, agt. s.45-46.

hareket etmektedir. Çok az insan bilinçli bir şekilde araştırmanın sonucu olarak bir din seçiyor. Çoğu insan için din geleneksel kimliklerinin bir parçası görevindedir.¹⁷⁸

Çoğu insan için din vardır ve bu toplumsal kimlik kazandırmada fayda sağlar. Bireylere grup üyeliği kazandırır. Yalnızca küçük bir azınlık için dine duygusal katılım ve seçimle bile isteye katılım söz konusudur. Din kimlik etiketi sağladığı için çoğunlukla toplumsal geleneğin pasif kabulünden ileri gidememektedir.¹⁷⁹

Bireyler çoğu norm, değer ve inançları akıl yoluyla anlamadan daha önce anne baba, çevre ve arkadaşları tarafından öğrenir ve bunları içselleştirir. Niye öyle yaptıklarını bilmeden içselleştirdiği değer ve inançlarla dini-sosyal kimliklerini aksettirirler.¹⁸⁰ Verili din verili kimliklerin oluşmasına da vesile olabilmektedir.

3.4.3. Sonradan Edinilen Kimlik Olarak Din

Din çocuklar için verili bir kimliktir çünkü çocuklar anne babalarının onlara sunduklarını sorgulamadan ve anlamadan kabul etme eğiliminde olurlar, fakat çocuklar büyüdükçe sorgulamaya ve kendi seçimlerini yapmaya başlar. Bu noktada ise araştırma yapar kendine uygun dini seçebilir. Kimlik inşasında bu aşamaya gelmiş birey dinin sorgulanamaz, verili nitelik olmadığını aksine seçilebilir bir kimlik olduğunu görmeye başlar. Her şeyden önce Müslüman olarak tanımlanmayı tercih etmelerinde çeşitli faktörlerin etkili olduğunun farkındadır. Anlayış, daha ciddi yaşamsal sorunlar ve dini geçmişlerin düşünölmeye başlanmasına bağılı olarak kimliklerinin bu yönünün öz incelemeye tabi tutulması anlaşılır bir durum niteliğindedir.¹⁸¹

Akran grubu ve yakın arkadaşlar dini kimliği belirlemede etken bir konumda bulunmaktadır. Keza dini gruplar da bireylerin dinin belirli yönlerini öğrenmesinde önemli rol oynarken, örgötsel ve sosyal bir ortam oluşturmaya da katkı sağlamaktadır. İnandıkları dinin anlam ve önemini toplu olarak gözden geçirme fırsatı sunan dini

¹⁷⁸ Türkkan, agt. s.47.

¹⁷⁹ agt. s.48.

¹⁸⁰ Akkaya, agm. s.413.

¹⁸¹ agm. s.414.

gruplar aynı zamanda inançları tartışma, uygulama ve nihayetinde de dini kimlik oluşturmada güvenli bir ortam sunmaktadır.¹⁸²

Sonradan edinilen dinde birey tamamen sorarak ve ailenin etkisi olmadan kendi araştırması sonucuyla geçiş yaptığı için o dine bağlılığı daha çok olmaktadır. Dinlerine yüksek bir ben katılımı gerçekleştirirler. Dolayısıyla bireyin doğuştan verili olan bir dinden kendi seçimiyle bir başka dine geçmesi, dini kimliğinde de farklılıklara yol açacak, kendi kimliğini eskisinden farklı tanımlama yoluna gidecektir.¹⁸³ Farklı bir dine geçiş yapmak bireylerin hem çevrelerindeki insanları değiştirmesine neden olacak hem de yaşama şeklini farklılaştıracaktır, bu tür gelişmeler ve değişimler bireyin kimliğine yansıyacak ve kimliğinde değişiklikler meydana getirebilecektir.

3.4.4. Kimlik Din İlişkisi

İnsanoğlu doğuştan sosyal bir varlıktır ve bununla ilgili pek çok teori bulunmaktadır. İnsanın birlikte yaşam eğilimi bulunmaktadır, hatta birlikte yaşamının bir zorunluluk halinde olması toplumsal yaşamı desteklemiştir. Toplumsal yaşamın devamlılığı ve insan ilişkilerinin düzeni için pek çok kuruma ihtiyaç duyulmakta ve bu kurumların varlığını toplumsal yaşam zorunlu hale getirmektedir. İşte tam bu noktada din kurumu karşımıza çıkar. Çünkü din, ilk toplumsal yaşamla birlikte toplumlarda var olmuş ve hatta toplumsal olan her şeyle derin etkileşimde bulunmuş hem toplumu etkilemiş hem de ondan etkilenmiştir.

Din, insanlık tarihi boyunca başat bir roldedir. İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinden beri dinin toplumsal hayat üzerinde derin izleri bulunmaktadır ve dinin sosyal hayatı şekillendirici etkilerinin var olduğu da inkâr edilemez bir gerçekliktir. Sosyal hayatın her evresinde bulunan din; pozitivistik akıl ve seküler görüş etrafında şekillenen modern dönemlerde de, kutsala olan inanç ve bağlılığından başka, sosyo-kültürel olarak da sosyal hayatta var olmaya devam etmiştir ve edecektir.¹⁸⁴

Din insan hayatının her evresinde ve her bölümünde böylesine etkin bir roldeyken pek tabii insanın kimlik oluşumunda da başat roller içerisinde bulunmaktadır.

¹⁸² Akkaya, agm. s.415.

¹⁸³ Türkkan, agt. s.51.

¹⁸⁴ Şahin Gürsoy ve İhsan Çapcıoğlu, Din-Kimlik İlişkisi Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1-3,2006: 116.

Kimlik ve din kavramlarının birbirini çok yakından ilgilendirdiği ve şekillendirdiği aşikârdır. İlk toplum yaşamından itibaren etkinliğini her alanda –sosyal, kültürel, ekonomik- hissettiren din, her toplumun da din algısını kendi kültürü çerçevesinde şekillendirmiş; toplumlar da kendine özgü bir kimlik dünyası inşa etmiştir.¹⁸⁵ Bireylerin kimlik algılarını ve kendi kimliklerini ifade etme biçimlerini şekillendiren en önemli etkenlerden biri inandıkları dindir. Çünkü din toplumsal alanda her kurumu etkiler; din toplumu etkiler, din kültürü etkiler, din kimlik oluşumunu etkiler. Toplumsal hayatta bütün kurumlar birbiri ile iç içe geçmiş şekildedir. Bir kurumda olan değişiklik bütün kurumları etkilemekte ve şekillendirmektedir. Nasıl ki din kültürü etkiliyorsa kültür de dini etkiler ve hatta dinden etkilenen kültür kimliği de etkiler dolayısıyla kimliğin oluşumunda ve ifade edilişinde toplumda bulunan bütün kurumlar etkilidir. Din ise bu kurumların en temeli ve en etkili olanıdır.

Din ve toplumda çift taraflı bir etkileşim söz konusudur. Toplumsal duyuş, düşünüş ve davranışlardan etkilenecek şekil alan din aynı zamanda toplumsal yapıyı da etkilemektedir. Bu etkileşim ile din toplumda var olan her alanı şekillendirir aynı zamanda toplumsal kimliğin oluşum ve gelişiminde yetkin olabilmektedir.¹⁸⁶ Oluşan toplumsal kimlik ise bireysel kimliklere yansır onları şekillendirir. Bireyin kimliğinin oluşmasında toplum, aile, din ve çeşitli sosyal kurumların etkili olduğu aşikârdır. Bu etkileşim karşılıklı olmakla beraber birbirleri üzerinde de belirleyici olmuştur. Kimlik sürekli etki altında olup kişinin yaşamına, yaş alışına, toplumda bulunduğu yer ve zamana göre birçok etken karşısında değişip şekillenmektedir. Yeni insanlar tanıdıkça, daha çok araştırıp okudukça, insanın görüşleri ve kendini tanımlama şekli değişmektedir, dolayısıyla din ile ilgili görüşler ve dinin buyruklarını kabullenip içselleştirmek kişinin kimliğine de yansımaktadır.

Kimliğin inşasında sadece dinin etkisinden söz edemesek bile kimlik oluşumunda dinin etkinliğini yadsımak olmaz. Kimlik oluşumunda din tek başına etken değildir, çünkü kimlik çok yönlü bir olgudur. Dinin kimlik inşa etmedeki etkinliği bireyin içinde bulunduğu toplumun yapısına göre değişiklik göstermekte ve hatta olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Hemen her toplumdaki veya

¹⁸⁵ Gürsoy, Çapcıoğlu, agm. s.116.

¹⁸⁶ agm. s.117.

toplumsal ortamdaki kimlik kategorileri ile din, dînî inançlar, normlar ve değerler arasında çok yakın ilişkiler bulunmaktadır. Zira dinin, bir toplumun ve kültürün değerlerinin üretimi ve aktarılmasında çok önemli fonksiyonlar üstlendiği görülmektedir. Her şeyden önce, bir sosyo-kültürel ortamda din, kişisel değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Fakat onun aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında da çok önemli rolleri bulunmaktadır. Karşılık olarak dînî değerlerin de toplumsal ve kültürel şartlar ve değişmelerden bir ölçüde etkilendikleri bilinmektedir. Ancak, öte yandan yine de din, toplumda, ona inananların paylaştıkları ve böylece onların sıkı bir biçimde bütünleşmelerini pekiştirici kutsal değerler ve idealler yaratmakta, toplum kültüründe bu değerler ve ideallere referanslı bir ahlâk oluşmakta ve hatta bu yolla din onların davranışlarını da bu kutsal amaçlara kanalize etmektedir. Nitekim kimlik bağlamında da dinin ona kutsal bir anlam ve değer ilâve etmek suretiyle önemli tamamlayıcı fonksiyon ifa ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Din değer yargılarını ve ayrıca kültürel değerleri kutsal hale getirerek toplumdaki bireylerin devamlılığına katkı sağlamaktadır, aynı zamanda bu devamlılık kimlik oluşumunu şekillendirmektedir. Din, toplumsal bütünleşmeye olan bu olumlu katkısı sayesinde bireylerin yaşamları için önemli olan istikrarı sağlamakta mühim bir rol üstlenmiştir. Din kimliği kapsar çünkü din her alanı etkileyebilen önemli bir unsurdur denebilir. Kimlik ve din konusunda çalışmış sosyolog, dini spesifik manada kimliği kutsallaştıran bir unsur şeklinde değerlendirmiştir. Bu da temelde farklılaşma/bütünleşme arasındaki diyalektik ilişki göz önüne alınarak ortaya konmuş bir bakış açısidir. Kimlik bu diyalektik mukayesede bütünleşme ile ilintili bir kavram olup kutsallaşma ile hayatiyet bulmaktadır. Kutsallaştırma bir anlam sistemi ve gerçeğin tanımını demek olan kimliği oluşturan, koruyan ve gerektiğinde de değişimi yeni kimlik ekseninde meşrulaştıran bir süreçtir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Günay, age. 379; Ali Coşkun, “Din ve Kimlik”, *MÜİFD*, S. 24 (2003/1), İstanbul 2005, s. 7.

¹⁸⁸ Akkaya, age. s.407.

SONUÇ

“Sosyolojik Açıdan Aile ve Dinin Kimlik Oluşumuna Etkisi” adlı bu çalışma teorik bir çalışmanın ürünü olup literatür derlemesi yapılmıştır. Bu çalışmada nitel yöntemler kullanılarak kimlik oluşumunda rolü olan faktörler araştırılmıştır. Bu faktörler sosyolojide toplumsallaşma aracı olarak bilinen aile ve yine her toplum için büyük öneme sahip din kurumu olup bu kavramların bireylerin kimliklerinin oluşumuna olan etkileri incelenmiştir.

Her birey belirli bir toplumsallaşma sürecinden geçer. Sosyal bir canlı olan insan toplumsallaşma sonucunda bir kimlik oluşturur. Kimlik birey için bir gereksinim ve hatta bir zorunluluktur. Her birey farklı toplumsallaşma sürecinden geçer dolayısıyla farklı kimlikler oluşturur. Oluşan kimliklerde aile ve din kurumlarının etkisinin olduğu araştırmada ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Kimlik çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Bu sebeptendir ki pek çok sosyal bilim dalı kimlik kavramını ele alıp incelemiş ve incelemeye de devam etmektedir. Kimlik, “Ben kimim? Sen kimsin? Kimlerdensin?” gibi sorulara verilen yanıtların bütünüdür. Bu ve benzer soruların yanıtları bireylerin dini, sosyal, etnik, milli kimliklerini yansıtacaktır. Bu kimlik tanımlamaları birbirinden bağımsız olmayıp birbirini tamamlayan özellik göstermektedir. Hepsi bir uyum ve ahenk içerisindedir. Kimlik bireyle bir bütün olduğu için ufak bir değişiklik baştan sona tüm kimlik tanımlamalarını da değiştirecektir. Bireyin sosyal benliğini algılayışı değişse kimlik tanımlaması da değişecektir. Keza çevresini değiştirip başka kimlik tanımlamaları da yapması mümkündür. Bu anlamda bakacak olursak kimlik kavramı dinamik bir yapıya sahip, sosyal bir olgudur. Bireylerin kimliklerinin şekillenmesi pek tabii birçok faktörden etkilenmektedir. Bu çalışmada kimlik oluşumunda en çok etkisi olduğu düşünülen aile ve din kavramları ele alınmıştır. Toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde bile farklılık gösteren aile yapıları gibi din de, bireyden bireye, dini algılayış ve yaşayış biçimine göre çeşitlilik göstermektedir. Tüm bu farklılıklar da kimlik oluşumunda değişik etkilere sebep olmakta ve kimlik algılayışını şekillendirmektedir.

Kimlik, insanlığın var olduğu ilk andan itibaren varlığını gösteren bir kavramdır. Çünkü insan sosyal bir canlıdır ve her zaman kendini bir yere, bir dine, bir

gruba ait hissetmek ister. İnsanın bu doğal ihtiyacı doğrultusunda hayatta kendini tanımlayabileceği alanlar oluşur, bir kimlik algısı ortaya çıkar. Sosyal bir olgu olan kimlik bireyin içinde bulunduğu ve ortaya koyduğu role göre şekillenir. Kimliğin oluşmasının temeli sosyal topluluğa dayanmaktadır. Sosyalleşen insanın kimliği şekillenir. İnsanın sosyalleştiği ilk yer aile kurumudur. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile, bireyin kimliğinin ve benliğinin oluşmasında en etkin ve yetkin kurumdur. Kişinin kimlikle ilgili ilk tecrübeleri aile etkisiyle oluşur ve aile yönlendirmesi ile sağlanır. Sosyalleşme, toplumu anlama ve ona uyum sağlama ilk olarak aile tarafından bireye verilir. Bu anlamda kimlik oluşumu ilk olarak ailede başlar. Yine din ile ilgili bilgiler de ilk olarak aileden öğrenilir. Dolayısı ile kimlik oluşumunda ailenin rolü çok büyüktür çünkü kimliği etkileyen diğer bir faktör olarak saydığımız din kurumunun gerekleri de aile tarafından öğretilmektedir. Bireyin dini algılayışı dini inancı kimliğinin ve kişiliğinin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Toplumda var olan tüm kurumlar birbiri ile etkileşim ve iletişim içerisindedir. Her toplumda temel kurum durumundaki aile ve din kurumları bu etkileşimin en fazla olduğu alanlardır. Din, aile yapılarını etkilediği gibi kimi zaman aile de dini şekillendirebilen etkiye sahip olabilmektedir. Birey, içine doğduğu ailede sosyalleşmekte ilk dini bilgileri burada edinmektedir. Dinin bireyin yaşam şekli üzerindeki etkisi su götürmez bir gerçekliktir. Dolayısıyla ailelerin bireylere verdiği dini bilgi ile bireyin yaşam şekli, hayata bakışı, kendini tanımlaması şekillenmekte bir kalıba oturmaktadır. Birey her zaman bir gruba, bir dine, bir görüşe ait olmak ister. Çünkü birey tanımak ister, tanınmak ister, tanımlanmak ister. Bu noktada yani kimliğini ifade etmede en önemli iki etmenden söz etmek gerekirse bunlar aile ve din olacaktır. Din ve aile birçok kimlik göstergesi içerisinde tek değil, ama en önemli iki öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ve ailenin bireyin kimliğinin şekillenmesindeki etkileri bireyden bireye toplumdaki farklılıklarla gösterebilir, fakat etkisi inkâr edilemez. Bu etki olumlu olabileceği gibi olumsuz da olması mümkündür.

Kimliğin ilk insan topluluğunun var olduğundan itibaren varlığını gösteren bir kavram olduğu belirtilmişti. Aile ve din kurumu da ilk insan topluluğundan itibaren var olagelmiştir. Hiçbir toplum yoktur ki dini olmasın dolayısıyla bu kavramlar tarih içerisinde sürekli bir etkileşim halinde bulunmuştur. Aile toplumun sürekliliğini sağlayan

önemli bir kurumdur keza din için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Din aynı zamanda bireylere özel bir konfor alanı olarak aidiyet duygusunu vermektedir. Bu anlamda din kurumu da aile kurumu da bireye sağladığı bu aidiyet duygusuyla birey için hayati önem taşımaktadır. Kimlik oluşumu çok yönlü bir süreç olması dolayısıyla bu iki temel kurumdan da her yönden fazlasıyla etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

- ADANIR, Oğuz, Kültür İle Zihniyet, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler, 2003:(23).*
- AKÇA, Gürsoy, Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Güz 2005, sayı 15.
- AKKAYA, Ümit Harun, Kimlik, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (382-424), Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- AKYÜZ, Niyazi, ÇAPÇIOĞLU, İhsan, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- ALPEREN, Abdullah, Çeşitli Toplum Tiplerinde Din, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (227-267), Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- ALPEREN, Abdullah, *Türkiye’de Kimlik Arayışları ve İslam, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2), 2008.*
- ARSLAN, Elif, “Sosyal Ağlar, İletişim Ahlakı ve Din”, Diyanet Dergi, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=7148> (25.03.2021).
- ARSLANTÜRK, Zeki, Sosyoloji Nedir? İhsan Çapcıoğlu, Hayati Beşirli (Ed.), Sosyolojiye Giriş (19-35), Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2013.
- AŞKIN, Muhittin, Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 2007.
- AYDIN, Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi, 3. Baskı, Kadim Yayınları, Ankara, 2011.
- AYDOĞAN, Feramuz, “Ailenin Fonksiyonları ve Bu Fonksiyonlardaki Değişmeler” (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992).
- AYTAÇ, Ömer, Sosyoloji Bir Giriş Denemesi, Üniversite Kitapevi, Elazığ 2002.
- BABACAN, Mehmet Emin, Sosyal Medya ve Gençlik, İstanbul: Bir Yayıncılık, 2017.
- BAUMAN, Zygmunt, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, (Çev; F.Çoban, İ. Katırcı), de ki Yayınları, Ankara, 2010.
- BAYHAN, Pınar, İŞİTAN, Sonnur, “*Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış*”, Aile ve Toplum Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat-Mart 2010.
- BERGER, Peter, Kutsal Şemsiye, (Çev. Ali Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.
- BİLEN, Mürüvvet, “Ailede Toplumsallaşma,” Aile ve Eğitim, Ankara: Türk Eğitim Derneği, 20-21 Ekim 1994.

- BİRKÖK, Mehmet Cüneyt, “Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).
- BOSTANCI, Naci, *Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik*, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan 1998.
- BOZKURT, Güvenç, İnsan ve Kültür, 3. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1979.
- CANATAN, Kadir, Yıldırım, Ergün, Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifi ve Gelişimi, İstanbul, 2013.
- CERRAH, Lokman, “Sosyal Medya ve Bazı Kurumsal Etkileşimler ve Sosyal Medyaya Eleştirel Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık 2016, 20(4): 1393-1414.
- COŞKUN, Ali, “Din ve Kimlik”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2003/1).
- COŞKUN, Hasan, Modernleşme Sürecinde Aile’de Kimlik, Emine Ögük (Ed.), Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar (255-279), İlahiyat Yayınları, Ankara, 2018.
- COŞKUN, Hasan, Modern ve Postmodern Toplumlarda Kimlik ve Din İlişkisi, Uluslar Arası Avrupa Disiplinler Arası Bilimsel Araştırmalar Konferansı / Paris, Fransa 15-17 Kasım 2019 : 7-16.
- ÇINAR, Sema, Talcott Parsons ve İşlevselci Kuram, Sosyoloji Notları 3 Aylık Yaygın Sosyoloji Dergisi, Ankara: Ekim-Kasım-Aralık 2007.
- DAŞKIRAN, İbrahim, “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile Ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” (Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2009).
- DEMİRTAŞ, H. Andaç, Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar, İletişim: Araştırmaları 2003 • 1(1): 123-144.
- DOĞAN, Recai, “Din ve Eğitim”, Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ed.), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi (334-341), Grefiker Yayınları, Ankara, 2013.
- FİCHTER, Joseph, Sosyoloji Nedir?, Nilgün Çelebi (çev.), Atilla Kitapevi, Ankara, 2001.
- FREYER, Hans, Din Sosyolojisi, Ankara, 2016.
- GİDDENS, Anthony, PHİİLİP W. Sutton, Sosyolojide Temel Kavramlar, Ali Egin (Çev), Ankara 2018.

- GİDDENS, Anthony, Sosyoloji, Cemal Güzel (Çev.), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012.
- GİRGİN, Ümit Hüseyin, Gelenekten Postmoderne Kimlik İnşa Süreci ve Yeni Medya: Facebook Örneği, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2018 3(5): 205-206.
- GÖKULU, Gökhan, Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları, *Ekev Akademi Dergisi Yıl: 23 Sayı: 80 (Güz 2019)*, s.174-175.
- GÜNAY, Ünver, Din Sosyolojisi, 14. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÖÇER, Ali, Dil-Kültür İlişkisi Etkileşimi Üzerine, *Türk Dili Dergisi* 729(1), 2012.
- GÖKA, Erol, İnsan Kısım Kısım: Toplamlar, Zihniyetler, Kimlikler, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006.
- GÖKÇE, Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, Aile Yazıları I, (Drl: B.Dikecligil ve A.Çiğdem) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1, s.205-223.
- GÖZÜBÜYÜK Tamer, Mine, Kimliklerin Seyrine Bir Keşif, *CİU, folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:77, 2014/1*.
- GÜRİSOY, Şahin, Çapcıoğlu, İhsan, Din-Kimlik İlişkisi Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1-3,2006: 116.
- GÜVEN, Süleyman, Postmodern Kimliklerin Kurulumu, Selçuk İletişim, 2015, 9 (1)
- HALLAÇ, Saliha, ÖZ, Fatma, Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2014; 6(2):142-153
- İLHAN, Süleyman, Akışkan Toplumda Kimlik İnşası: Geçişken, Eklektik, Ben Odaklı Kimlikler, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 233-246.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayna_benlik
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, Zeynep Cemalcılar, Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARSLI, Bahset, İlahiyatçı Kimliğinin İmkânı Üzerine Bir Deneme: Sosyal Benlik Sürecinde Nesneleşen İlahiyatçılığın Analizi, *Türk veya Türk Dilleri, Edebiyatı ve Tarihi Uluslararası Süreli Yayın Cilt 11/12 Yaz 2016*, s. 105-126.
- KARATAŞ, Kasım, Toplumsal Değişme ve Aile, Hacettepe Üniversitesi, Cilt:12 Sayı:2 Nisan 2001.

- KILAVUZ, M. Akif, Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 41-58.*
- KILIÇ, Feyza, “Dini Kimliğin Oluşmasında Yetişkin Tutumlarının Rolü (Çocuklukta Yaşanmış Hatıra Örnekleriyle)” (Yüksek Lisans Tezi Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012).
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, Kimlikler Okyanusu, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:23, 2003.
- KIR, İbrahim, Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2011 Cilt:10 Sayı:36 s.381-404.
- KIRTEPE, Selçuk, YAVUZ, Sefer, Toplumsal Kurumlar ve Din, Özcan Güngör, Rıdvan Şimşek (Ed.), Din Sosyolojisi (289-333), Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- KİRMAN, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.
- KİRMAN, Mehmet Ali, Din ve Sekülerleşme, Karahan Kitabevi, Adana, 2005.
- KONURALP, Emrah, Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi C. 13 (2), Ağustos 2018, s.133 – 146.*
- KOŞTAŞ, Münir, Sosyalleşme, Ankara Üniversitesi: İlahiyat Fakültesi Dergisi C:XXIX.
- KOCA, Ayşe, “Çocuğun Din Eğitiminde Anne ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)” (Yüksek Lisans Tezi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019).
- KUŞAT, Ali, Bir Değerler Sistemi Olarak "Kimlik" Duygusu ve Atatürk, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:15, 2003.
- METİN, Abdullah, Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel kadın Kimliğinin Aktarımı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(1): 74-92.*
- MORA, Necla, *Medya ve Kültürel Kimlik*, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:5 Sayı:1, 2008.

- OĞUZHAN, Zeynep Beyza, “Tüketim Toplumu Kimlik ve Din” (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
- OKUMUŞ, Ejder, Toplum Bağlamında Din Kültür Etkileşimi, Türk ve Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Uluslararası Süreli Yayın Cilt 11/7 İlkbahar 2016, s. 273-274.
- ONAT, Hasan, Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri, www.hasanonat.com (18.06.2021).
- ÖZALP, Ahmet, Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley Ve Din Örneği, Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; Yıl: 2017; Cilt: 9/Sonbahar, Sayı: 36.
- PEKER, Hüseyin, Din Psikolojisi, Samsun, 1993.
- SALDAMLI, Asım, *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknikleri*, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.
- SARICA, Özlem, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5 Ve 6 Yaş Grubu Çocuklarının Benlik Kavramlarının Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi İstanbul, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010).
- SAVAŞ, Mehmet Mahir, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Akran Etkisi: Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
- SAYIN Önal, Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- SAYIN, Önal, *Aile Sosyolojisi*, (İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), s. 2; Aygen Erdentuğ, Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1, (Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991).
- SİNA, İbn-i, Aile Siyasetine Dair Risale, Aile Yazıları III İçinde, (Çev. V. Akyüz) TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1992.
- SÖNMEZ, Veysel, ALACAPINAR, Füsün G. *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2013.
- ŞERİATİ, Ali, Dine Karşı Din, İstanbul: İşaret Yayınları, 2013.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/>

- TEZCAN, Mahmut, Gençlik Sosyolojisi Yazıları, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1991.
- TOKGÖZ BAKIROĞLU, Cemile, “Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları”, Marmara Üniversitesi, <https://ab.org.tr/ab13/bildiri/228.pdf> (02.04.2021).
- TÜRKKAN, Zeynep, “Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011) .
- YAPICI, Asım, Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet, Abdullah Özbolat (Ed.), Kimlik ve Din (41-64), Adana: Karahan Kitapevi, 2016.
- YAYAK, Aslı, Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 7 (2), 2018.
- YETER, Elif, Suriyeli Göçmen Kadınların Dini-Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi: Kahramanmaraş Örneği, *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1 (1): 99-126.
- YİĞİTOĞLU, Mustafa, KAPAĞAN, Enver, “Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya ve Kimlik İlişkisi” 2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, İstanbul: 4-6 Ekim 2019.
- WACH, Joachim, Din Sosyolojisine Giriş, (Çev. Battal İnandı), A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara, 1987.
- WALLACE, Ruth A, WOLF, Allison, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. M.Rami Ayas, Leyla Elburuz), Ankara, 2012.